

AZ ÖNKORMÁNYZATI BÉRLAKÁSBAN ÉLŐK LAKÁSVISZONYAI (I.)

FARKAS E. JÁNOS—SZABÓ MÁRTA

A rendszerváltás a lakásügy területén viszonylag hamar éreztette hatását a tulajdonviszonyokban, és e tekintetben — más gazdasági területekhez képest — világosabb helyzetet teremtett.

1990 elején 3 millió 853 ezer lakás volt az országban, ebből 3 millió 688 ezer lakott és 165 ezer üres. A lakott lakások közül az akkor még állami tulajdonban, tanácsi kezelésben levők száma, a vállalati és egyéb tulajdonú lakásokéval együtt, 833 ezer volt (23%), és ezekben a lakásokban több mint 2 millió ember, a lakosságnak 21 százaléka élt.

A gazdaság egyéb területein az állami vagyon privatizációja nehézkesen halad és 1993 végén e vagyonnak közel kétharmada még mindig állami kézben van, akadályozva ezzel a piaci viszonyok kiépülését. Az állami tulajdonú lakásállomány döntő részét azonban az 1990-es önkormányzati törvény egyetlen aktussal „privatizálta”, azaz ezt az állományt a helyi öngazgatás, az önkormányzatok tulajdonába juttatta. Ennek következtében 1990-ben a teljes lakásállománynak csaknem 20 százaléka, (mintegy 750 ezer lakás) került az új tulajdonos kezébe. Az országos átlagnál lényegesen rosszabb minőségű lakásokról van szó, kedvezőtlen adottságú népesség-összetétellel és hosszú évtizedek alatt felhalmozódott megoldatlan fenntartási, felújítási problémákkal.

A tulajdonosváltással egyidőben erősödött fel a volt állami tulajdonú lakásállomány immár második privatizációjának korábban megindult folyamata, a lakások eladása a bentlakó bérlők számára. 1990 óta 240 ezer volt bérlő lett tulajdonos, egyharmadával csökkent az önkormányzati tulajdonú lakásállomány, és 1993 elején a teljes lakásállománynak már csak 13 százaléka önkormányzati lakás.

Ezek a folyamatok jelentős változásokat eredményeznek a nagyvárosi lakásállomány összetételében, és minden bizonnyal hatással lesznek az itt élő népesség lakásviszonyainak alakulására is.

A korábbi évtizedek változásai a községi, kisvárosi lakásviszonyok erőteljes javulását eredményezték. Ennek oka többek között éppen az volt, hogy ezeken a területeken az állam gyakorlatilag nem játszott szerepet sem a lakásépítésben, sem a lakások elosztásában, így a csaknem kizárólagos magánérs lakásépítés igyekezett a természetes igényeket kielégíteni. A községekben és a kisvárosokban felépült lakások mérete,

komfortossága jelentősen javította az állomány minőségét, és az 1980-as évek végére a kistelepüléseken gyakorlatilag megszűnt a lakáshiány.

Ezzel szemben a nagyvárosokban a lakásviszonyok rosszabbodása, a feszültségek növekedése tapasztalható. A jelentős arányú állami tulajdonú állomány minőségének romlása, a lakáshoz jutási költségek aránytalan növekedése, a háztartások, családok demográfiai összetételének kedvezőtlen változása relatív romlást eredményezett az évtized végére e településeken. Ezt a folyamatot pillanatnyilag erősíti az a tény, hogy az új tulajdonosok, az önkormányzatok az elmúlt három évben nem tudtak megbirkózni az örökölt lakásállomány alapvető problémáival. Ennek tagadhatatlan objektív okai is vannak, hiszen a problémák döntő része nem 1990-ben, hanem jóval korábban keletkezett. Tény azonban az is, hogy az elmúlt három év során nem bontakoztak ki a szociális lakásellátás nagyobb biztonságát eredményező politika körvonalai. Az ebből eredő bizonytalanság is erősíti azt a folyamatos lakossági „nyomást”, amely a privatizáció folytatását, sőt ütemének gyorsítását kívánja.

A recesszió nem kedvez az építkezéseknek, felújításoknak, nem növekednek az önkormányzatok erre fordítható forrásai sem. Elsősorban gazdasági okokból szűkülnek az állami, önkormányzati szociális lakáspolitikai lehetőségei. Mindezek fontossá teszik, hogy megfelelő információk álljanak rendelkezésre arról, hogy az említett folyamatok hogyan hatnak a népesség lakásviszonyaira, melyek a veszélyeztetett helyzetű társadalmi csoportok.

A volt állami tulajdonú lakások nagy részében ma is ugyanazok laknak, akik 1990-ben, a lakások minősége azóta sem változott (ha igen, akkor romlott), a fenntartás gondjai napjainkban is ugyanazok. A volt állami tulajdonú lakásokban élők társadalmi összetételéről szólva tehát nem félrevezető, ha a társadalmi összetétel jellemzésére az 1990-es állapotokat vesszük alapul még akkor is, ha e háztartások közül 240 ezer azóta már a saját tulajdonában él.

TELJES KÖRŰ ADATOK A HÁZTARTÁSOK ÖSSZETÉTELÉRŐL

A bérlakásokban élő háztartások összetételének változásáról pillanatnyilag kevés teljes körű adat áll rendelkezésre. Így a lakáshasználati jogcím alapján lehet az elmúlt időszak változásait bemutatni. A főbérleti jogcímen lakó háztartások köre valamivel szélesebb, mint az önkormányzati tulajdonú lakásokban élőké, a nagy tömeg azonban mégis ez utóbbi csoportba tartozik, tehát ez a kategória jellemzi az általunk vizsgált kört is. 1980 óta kismértékben (3,7 százalékkal) csökkent a főbérleti jogcímen lakó háztartások aránya, 1990-ben 910 ezer háztartás élt bérlakásban.

A főbérleti jogcímen lakó háztartások szerkezete követte a háztartásszerkezet általános változásait, a kedvezőtlen folyamatok azonban itt élesebben jelentkeznek. (Lásd az 1. táblát.) Az egycsaládos háztartásokon belül gyorsabban nőtt az egy szülő gyermek(ek)kel együttélési forma, és 1990-ben már a háztartásoknak csaknem 14 százalékára ez jellemző. Ugyancsak gyorsabban nőtt az átlagnál a nem családháztartások — és ezen belül az egyedül állók — száma és aránya. A főbérleti jogcímen élők több mint egyharmada (320 ezer háztartás) nem családháztartás. Ezek döntő többsége egy — általában inaktív — személyből áll. A főbérleti jogcímen lakó háztartások

között az egyedül állók és a töredékcsaládok száma gyorsabban növekedett, mint a magánlakásban élők között.

1. tábla

A háztartás-összetétel változása a lakáshasználati jogcím szerint

Háztartás-összetétel	Összesen	Tulajdonosi	Főbérleti	Egyéb
		jogcímen lakó háztartások (százalék)		
1980-ban				
Egy családból álló háztartás				
Házaspáros családok	64,6	68,6	61,0	25,0
Egy szülő gyermekes családok	8,1	7,4	10,0	7,0
Együtt	72,7	76,0	71,0	32,0
Ebből: rokon és/vagy nem rokon személy- lyel	9,5	10,5	8,2	1,8
Két családból álló háztartás	4,2	5,2	2,0	0,3
Három vagy több családból álló háztartás	0,1	0,2	0,1	0,0
Nem családháztartás	23,0	18,6	26,9	67,7
Ebből: egyszemélyes háztartás	19,6	15,9	22,0	64,4
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>
1990-ben				
Egy családból álló háztartás				
Házaspáros családok	58,6	63,2	49,9	16,2
Egy szülő gyermekes családok	10,6	9,7	13,5	7,1
Együtt	69,2	72,9	63,4	23,3
Ebből: rokon és/vagy nem rokon személy- lyel	9,2	9,8	8,2	1,1
Két családból álló háztartás	2,6	3,0	1,3	0,2
Három vagy több családból álló háztartás	0,1	0,1	0,0	0,0
Nem családháztartás	28,1	24,0	35,3	76,5
Ebből: egyszemélyes háztartás	24,3	20,8	28,9	73,8
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

Megjegyzés. Az adatok kerekítése (mind a megoszlási viszonyszámoknál, mind a természetes mértékegységben és értékben kifejezett adatoknál) egyedileg történt, ezért a részadatok összege eltérhet a 100,0 százaléktól, illetve az összesen adattól.

1990-ben az összes háztartás 69 százaléka egy családból állt, 28 százaléka nem családháztartás. A tulajdonosi jogcímen élő háztartások összetételében az átlagosnál magasabb a családok aránya, míg a főbérleti háztartásokban a nem családok élnek az átlagnál nagyobb arányban.

A vidéki háztartások 72 százaléka egy családos háztartás, a fővárosban ugyanez az arány csak 60 százalék és 39 százalék a nem család alkotta háztartás. Több generáció együttélése leginkább a községi háztartásokra jellemző.

A fővárosban a főbérleti jogcímen élő háztartások élnek nagyobb arányban, míg a vidéki háztartások döntő hányada — a községekben több mint 90 százaléka — saját tulajdonú lakásban él.

Az 1990-ben állami és egyéb tulajdonban levő 833 ezer lakás fele Budapesten és több mint 42 százaléka a többi városban volt.

Az 1990 végén önkormányzati tulajdonba került tanácsi bérlakásoknak csaknem egyötöde a múlt században, csaknem fele pedig a háború előtt épült. A magántulajdonú lakásállománynál 7 és 28 százalék ez az arány. A háború óta épült 2,5 millió lakás közül csaknem 20 százalék (több mint 450 ezer lakás) bérlakás, amelynek nagy többsége panelból épült lakótelepi lakás.

Az eddig ismertetett adatok a lakott lakásokra vonatkoztak. Érdeemes néhány szót szólni az üres lakások összetételéről, mert ezeknek első látásra magas száma több hibás magyarázatra adott alkalmat mind a sajtóban, mind a különböző tárcák, társadalmi szervezetek lakáshelyzettel kapcsolatos értékeléseiben. Ha megvizsgáljuk az üres lakások összetételét, statisztikailag bizonyítható, hogy ez az állomány nem alkalmas a lakáshelyzet feszültségeinek enyhítésére. A 165 ezer üres lakásnak alig több mint egytizede található Budapesten és további 18 százaléka a megyeszékhelyeken. Tehát a mennyiségi gondokkal küzdő nagyvárosokban levő üres lakások száma nem éri el az 50 ezret. Az üres lakások egyötöde a kisebb városokban, fele (több mint 80 ezer lakás) a községekben volt a népszámlálás idején. Ez utóbbi településeken az üres lakások döntő többségükben olyan lakások, amelyeket lakóik részben elhagytak, mert sem a településen sem annak napi ingázási körzetében nem volt munkalehetőség számukra, részben pedig kihaltak lakói. A lakatlan önkormányzati és egyéb közületi lakások száma országosan kevesebb mint 30 ezer. A lakás gondokkal küzdő nagyvárosokban található alig 50 ezer üres lakásból pedig mindössze 17 ezer (Budapesten 9 ezer) az önkormányzati lakás. Tehát az 1990 végén üresen álló lakásoknak mindössze egytizede szolgálhat az önkormányzati lakás gondok javítására, ez pedig nem jelent érdemi segítséget.

A HÚSZ SZÁZALÉKOS MINTA FELDOLGOZÁSÁNAK EREDMÉNYEI

Az önkormányzati bérlakásban élők társadalmi összetételének árnyaltabb bemutatására önálló feldolgozást készítettünk az 1990-es népszámlálás 20 százalékos mintájából. E minta alapján Magyarországon a háztartások 22 százaléka bérlakásban él. A különböző településtípusokban azonban ez az arány jelentős eltérést mutat, s a két szélsőség a főváros és a községek lakásállományára jellemző.

A bérlakásban, illetve magánlakásban élő háztartások aránya és száma a különböző településtípusokban a következőképpen alakult: Budapesten 444 ezer (52%), illetve 401 ezer (48%), a megyeszékhelyeken 190 ezer (30%), illetve 449 ezer (70%), a többi városban 146 ezer (16%), illetve 761 ezer (84%), a községekben 68 ezer (5%), illetve 1365 ezer (95%).

A bérlakásokban élő háztartások összetételére egyrészt a háztartásfő iskolai végzettsége, gazdasági aktivitása, munkahelyi beosztása, foglalkozási állománycsoportja és életkora, másrészt a háztartások nagysága, szerkezet típusa alapján következtettünk, összehasonlítva az összes háztartásra és a magánlakásban élő háztartásokra jellemző adatokkal. Vizsgáltuk, hogy e szempontok szerint a lakosság mely csoportjai határozzák meg a bérlakásban élő népesség összetételét, illetve mely csoportokra jellemző leginkább a bérlakásban élés.

2. tábla

A háztartások megoszlása a háztartásfő iskolai végzettsége szerint

A háztartásfő iskolai végzettsége	Az ország			Budapest		
	összes	bér-	magán-	összes	bér-	magán-
	lakásában élő háztartások aránya 1990-ben (százalék)					
Általános iskola 8 osztálya vagy keve- sebb	54,0	47,4	55,8	42,6	46,9	37,8
Szaktanús-bizonyítvány, szakiskola, érettségi	32,6	33,0	33,5	34,8	33,0	36,7
Diploma	10,4	16,0	8,8	19,1	16,3	22,1
Gyermek, egyéb eltartott	1,9	2,1	1,8	2,4	2,3	2,3
Munkanélküli	1,2	1,5	1,1	1,2	1,5	1,0
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

Megjegyzés. Csak a kereső háztartásfőket (a mintában szereplő háztartásfők 96,9 százalékát) csoportosítottuk iskolai végzettségük szerint.

A háztartásfők iskolai végzettsége

Az összes háztartást figyelembe véve a háztartásfők 54 százaléka legfeljebb az általános iskola 8 osztályát végezte el, s 10 százalékuk szerzett diplomát. (Lásd a 2. táblát.) A bérlakásban élő háztartásfők iskolázottsági színvonalának kedvezőbbek az adatai: 47 százalékra jellemző a 8 osztály vagy annál alacsonyabb végzettség s 16 százalékuk diplomás.

A budapesti bérlakásban élőkre ugyanezek a megoszlási arányok vonatkoznak, de eltérő értelmezést kapnak. Míg az országos mutatók azt jelzik, hogy a bérlakásokban az átlagosnál nagyobb arányban élnek a kvalifikáltabb aktív keresők, illetve nyugdíjasok, a budapesti bérlakásokra (a fővárosi átlaghoz képest) az alacsonyabb iskolázottsági végzettségük nagyobb aránya jellemző.

Országos átlagban a diplomával rendelkező nyugdíjas háztartásfők (körülbelül 83 ezer háztartás) 44 százaléka él bérlakásban. A középfokú végzettséget szerzett nyugdíjas háztartásfők (körülbelül 145 ezer háztartás) 38 százalékának otthona bérlakásban van, és csak ezt követi az aktív diplomások csoportja (314 ezer háztartás), akiknek 33 százaléka jutott bérlakáshoz.

A fővárosban az alacsony képzettségű nyugdíjasok élnek legnagyobb arányban (60 százalékuk) bérlakásban. Az iskolázottság növekedésével csökken néhány százalékkal a bérlakás előfordulása, de még a diplomás nyugdíjas háztartásfők között is 57 százalékos, s csak ezután következnek az alapképzettségű (vagy anélküli) aktív kereső háztartásfők. Budapestre és a megyeszékhelyekre különösen érvényes, hogy a diplomás nyugdíjas háztartásfők között magasabb a bérlakásban élők aránya, mint az aktív diplomások között. Egyedül a községek átlagában fordított az arány a fiatalabb generáció javára: itt a diplomás aktív kereső háztartásfők 30 százalékának bérlakásban van az otthona, a nyugdíjasoknál pedig csak 15 százalékuknak.

A háztartások összetételét tekintve Budapesten és a megyeszékhelyeken a nyugdíjas diplomás háztartásfők nagyobb arányban vannak jelen a bérlakások háztartásaiban,

mint a háztartások összességében, a többi város és a községek csoportjában pedig az aktív diplomások kapnak az átlagosnál nagyobb szerepet a bérlakásokban. A községi háztartások 3 százalékára, a községi bérlakások háztartásainak 20 százalékára jellemző diplomás kereső háztartásfő.

Ennek a területi különbségnek több oka lehet: a bérlakások elosztási rendszerében köztudottan nem csak szociális szempontok érvényesültek. Értelmiségiek, vezető beosztásúak köréből került ki a bérlők egy része. Vidéken a fiatal értelmiség oda vonzásának, megtartásának egyik módja volt a lakáshoz juttatás. A nagyvárosokban tömegesen és jóval korábban épültek állami bérlakások, mint a kisebb településeken, tehát részben nagyság-, részben időrendi eltérés miatt is mutatkozik ilyen aránybeli különbség. Később és kisebb bérlakásállománnyal gazdálkodva, jobban rászorulva az aktív értelmiségre, a vidéki közép-, kisvárosok és községek relatíve nagyobb arányban helyezték e réteget előtérbe a bérlakások elosztásánál. A nagyvárosokban viszont (ideértve a fővárost is) a korábban lezajlott folyamat szereplői mára már nyugdíjas korba léptek. Elosztható új bérlakások évek óta nem épülnek, ugyanakkor nő a bérlakásra rászorulók száma.

A háztartásfő gazdasági aktivitása, állománycsoportja

Országosan a háztartások 60 százalékában a háztartásfő aktív kereső (ez mintegy 2 millió 286 ezer háztartást jelent), 37 százalékában nyugdíjas (1 millió 399 ezer háztartásban). Ezek az átlagos megoszlási arányok jellemzők a fővárosra is, míg a többi településtípusban 3—4 százalékkal eltolódtak az arányok. A városokban ennél magasabb, a községekben viszont alacsonyabb az aktív kereső háztartásfők aránya, s természetesen ezzel együtt módosul a nyugdíjas háztartásfők aránya is, amely a községekben meghaladja a 40 százalékot.

A bérlakások háztartásaiban — az összes háztartáshoz viszonyítva — csupán 1 százalékponttal magasabb a nyugdíjasok aránya, mint az aktív keresőké. A fővárosi és a vidéki bérlakások között azonban jelentős a különbség: Budapest bérlakásainak 55 százalékában laknak csak aktív kereső háztartásfők és az átlagosnál 4 százalékkal magasabban — 41 százalékkal — reprezentáltak a nyugdíjas háztartásfők. A vidéki bérlakásokban ezzel szemben a háztartásfők 62 százaléka aktív kereső, és csak 34 százalékuk nyugdíjas.

Figyelemre méltó, hogy a bérlakásokban (bár csak néhány tized százalékkal) az átlagosnál magasabb (1,5 százalékos) a munkanélküli háztartásfők aránya. (1990-ben a jelenlegi helyzethez képest a munkanélküliek száma még nem jelentős!) Budapesten a munkanélküli háztartásfők 63 százaléka bérlakás lakója, országos átlagban csak 28 százalékos ez az arány.

Az aktív kereső háztartásfők legnagyobb csoportja — 57 százaléka — a szak- és betanított munkásoké, ami több mint 1 millió 300 ezer háztartás. Ennek a kategóriának vidéken van nagyobb jelentősége, ahol az aktív kereső háztartásfők 60 százalékát jelentik, míg Budapesten mindössze 43 százalékát. Vidéken inkább magántulajdonú lakásokban él ez a réteg, mindössze 11—13 százalékuk kapott bérlakást. (Ennél kisebb aránnyal csak egyetlen kategória (az önálló és segítő családtagnak minősített állománycsoport) veszi igénybe a bérlakásokat vidéken. Budapesten ugyanakkor a

szakmunkások 47 százaléka, a betanított munkások 59 százaléka bérlakásban él. (Itt pontosan fordított a kép, mert csak a segédmunkásokra jellemző a bérlakásban élés ennél nagyobb aránya.)

Országos átlagban a szakmunkások és a betanított munkások, valamint az önálló beosztású háztartásfők rétegük súlyánál kisebb mértékben laknak bérlakásokban. A legnagyobb eltérés a szakmunkások adatai között van: közülük kerül ki az összes aktív kereső háztartásfő 36 százaléka, míg bérlakásban él ugyanezen kategóriának alig 30 százaléka. Az ellenkező irányú eltérés leginkább az ügyintézők állománycsoportját érinti: az aktív kereső háztartásfők összes háztartásai között 16 százalékos az arányuk, míg a bérlakások ugyanezen háztartásaiban 24 százalék.

Az előbbi megállapításnak — miszerint a szakmunkás háztartásfők többnyire (82%) magánlakásokat épít(t)ettek — nem mond ellent, hogy az aktív keresők bérlakásaiban is ők élnek legnagyobb arányban. Mintegy 146 ezer háztartásban (az aktív keresők bérlakásainak 30 százalékaiban) szakmunkás a háztartásfő foglalkozása. A másik jelentős csoport (24%) az ügyintézőké körülbelül 117 ezer háztartást érint. E háztartási struktúrában legkisebb súlya az ügyviteli dolgozók háztartásainak van (4%), ugyanakkor ők élnek legnagyobb arányban bérlakásokban, országos átlagban 37 százalékuk. Ezt követően az ügyintéző beosztású háztartásfőknél preferált még ilyen nagy arányban a bérlakás: 32 százalékuk itt lakik. A vezető, irányító kategóriába tartozó háztartásfők 24 százaléka, a segédmunkások 23 százaléka bérlakás lakója.

A bérlakásban élő aktív kereső háztartásfők foglalkozás szerinti összetétele az országos átlaghoz hasonló szerkezetet mutat Budapesten és a vidék átlagában is. A különbség — elsősorban a bérlakás-magánlakás más-más aránya és az eltérő társadalmi összetétel miatt — az adott területen belül a bérlakások és az összes lakások háztartásstruktúrája között van. Vidéken az aktív kereső háztartásfők 38 százaléka szakmunkás, 22 százaléka betanított munkás, ám az aktív keresők bérlakásaiból csak 30 és 20 százalékkal részesednek. Ugyanakkor az ügyintézők csoportja (mely a harmadik legnagyobb csoport) mindössze 13 százalékot képvisel, de a bérlakásokban 22 százalék az aránya. A vidéki háztartásszerkezetben elfoglalt szerepéhez képest magasabb arányban él bérlakásokban a vezető, irányító réteg is.

A fővárosi aktív kereső háztartásfők foglalkozási szerkezete: 30 százalékuk szakmunkás, 26 százalékuk ügyintéző, és a vezetői, irányító réteg következik ezután 15 százalékkal. A bérlakásban élő aktív kereső háztartásfők között a szakmunkások, ügyintézők arányukhoz képest 1-1 százalékkal, a vezető réteg 3 százalékkal kisebb arányban szerepel. Ugyanakkor a betanított munkások, segédmunkások felülreprezentáltak a budapesti bérlakásokban.

A fővárosban a segédmunkások (68 százaléka), a betanított munkások (59 százaléka) és az ügyviteli dolgozók (57 százaléka) körében van a legnagyobb jelentősége a bérlakásnak. A megyeszékhelyeken is e három csoport él leginkább bérlakásban, természetesen a fővárosinál jóval kisebb arányban, hiszen sokkal kisebb a bérlakásállomány.

A települések lélekszámának csökkenésével egyre kisebb a bérlakások jelentősége, és ezt egyre nagyobb hányadban a magasabb beosztású aktív keresők foglalják el. Kis- és középvárosainkban a diplomás ügyintézők 26 százaléka, az érettségizett

ügyviteli dolgozók 24 százaléka él bérlakásban, s csak ezután következik a segédmunkás háztartásfők csoportja, amelyből 22 százalék kapott bérlakást, de közel hasonló, 21 százalékos arányban részesültek a diplomás vezető beosztásúak is a bérlakásokból. A községek jelentéktelen bérlakásállományát elsősorban az ügyintézők (a diplomás ügyintézők 35 százaléka bérlakásban él), a vezető beosztásúak és az ügyviteli dolgozók között osztották el.

3. tábla

A háztartások megoszlása az aktív kereső háztartásfők állománycsoportja, beosztása szerint, 1990

A háztartásfő állománycsoportja, beosztása	Az aktív kereső háztartások megoszlása					
	az ország			Budapest		
	összes	bér-	magán-	összes	bér-	magán-
	lakásában (százalék)					
Szakmunkás	36,4	29,5	38,2	30,0	29,2	30,8
Betanított munkás	20,3	18,0	20,9	13,3	16,2	10,7
Segédmunkás	6,8	7,1	6,7	4,1	5,8	2,6
Önálló	6,5	4,9	6,9	7,2	6,8	7,6
Vezető, irányító	11,7	12,9	11,3	15,1	12,1	18,0
Ügyintéző	16,1	23,7	14,1	26,2	25,3	27,1
Ügyviteli alkalmazott	2,3	3,9	1,8	3,9	4,7	3,2
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

Az aktív keresők bérlakásaiban a betanított és a segédmunkások átlagosnál magasabb aránya, valamint a vezetők alacsonyabb képviselete miatt 51 százalékban jellemző a fizikai foglalkozású háztartásfő, míg a magánlakásokban csak 44 százalék ez az arány.

A diplomás szellemi foglalkozású aktív keresők (a vezető, irányító és ügyintéző beosztású diplomások) — mint háztartásfők — átlagosan jóval nagyobb arányban foglalják le az aktív keresők bérlakásait (19 százalékban), mint a magánlakásokat (11 százalékban). A fővárosban viszont inkább magánlakásokban élnek. Az aktív kereső háztartásfők magánlakásainak negyedrészében ők a háztartásfők, míg ugyanezen réteg bérlakásainál csak 18 százalékban.

Nyugdíjas háztartásfők

A nyugdíjas háztartásfők a bérlakások 38 százalékát és a magánlakások 36 százalékát teszik ki. 322 ezer bérlakásban és 1 millió 77 ezer magánlakásban élnek. Ennél sokkal nagyobb különbség mutatkozik Budapesten, ahol 184 ezer bérlakást (a bérlakások 41 százalékát) és csak 126 ezer magánlakást (a magánlakások 32 százalékát) jellemzik.

A lakásuk tulajdonformája szerint országos átlagban a nyugdíjas háztartásfők 23 százaléka bérlakásban, 77 százalékuk pedig magánlakásban él. Egyedül a fővárosi nyugdíjas háztartásfők élnek nagyobb számban és arányban bérlakásokban, mint magánlakásokban. Itt 59 és 41 százalék a fenti arány, s az országos átlagnál magasabb

a bérlakások súlya a megyeszékhelyek nyugdíjasai körében is. A többi városban a nyugdíjas háztartásfők 16 százaléka, a községekben mindössze 3 százaléka lakik bérlakásban.

Országos átlagban a bérlakásban élő nyugdíjasok 28 százalékanak 8 osztálynál magasabb az iskolai végzettsége, a magánlakásokban élő nyugdíjasok iskolázottsági szintje alacsonyabb, csak 13 százaléuk végzett 8 osztálynál többet. Ebből a szempontból a fővárosban nincs ennyire megkülönböztető jelentősége a lakások tulajdonformájának: a bérlakásban élő nyugdíjas háztartásfők között 30 százalék, a magánlakásokban 33 százalék a 8 osztálynál magasabb iskolai végzettségűek aránya.

4. tábla

A nyugdíjas háztartások megoszlása a háztartásfő iskolai végzettsége szerint, 1990

A nyugdíjas háztartásfő legmagasabb iskolai végzettsége	A nyugdíjas háztartások megoszlása					
	az ország			Budapest		
	összes	bér-	magán-	összes	bér-	magán-
	lakásában (százalék)					
8 osztálynál kevesebb	53,7	35,8	59,1	33,7	34,2	33,0
8 osztály	29,9	35,8	28,1	35,1	35,6	34,3
Szaktudós-bizonyítvány, érettségi	10,4	17,0	8,4	17,8	17,3	18,5
Diploma	6,0	11,4	4,3	13,4	12,9	14,2
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

A nyugdíjasok bérlakásainak 11 százaléka, magánlakásainak 4 százaléka a háztartásfő diplomás. Budapesten nincs számottevő különbség e téren, vidéken differenciálódhatnak inkább az adatok. A nyugdíjas háztartásfők nagyobb része 70 év alatti: országos átlagban 65 százalék, Budapesten 60 százalék, a budapesti bérlakásokban 59 százalék: vagyis a fővárosban az átlagosnál öregebb, ezen belül a bérlakásokban még öregebb a nyugdíjasok korstruktúrája.

A háztartásfő életkora

A háztartásfők legnagyobb része (41 százaléka) a 30—50 évesek korosztályához tartozik. Az életkor növekedésével fokozatosan csökken az arányuk, és 70 évnél idősebb már csak a háztartásfők 13 százaléka. Ennél is kisebb arányt képviselnek a 30 évnél fiatalabbak. Az országos átlaghoz hasonló összetételt mutatnak a magánlakások, csekély eltérés a középkorúak és a 20—30 évesek közötti arányban van, az előbbiek javára.

A bérlakásokban mind az országos átlaghoz, mind a magánlakások átlagához képest magasabban reprezentáltak a fiatalok — 30 éves kor alattiak —, és a 70 évesnél idősebb korosztálynak szintén nagyobb súlya van itt (bár csak néhány tized százalékkal). A 60—70 év közöttiek azonos arányban jellemzik a bér- és a magánlakásokat, míg a 30—60 év közötti korosztály inkább a magánlakásokat preferálja. A három

évtizedet felölelő korcsoporton belül a legnagyobb különbség a 40—50 évesek lakás-helyzetében van: a magánlakások 21 százalékaival szemben a bérlakásoknak csak 16 százalékában él ilyen korú háztartásfő, ami egyben azt is jelenti, hogy ez a korcsoport képviselteti magát legkevésbé a bérlakásokban, mindössze 20 százalékuk, míg 80 százalékuk magánlakásban él. Magyarországon tehát ebben az életkorban van a legnagyobb esély arra, hogy a háztartásfő saját tulajdonú lakáshoz jusson.

Budapesten sokkal nagyobb a különbség a bér- és a magánlakások háztartásainak összetételében. (Lásd az 5. táblát.) A bér- és a magánlakásokban élő fiatalok aránya között mindössze 2 százalékpont eltérés van, ugyanakkor ezen korosztály (a 30 év alattiak) 56—58 százalékának a bérlakás nyújt lakáslehetőséget. A fiatalok egy része valószínűsíthetően nem a „hivatalos” úton jutott bérlakáshoz. A fővárosi lakáspiacon elérhető áron könnyebb volt bérlakást szerezni, mint magánlakást venni vagy építkezni, s gyermekük jövőjéről gondoskodtak így a szülők, illetve ez volt a megfelelő lehetőség induló, fiatal háztartások számára az önállósodásra.

5. tábla

A háztartások megoszlása a háztartásfő életkora szerint, 1990

A háztartásfő életkora (év)	A háztartások megoszlása					
	az ország			Budapest		
	összes	bér-	magán-	összes	bér-	magán-
	lakásában (százalék)					
29 és fiatalabb	11,4	14,5	10,5	12,4	13,2	11,3
30—59	58,6	54,9	59,6	56,7	51,9	62,0
60—69	16,8	16,8	16,8	16,2	17,8	14,4
70 és idősebb	13,2	13,8	13,1	14,8	17,2	12,2
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

Az idősebb korosztály bérlakás felé tolódása (az átlagos 70 év helyett) Budapesten már 60 év felett elkezdődik, és a bérlakások háztartásainak 35 százalékában ilyen korú háztartásfő él, míg a magánlakásoknál ez a kategória csak 27 százalékot tesz ki. Különösen feltűnő, hogy minden 6. budapesti bérlakásban 70 év feletti a háztartásfő, ami több mint 76 ezer háztartást jelent.

A 30—60 éves korú háztartásfők csak a fővárosi bérlakások 52 százalékában élnek, míg a magánlakások háztartásai között 62 százalékot jelentenek. A legnagyobb különbség a 40—50 éves háztartásfők csoportjában van, akik csak a bérlakások 18 százalékát foglalják el, szemben a magánlakásokkal, ahol 25 százalék az arányuk.

A bérlakás-magánlakás országos arányából következik, hogy országos átlagban valamennyi korcsoportban jóval alacsonyabb a bérlakásban, mint a magánlakásban élők aránya. Ez az alacsony arány a településnagysággal együtt emelkedik, és míg a községekben a bérlakásban élő háztartásfők aránya egyetlen korosztálynál sem éri el a 10 százalékot, a megyeszékhelyeken 25—35 százalék körüliek e mutatók.

A fővárosban a magánlakásoknál nagyobb bérlakásállomány következménye, hogy az előzőkhöz képest fordított az arány, mindössze két korcsoport mutat kivételt:

a 40—60 éves háztartásfők közül többen élnek magánlakások háztartásaiban, mint bérlakásokban.

A háztartások nagysága, összetétele

A háztartások legnagyobb részében 1—2 gyermekes házaspárok élnek — ez a háztartások 32 százaléka —, ezt követi 28 százalékkal a nem családháztartások és 24 százalékkal a gyermektelen házaspárok kategóriája. A bérlakásokban ezzel szemben kiugróan magas a nem családháztartások aránya (37%), és az átlaghoz képest alacsonyabb a gyermekes családok aránya. A gyermek nélküli és az 1—2 gyermekes házaspárok hasonló, 22—23 százalékos arányban élnek itt.

A bérlakásokban a nem teljes családok élnek nagyobb arányban, s ezt bizonyítja, hogy nemcsak a nem családháztartások 29 százalékanak van bérlakásban az otthona, hanem hasonló a csonka családok — egy vagy több gyermekkel élő egy szülő — lakáshelyzete is: 27—29 százalékuuk bérlakásban lakik.

Budapesten lényegesen nagyobb a nem családban élők száma, mint átlagosan. Egy-millió 75 ezer nem családháztartás van Magyarországon, ennek majdnem egyharmada a fővárosban. A fővárosi háztartástípusok között ők dominálnak, ezen belül a bérlakások háztartás-összetételében még a fővárosi átlagnál is magasabb az arányuk: 44 százalék. Ezt követően a leggyakoribb a gyermek nélküli házaspárok alkotta háztartás. Vagyis a fővárosi bérlakásoknak csak egyharmad részében (34,2 százalékában) él gyermek.

6. tábla

A háztartások megoszlása a háztartások összetétele szerint, 1990

A háztartások összetétele	A háztartások aránya					
	az ország			Budapest		
	összes	bér-	magán-	összes	bér-	magán-
	lakásában (százalék)					
Házaspár gyermek nélkül	23,7	21,9	24,2	21,3	21,1	21,4
Házaspár gyermek(ek)kel	35,6	26,8	38,0	25,9	20,6	31,7
Egy szülő gyermek(ek)kel	10,7	13,5	9,8	12,9	13,6	12,2
Többcsaládos háztartás	1,9	0,9	2,2	1,0	0,8	1,2
Nem családháztartás	28,2	37,0	16525,7	38,9	43,8	33,6
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

A fővárosban a háztartástípusok többségét az jellemzi, hogy nagyobb arányuk él bérlakásban, mint magánlakásban. A nem családháztartások 59 százaléka, a 3 és többgyermekes egyszülős családoknak 66 százaléka kötődik bérlakáshoz. A 3 és többgyermekes házaspárok, illetve az 1 gyermekkel élő egyszülős családok 56—57 százaléka él bérlakásban. A budapesti háztartások közül csak az 1—2 gyermekes házaspárok és az 1—2 gyermekes többcsaládos háztartások típusára jellemző, hogy magánlakásokban többen élnek közülük, mint bérlakásokban.

A bérlakások minősége és a lakással való elégedettség megítélése

A lakások jellemzői közül elsősorban a komfortfokozat, a közművesítettség és a lakásnagyság alapján hasonlítottuk össze a bérlakásokat a magánlakásokkal. Közművesítettségként a közüzemi víz- és csatornaellátottságot, a gázfűtést és a telefonellátottságot vettük figyelembe.

Magyarországon — a nyugati országok statisztikai definícióit használva — két fő lakhatási forma létezik:

— a tulajdonos által lakott lakások (a magántulajdoni társasházakban, szövetkezeti lakásokban, családi házakban élők);

— a helyi önkormányzatoktól bérelt lakások (a volt tanácsi bérlakásokban élők lakásformája).

A működő piacgazdaságok gyakorlata két területen is különbözik ettől. Egyrészt létezik egy harmadik forma is: a magántulajdonban levő lakások bérlete, amely a városi lakásmód fő formája. Másrészt ott a helyi önkormányzatok tulajdonában levő lakásállomány elsősorban a szociális lakás funkcióját tölti be.

A piaci viszonyok kiépülésével Magyarországon is hasonló irányban haladnak a folyamatok. Egyre jellemzőbb a magánbérlet, bár pillanatnyilag ez még csak azt jelenti, hogy a második lakással rendelkezők egyik lakásukat bérbe adják. Még nem jelent meg a piacon a vállalkozói céllal, bérbeadásra történő építés és tulajdonszerzés. A statisztika szempontjából jelentős nehézséget okoz, hogy a létező magánbérletet alig lehet regisztrálni az adóletagadások miatt. A másik területen — az önkormányzati körben — is a nyugati országokhoz hasonló folyamatok tapasztalhatók: a privatizáció előrehaladtával Magyarországon is egyre inkább a szociális bérlakás jelleg válik jellemzővé.

A népesség összetételét, az állomány minőségét tekintve az önkormányzati bérlakásállomány már csaknem kielégíti a szociális lakás követelményét, a lakások állapota pedig talán már rosszabb is a szociális lakásokénál.

A magán- és bérlakások állományának építési időszakok szerinti korstruktúráját az 1990. évi népszámlálás összefoglaló adatai alapján vizsgáltuk.

7. tábla

A lakásállomány megoszlása építési év szerint, 1990

Építési időszak (év)	Az állami és egyéb közösségi	A magán-
	tulajdonú lakások aránya (százalék)	
—1899	16,7	6,9
1900—1919	12,5	6,8
1920—1944	13,1	14,8
1945—1959	10,9	12,0
1960—1969	13,8	15,9
1970—1979	21,6	23,8
1980—1989	11,4	19,8
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

Bár a szűk értelemben vett (volt tanácsi) önkormányzati bérlakások aránya 16 százalékkal kisebb, mint az állami és egyéb közösségi tulajdonú lakásoké, építési kor szerinti megoszlásuk hasonló. Azonosnak tekintve a két kategóriát megállapítható, hogy a bérlakások nagyobb részét adják a nagyon régi (70 évnél is öregebb) lakások, és sokkal kisebb az 1980 után épültek aránya, mint a magánlakások esetében. Az 1920 és 1980 között épült lakások nagyjából hasonló arányt mutatnak mindkét tulajdonformában.

A bérlakások több mint egynegyed részénél végeztek 1985 óta valamilyen felújítást, és több mint egyheted részüket korszerűsítették 1980 óta. A korszerűsítések többnyire a lakások közművesítettségét, komfortfokozatát, nagyságát növelik. Ez utóbbira a bérlakások esetében, amelyek főleg többlakásos épületekben találhatóak, kevesebb a lehetőség, a területbővítés objektív akadályai miatt. A komfortfokozat, közművesítettség már eleve magasabb, mint a magánlakásoknál, tehát ennek növelésére sincs szükség sok helyen. Mindezzel magyarázható, hogy a korszerűsítések kétszer akkora arányban érintették a magánlakás-állományt, mint a bérlakásokét.

Országos átlagban a bérlakások 79 százaléka legalább komfortos, 89 százaléka közüzemi víz- és csatornahálózatba kapcsolt, 39 százaléka gázfűtéses és 31 százaléka telefontal ellátott. Ugyanezek a mutatók a magánlakások esetében legalább 10 százalékponttal kisebb arányokat jeleznek. Csupán a budapesti lakásállomány kivétel a komfortosságot tekintve: a magánlakásoknak nagyobb része összkomfortos és komfortos, mint a bérlakásoknak. A közművesítettség valamennyi településtípusban a bérlakások jobb minőségéről tanúskodik. Ezt az ellátottsági szintet tehát nem a településnagyság, hanem a lakások építési formája befolyásolta. Városokban a lakótelepi, tömbszerű építkezéshez — amely a lakásépítéshez kapcsolódó infrastruktúrát is kiépítette —, községekben pedig a jobban ellátott településközpontokhoz tartoztak a bérlakások.

A lakások átlagos nagysága között 20 négyzetméteres különbség van a magánlakások javára, ám az egy főre jutó átlagos alapterület csak alig 5 négyzetméterrel nagyobb, mivel kisebb családok élnek a bérlakásokban.

A bérlakásban élő lakók megítélése szerint lakásaik 74 százaléka száraz és világos, míg a magánlakásokban 84 százalékos ez az arány. Nedvesnek és sötétnek ítélik lakásukat a bérlakásban élők 7,5 százaléka, míg a magánlakásokban élőknek csak 4 százaléka. E szubjektív megállapítások tükrözik a régi bérlakások magas arányát.

A közművesítettség, a komfortosság foka és a lakások alapterülete között átlagosan fordított irányú a kapcsolat. A lakásminőség településcsoportonkénti mutatói Budapesten s a megyeszékhelyeken magasabbak, mint a többi városban, és különösen a községekben jóval alacsonyabbak. A lakások átlagos nagysága és az egy főre jutó lakásterület fordított arányú helyzetet mutat: minél nagyobb településről van szó, a lakások annál komfortosabbak, közművesítettebbek, de kis alapterületűek, ugyanakkor a kistelepülésekre a nagy lakások, de az alacsonyabb közművesítettség jellemző.

Ez a megállapítás akkor is érvényes, ha korrigáljuk az eddig használt mutatókat. A közművesítettségen a közüzemi vízhálózatba és közcsatorna-hálózatba bekapcsolt-ságot értettük. Alacsony beépítettségű településeken a közcsatorna-hálózat legfeljebb a településmagban épült ki. Reálisabb a vízzel és a csatornával történt ellátottságot tekinteni, s ekkor a közüzemi ellátás mellett a házi vízvezeték- és házi csatornaellátott-

ság is szerepet kap. Ezekkel a mutatókkal nézve a településcsoportonkénti különbségek már kisebbek, de változatlanul megvannak, s így is érvényes, hogy a bérlakások minden településtípusban magasabb közművesítettséget, magasabb komfortfokozatot képviselnek, mint a magánlakások, nagyságuk viszont mindenütt elmarad a magánlakásokétól.

8. tábla

A vízzel és csatornával ellátott lakásban élők, 1990

Terület	A hálózati és házi vízvezetékekkel ellátott			A köz- és házi csatornával ellátott		
	összes	bér-	magán-	összes	bér-	magán-
	lakásban élők aránya (százalék)					
Budapest	98,7	99,4	97,9	98,9	99,5	98,2
Megyeszékhely	94,5	97,5	93,4	94,9	97,5	93,8
Többi város	85,7	92,8	84,4	86,1	93,1	84,9
Községek	71,4	79,6	71,0	72,0	80,1	71,5
Összesen	84,9	96,3	81,5	85,3	96,5	82,0

Legnagyobb bérlakások a községekben vannak — átlag 61 négyzetméter alapterülettel —, a városokban viszont (településnagyságtól függetlenül) azonos, 53 négyzetméteres az átlag.

Az aktív keresők és a nyugdíjasok lakásai

Az átlagosnál jobb lakásokban élnek az aktív kereső háztartásfők családjai, míg a nyugdíjasok lakásai az átlagosnál kedvezőtlenebb ellátottsággal rendelkeznek. Mindkét csoportra érvényes az összes lakásra korábban tett megállapítás: a bérlakások komfortosabbak, közművesítettebbek, mint a magánlakások, ezzel szemben kisebb alapterülettel rendelkeznek.

Az aktív keresők esetében kisebb a különbség a bér- és magánlakások minőségében, mint a nyugdíjas háztartásfőknél, ezzel együtt közművesítettebbek a nyugdíjasok bérlakásai, mint az aktív keresőké, a magánlakásoknál viszont annál nagyobb a nyugdíjas háztartásfők magánlakásainak „lemaradása” az aktív keresőkétől, amint azt a 9. tábla adatai is jelzik.

A nyugdíjasok bérlakásai nagyobb arányban közművesítettek, mint az aktív keresőké: magasabb a közcsatornába kapcsolt, a gázfűtéses, a telefonnal ellátott lakásban élők, ám alacsonyabb a legalább komfortos lakásban élők aránya.

A magánlakásoknál jóval erőteljesebb differenciáló tényező a háztartásfő gazdasági aktivitása. Az aktív keresőkhöz tartozó háztartások esetében a lakók több mint háromnegyed része komfortos vagy összkomfortos lakásban él, nyugdíjasoknál csak alig több, mint a fele.

A lakások korszerűsítésére, de még felújítására is kisebb arányban kerítettek sort a nyugdíjasok, mint az aktív dolgozók. Különösen a felújítás terén nagyok a különbségek.

9. tábla

*Aktív kereső és nyugdíjas háztartásfők háztartásaiban élők aránya
a lakások minősége szerint, 1990*

A lakás minősége, illetve mérete	A	A	Az	A	A	Az	A	A	Az
	bér-	magán-	összes	bér-	magán-	összes	bér-	magán-	összes
	lakásban élő								
	aktív kereső			nyugdíjas			összes		
háztartásfő háztartásaiban élők aránya (százalék)									
Legalább komfortos	81,3	76,6	77,7	75,3	50,6	56,3	78,5	66,5	69,2
Hálózati vízzel ellátott	95,4	81,3	84,4	95,9	64,5	71,8	95,4	74,6	79,3
Közcatornával ellátott	87,2	36,1	47,2	91,5	22,6	38,7	88,8	31,1	44,1
Gázfűtéssel ellátott	35,7	25,8	27,9	45,1	21,2	26,8	39,4	23,9	27,4
Telefonnal ellátott	28,4	14,1	17,2	35,4	10,6	16,3	30,8	12,7	16,8
<i>Összes lakás</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>
Átlagos alapterület (négyzet- méter)	55,6	76,3	71,9	50,5	67,2	63,3	53,3	72,6	68,3
Egy főre jutó átlagos alapter- ület (négyzetméter)	18,7	22,7	21,9	25,5	32,5	30,9	20,8	25,4	24,5
Átlagos szobaszám (darab)	1,8	2,2	2,1	1,6	1,9	1,8	1,7	2,1	2,0
Egy szobára jutó személyek száma (fő)	1,7	1,5	1,5	1,3	1,1	1,1	1,5	1,4	1,4

Átlagosan 9 négyzetméterrel nagyobb lakásokban élnek az aktív keresők háztartásaiban, mint a nyugdíjasokéban. A magánlakásokra ugyanez a megállapítás érvényes, bérlakásoknál ennél kisebb különbség van. A nyugdíjas háztartásokban az egy főre jutó 31 négyzetméteres átlagos alapterülettel szemben az aktív kereső háztartásfők lakásaiban csak 22 négyzetméter a fajlagos lakásnagyság. Relatívén a legnagyobbak a nyugdíjasok magánlakásai 33 négyzetméteres egy főre jutó átlagos alapterülettel, ezt követik a nyugdíjasok bérlakásai 26 négyzetméteres hasonló értékkel. Legszűfoltabban az aktív kereső háztartásfők bérlakásaiban laknak: 19 négyzetméter csak az egy főre jutó átlagos alapterület.

*

Az eddig tárgyaltakat figyelembe véve tehát megállapítható, hogy Magyarországon kétféle bérlakásállomány létezik: az egyik, nagyobbik fele koncentráltan, ötszáz négyzetkilométeren, a másik része szétszórtan, többszáz településen az egész országban. Az egyik bérlakásállomány sajátos, átlagtól elütő háztartás-összetétellel és ezzel együtt — mondhatjuk azt is, hogy — népesség-összetétellel rendelkezik, a másik bérlakásállomány kevésbé különbözik környezetének jellemzőitől, illetve a különbség nem válik kárára.

A lényegi különbség nem közvetlenül a két területi állomány között van, hiszen több szempontból hasonló összetételű népesség lakja Budapesten is és vidéken is a bérlakásokat: a háztartásfő iskolai végzettsége, munkahelyi beosztása, foglalkozási állománycsoportja hasonló háztartásszerkezetet mutat.

A háztartásfő életkora és a háztartások összetétele szerint különbözik a két állomány, ám ez a különbség „természetesnek” tekinthető, mivel egész Budapest korstruktúrája, illetve háztartásszerkezete eltér az országostól, illetve a Budapesten kívülitől. A bérlakások összetétele ebben az esetben csak igazodik a területi jellemzőkhöz, aminek végeredménye, hogy a fővárosi bérlakásokban öregebb korstruktúrát, a háztartás-összetétel szerint pedig az egyedül állók, a nem családháztartások jóval nagyobb arányát látjuk, mint vidéki átlagban.

Kedvezőtlenebb a fővárosi bérlakáshelyzet, ha a magánlakásokkal hasonlítjuk össze. Az összehasonlítások minden esetben a bérlakások kevésbé mobilizálható, inkább támogatásra szoruló népesség-összetételét mutatják a fővárosban. Ugyanilyen összehasonlítás országos átlagban a bérlakásoknak kedvez: népesség-összetételükben a magasabb iskolai végzettségűek, s ezzel párhuzamosan a magasabb munkahelyi beosztásúak nagyobb arányt képviselnek, mint a magánlakásokban.

Az adott terület bér- és magánlakás-állományának strukturális különbségeiben látjuk a lényeges eltérést a fővárosi és a vidéki lakásállomány között, és ezzel együtt a fővárosi bérlakásállomány hátrányosabb helyzetét a fővárosi magánlakásokkal szemben. A fővárosi bérlakások háztartás-összetétele — az iskolázottságot és a munkahelyi beosztást nézve — hasonló ugyan a bérlakások országos átlagához, de saját területi átlagától lemaradva még nagyobb problémát jelez: a fővárosban a bérlakásokban koncentrálódik nemcsak az idősebb, hanem az alacsonyabb iskolai végzettségű népesség is.

A bérlakások összetételének adataiból végeredményben a fővárosi bérlakáshelyzet halmozott problémáira lehet következtetni. Az ország lakásállományának negyedrészt sem teszi ki a bérlakások állománya, de ennek a fővárosi lakáshelyzetben — súlyánál fogva — döntő jelentősége van. A budapesti bérlakások nemcsak az országos bérlakásállománynak, hanem a budapesti lakásállománynak is több mint a felét alkotják.

A budapesti lakásállomány főbb jellemzői vizsgálatunk alapján a következőkben foglalhatók össze.

1. Nyugdíjas háztartásfők élnek a bérlakások 41 százalékában, s ez körülbelül 180 ezer bérlakás. Ez a réteg szegényebbnek számít, hiszen alacsonyan kvalifikált rétegről van szó: 70 százalékuk legfeljebb az általános iskola 8 osztályát végezte el. Korstruktúrájukat tekintve, 41 százalékuk már 70 éves vagy idősebb, tehát már legalább 10 éve nyugdíjba vonult. Ezzel együtt valószínűsíthető lehet a nem családháztartások nagyobb arányát, ami azt jelenti, hogy egy nyugdíjból kell fedezni a megélhetést.

2. Egyrészt a bérlakások, másrészt a nagyvárosok sajátossága az ott lakó egyedül állók nagy aránya. Nem lehet egyértelműen megítélni a nem családháztartások magas számát, mert kedvező, ha egy fiatalnak van lehetősége arra, hogy önálló lakáshoz jusson még a családalapítás előtt, ugyanakkor problémaként jelentkezik, ha idős, egyedül álló nyugdíjas alkotja a nem családháztartást.

3. A háztartás-összetétel szempontjából kedvező, hogy az 1—2 gyermekes családok inkább a nagyobb alapterületű magánlakásokban élnek. Kedvezőtlen viszont hogy a 3 és többgyermekes, illetve az egyszülős, csonka családok nagyobb része (akik inkább az alacsonyabb jövedelmi színvonalú réteghez tartoznak az eltartottak magasabb száma, illetve az egy kereső miatt) bérlakásokban él. Szociális szempontból a nagycsaládosok, az anyagilag rászorultak minél nagyobb arányát kellene kedvezőnek ítélni a bérlakásállomány szerkezetében. Ám a kedvező ítélethez a lakás méretének is igazodnia kellene. A budapesti bérlakások esetében a 3 és többgyermekes háztartásfők élnek a legnagyobb lakásokban (a háztartás-összetétel szerint), ám a 65—73 négyzetméteres átlagos lakásnagyság alig 10—14 négyzetmétert jelent egy főre vetítve. (A diplomás vezetők ugyanilyen bérlakásaiban 24 négyzetméter az 1 főre jutó alapterület.)

4. Minél alacsonyabb a háztartásfők iskolázottsága, annál nagyobb arányuk jutott bérlakáshoz Budapesten (ez nyugdíjas és aktív keresőkre egyaránt érvényes). A diplomás aktív keresőknek csak 41 százaléka, a 8 osztályt vagy kevesebbet végzetteknek 55 százaléka él bérlakásban. Ez 49 ezer magasan kvalifikált aktív háztartásfőt jelent a 80 ezer alacsony végzettségűvel szemben. Magasan, átlagon felül reprezentált a bérlakás a betanított és segédmunkások körében, akiknek háromnegyed része legfeljebb 8 osztályt végzett. Összességében a budapesti bérlakásokban élő háztartásfők majdnem felének nincs 8 osztálynál magasabb végzettsége.

A bérlakásban élők jelenlegi összetétele az eddig vázoltaknál csak kedvezőtlenebb lehet, hiszen a bérlakások 1990 óta felgyorsult privatizációjával valószínűleg a jobb körülmények között élő réteg vásárolta meg inkább bérlakását.

(A tanulmány II., befejező részét a *Statisztikai Szemle* következő száma közli.)

A JAPÁN CSALÁDI GAZDASÁGOK

BENET IVÁN

A magyar mezőgazdaság a rendszerváltás nehéz éveiben van, és súlyos, elhúzódó válságba került. Az 1990-ben meghirdetett új agrárpolitika stratégiai jellemzői közé tartozik a magántulajdon általánossá tétele a hazai mezőgazdaságban és a családi gazdaságok visszaállításának, illetve létrehozásának támogatása.

A japán mezőgazdaság lényegesen más feltételek között működik, mint a hazai, ugyanakkor a magántulajdonra épülő családi gazdaságokon alapul. Ez utóbbiból következően kézenfekvőnek látszik a családi gazdaságok főbb jellemzőinek feltárása, működésük néhány tapasztalatának összegyűjtése.

Valamennyien okulhatunk a japán tapasztalatokból. A feltételrendszer különbözősége azonban nagy körültekintést igényel a következtetések levonásakor. E tanulmány írója azok közé tartozik, akik szilárdan hisznek a japán tapasztalatok hasznosságában.¹

A földreform és a gazdaságok mérete

A második világháború után számosan javaslatokat² dolgoztak ki a japán kormány számára, a mezőgazdaság megújítására. 1945 és 1950 között Japánban jelentős földreformot hajtottak végre. A földosztás körülbelül 2 millió hektár területet érintett. A földbirtokokat döntően azok között osztották szét, akik azokat korábban is művelték. Így a föld tulajdonosa és művelője egyazon személy lett. A földreform egyik igen jelentős hatása az volt, hogy amíg 1945-ben a bérelt szántóterület aránya 48 százalé-

¹ E munkám nem taglalhatja részletesen e témát. Nem vállalkozhat másra, mint néhány szegmensének tárgyalására. Döntően az 1992. évi japán tanulmányút során szerzett tapasztalatokra, valamint eredeti japán statisztikákra és japán forrásokra támaszkodom. A tanulmányút során állomáshelyem az Okayama Egyetem volt, programomat *Genka Tomonori* professzor szervezte. Mind az egyetemnek, mind a professzornak hálás köszönettel tartozom.

² A második világháború befejezése után Japán jelentős élelmiszerhiányban szenvedett. Parancsoló szükségszerűség volt valamilyen agrárreform kidolgozása, elfogadása és végrehajtása. A cél világos volt: növelni a mezőgazdasági termelést. Az első elképzelések 1945 októberében láttak napvilágot. Ez az előzetesnek nevezhető terv két irányban kereste a kibontakozást: egyrészt a bérleti rendszer megreformálásában (beleértve a készpénzes földbérlétfizetést, amelynek nagyságát rögzítik), másrészt a független farmerek számának növelésében. Kezdetől fogva vita volt arról, hogy mekkora legyen az a földterület-maximum, amelyet a földesurak tulajdonában hagynak. Eleinte 3-5 chobu (1 chobu = 1 hektár) körül folyt a vita. Végül is az 1946 októberében elfogadott törvény szerint, a földesurak földterületét 1 hektárban maximálták, az e feletti részt pedig kártalanítás ellenében szétosztották. A kisajátítási árat központilag határozták meg. (Csupán utalok arra, hogy a szovjet közgazdászok is tettek javaslatot a japán földreformra. Ennek lényege a földesurak földjeinek kártalanítás nélküli elkobzása volt, amelyet végül is elutasítottak.) Lásd mindezekről részletesebben [5] alatti konferencia anyagot (4—64. old.).

kot tett ki, addig a földreform után, 1950-ben ez az arány töredékére, mintegy 9 százalékra csökkent.

A földreform utáni helyzetet, illetve a bekövetkezett főbb változásokat az 1. tábla jelzi.

1. tábla

A japán mezőgazdaság jellemzői

Év	A paraszti háztartások száma (ezer)	Átlagos gazdaságnagyság (hektár)	A mezőgazdaságban dolgozók száma (ezer fő)
1950	6176	0,82	16 132
1980	4661	1,01	5 484
1990	3835	1,14	3 132

Forrás: Recent trends and present situation of farm size in Japan National Research Center. Ministry of Agriculture, Forestry and Fisheries (MAFF). 1991. 13. old.

A japán mezőgazdasági statisztikai évkönyvek alapján összeállított adatok azt mutatják, hogy az 1950 utáni négy évtizedben a paraszti gazdaságok átlagos mérete Japánban szerény mértékben növekedett, lényegében 1 hektár körüli. 1990-ben az átlagos méret 1,14 hektár volt, amennyiben Hokkaidot is ide számítjuk. (Hokkaido nélkül 0,87 hektár, mivel Hokkaidoban a gazdaságok átlagos mérete közel áll a nyugat-európai országokban meghonosodotthoz.) A mezőgazdasági munkások száma 1950 és 1990 között nagymértékben, több mint 16 millió főről közel 3 millió főre csökkent, a paraszti háztartások száma pedig közel 6,2 millióról 3,8 millióra zsugorodott. Mindezek a jelentős átrendeződések (ehhez még hozzátehetjük a bekövetkezett gyors technikai fejlődést is) azonban nem változtattak lényegesen az átlagos gazdaságméreten, ami a magántulajdonon alapuló japán agrárstruktúrának talán a legnagyobb vagy az egyik legnagyobb problémája.

A gazdaságok átlagos méretével kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy árnyaltabb képet kapunk, ha az állattenyésztő gazdaságokat, illetve a zöldség- és gyümölcsstermelésre szakosodott gazdaságokat külön vizsgáljuk. Ebben az esetben a gazdaságok mérete lényeges növekedést mutat. Így például 1960-ban a tejtermelő japán családi gazdaságok átlagosan 1,9 tehenet tartottak, ez a szám 1990-ben több mint 31 tehenre emelkedett. A vágómarha-termelést illetően megállapíthatjuk, hogy egy japán családi gazdaságban 1960-ban átlagosan 1,1 vágómarhát állítottak elő, 1990-ben már 10,4-et. A vágósertés-termelő farmok átlagos állománya gyorsan emelkedett: 1960-ban 1,8, 1990-ben 248,6 darab volt az átlagos állomány.

Azoknak a családi gazdaságoknak, amelyek zöldség- és gyümölcsstermelésre szakosodtak, alig okoz problémát a gazdaság mérete. Itt a helyzet a fólia-, illetve az üvegházfelület nagyságával jól jellemezhető. Ilyen szempontból tanulságos az, hogy 1970-ben egy ilyen japán családi gazdaságra átlagosan 700 négyzetméter üvegházfelület és 400 négyzetméter fóliafelület, 1990-ben viszont már 1720 négyzetméter üvegházfelület és 1190 négyzetméter fóliafelület jutott. Mindez arra utal, hogy amikor a gazdasági méret problémáiról beszélünk, nagyon lényeges a termelési irányvonal és a szakosodás problémakörének a figyelembevétele.

A gazdaságok struktúrája

A japán agrárstruktúra két további jellemzőjét mutatja be a 2. tábla

2. tábla

A japán családi gazdaságok jellemzői

Év	A családi gazdaságok				A művelt terület			
	megoszlása a területek nagysága szerint (százalék)							
	0,5-nél kevesebb	0,5—2,0	2,0—3,0	3,0-nál több	0,5-nél kevesebb	0,5—2,0	2,0—3,0	3,0-nál több
	hektár							
1955	39,3	57,1	3,1	0,5	14,1	74,0	9,5	2,4
1975	41,4	52,1	4,9	1,6	13,6	64,2	14,3	7,8
1990	41,6	48,9	5,9	3,4	12,7	4,6	15,9	16,8

Forrás: [5] 144. old.

A családi gazdaságok méret szerinti megoszlásáról elmondhatjuk, hogy 1955-ben a 0,5 hektárnál kisebb gazdaságok aránya felülmúlta a 39 százalékot, 1990-ben pedig megközelítette a 42 százalékot. Magas az arányuk a családi gazdaságokon belül a nagyon kicsi, ún. törpegazdaságoknak, amelyeknek jelentős része nincs vagy alig van kapcsolatban a piaccal. Ezzel szemben a másik, talán leglényegesebb és kiemelendő változás, hogy 1955-ben a 3 hektár feletti gazdaságoknak az aránya csupán fél százalékot tett ki, 1990-ben viszont már 3,4 százalékot. Itt a legjelentősebb a növekedés. Nem véletlen tehát, hogy sok japán agrárközgazdász az ilyen nagyobb, 3 hektár feletti gazdaságok számára lát perspektívát. A másik figyelmet érdemlő jellemző a művelt terület megoszlása, ugyancsak gazdaságnagyság szerint. A leglényegesebb változás itt is a 3 hektár feletti gazdaságcsoporthoz mutatható ki. Ezek a gazdaságok ugyanis 1955-ben az összes szántóterületnek 2,4 százalékát művelték, 1990-ben viszont csaknem 17 százalékát. Mindezek az adatok világosan jelzik, hogy a háború utáni évtizedekben centralizációs folyamatok mentek végbe mind a földhasznosításban, mind a családi gazdaságok méret szerinti „átstruktúráldásában”. A 0,5 hektár alatti gazdaságok viszont 1955-ben a művelt terület 14 százalékán, 1990-ben is alig 13 százalékán gazdálkodtak, tehát igen csekély a változás ebben a csoportban.

A japán parasztgazdaságok átlagméretéről még egy nagyon fontos jellemvonást célszerű megemlíteni. Az egy hektár körüli farmok általában nem egyben, hanem nagyon sok darabban találhatók. A Mezőgazdasági, Erdőgazdálkodási és Halászati Minisztérium (Ministry of Agriculture, Forestry and Fisheries — MAFF) felmérése szerint az 1980-as évtized elején egy japán farm átlagosan több mint 13 különböző helyeken levő darabra volt szétaprózva. Mindez nehezíti a hatékony földművelést, ezért sok problémát vet fel a japán mezőgazdaság jövője számára is. A természetföldrajzi viszonyokból adódóan az egyes táblák, földdarabok alakja szabálytalan, s ez is nehezíti a modern technika hatékony alkalmazását.

A japán agrárstruktúra további jellemzőjéről, a gazdaságok piacorientságának változásáról tájékoztat a 3. tábla.

3. tábla

A japán gazdaságstruktúra a mezőgazdasági termékértékesítés nagysága alapján

A termékértékesítés nagysága (ezer jen)	A gazdaságok			
	száma	megoszlása (százalék)	száma	megoszlása (százalék)
	1985-ben		1990-ben	
150-nél kevesebb	337 917	10,2	422 592	14,2
150— 500	776 453	23,4	632 329	21,3
500— 1 000	617 145	18,6	558 196	18,8
1 000— 1 500	387 518	11,7	321 769	10,8
1 500— 2 000	286 082	8,7	234 947	7,9
2 000— 3 000	307 646	9,3	241 887	8,1
3 000— 5 000	283 368	8,5	227 043	7,6
5 000— 7 000	128 313	3,9	114 295	3,8
7 000—10 000	80 305	2,4	84 307	2,8
10 000—15 000	49 819	1,5	58 822	2,0
15 000—20 000	23 376	0,7	27 738	0,9
20 000—30 000	19 302	0,6	24 686	0,8
30 000-nél több	17 707	0,5	21 915	0,7
<i>Összesen</i>	<i>3 314 931</i>	<i>100,0</i>	<i>2 970 527</i>	<i>100,0</i>

Forrás: The 66th statistical yearbook of Ministry of Agriculture, Forestry and Fisheries. Japan, 1989—1990. Tokyo. 1991. 14—15. old.

1990-ben mintegy 2971 ezer parasztgazdaság termelt többet saját szükségleténél. Ha figyelembe vesszük azt, hogy ekkor a parasztgazdaságok száma 3835 ezret tett ki, akkor az összes gazdaságoknak körülbelül 23 százaléka, azaz 864 ezer gazdaság nem piacorientált, legfeljebb saját fogyasztásra termel. Ha a tábla adatait jobban megnézzük, és a 150 ezer jen alatti értékesítést a csak önellátást jelző értéknek tekintjük (1 amerikai dollár körülbelül 100 jen), akkor azt mondhatjuk, hogy a japán családi gazdaságoknak körülbelül egyharmada az elmúlt években lényegében nem volt kapcsolatban a piaccal.

Ha részletezzük ezt a 33 százalékot, három alcsoportot fedezhetünk fel. 775 ezer azon családi gazdaságoknak a száma, amelyek felhagytak a földműveléssel, vagy azt jelentéktelen mértékben végzik. A másik csoport hobbiszerűen műveli a földjét, csak saját szükségletre termel, a harmadik csoport bizonyos termékekkel kimegy a piacra, de az értékesítés nagysága, volumene elhanyagolható.

A szakosodás

Az 1990. évre vonatkozó adatok 2793 ezer parasztgazdaság megfigyelésén alapulnak. Ha a szakosodás szempontjából nézzük, a gazdaságok valamivel több mint 70 százaléka, azaz a többség ún. szakosodott gazdaság. Ezzel szemben az összes gazdaságnak csupán 7 százaléka tartozik abba a csoportba, ahol a főtermék értékesítéséből származó árbevétel kevesebb mint 60 százaléka az összes árbevételnek. (Lásd a 4. táblát.)

4. tábla

A szakosodás jellemzői a japán mezőgazdaságban 1990-ben

A gazdaság típusa	A mezőgazdasági termékeket értékesítő gazdaságok	
	száma	megoszlása (százalék)
Szakosodott	1 964 997	70,4
Ebből:		
rizstermelő	364 862	69,5
iparinövény-termelő	82 727	4,2
zöldség- és gyümölcsstermelő	183 844	9,4
Félig szakosodott	630 364	22,6
Vegyes termelő	197 776	7,0
<i>Összesen</i>	<i>2 793 135</i>	<i>100,0</i>

Forrás: The 66th statistical yearbook of Ministry of Agriculture, Forestry and Fisheries. Japan, 1989—1990. Tokyo, 1991. 16—17. old.

Megjegyzés. Az összes árbevételnek szakosodott gazdaság esetén több mint 80 százaléka, félig szakosodott gazdaság esetén 60—80 százaléka, vegyes termelő gazdaság esetén kevesebb, mint 60 százaléka származik a fő mezőgazdasági termék (termékcsoport) értékesítéséből.

A gazdaságok és a jövedelem

A japán családi gazdaságok további jellemzőit tárhatjuk fel, ha vizsgálatainkba a jövedelmet is bevonjuk. Az 5. tábla adatai mutatják, hogy az 1989. évben a japán paraszti gazdaságok összjövedelmén belül csupán 18 százalékot tett ki a mezőgazdaságból származó jövedelem, és 82 százalékot a mezőgazdaságon kívülről hoztak a japán parasztgazdaságok. Kitűnik tehát, hogy az ún. részidős gazdaságoknak igen nagy a szerepük a japán agrárstruktúrában.

5. tábla

A japán gazdaságok jövedelmi struktúrája a művelt terület nagyságának függvényében, 1989

Gazdaságméret (hektár)	Mezőgazdasági		Nem mezőgazdasági		Együtt
	jövedelem átlagosan				
	ezer jen	százalék	ezer jen	százalék	
0,5-nél kevesebb	82,2	1,4	6095,4	98,4	100,0
0,5—1,0	525,4	7,9	6117,6	92,1	100,0
1,0—1,5	1216,5	19,1	5159,0	80,9	100,0
1,5—2,0	2060,9	30,9	4607,7	69,1	100,0
2-nél nagyobb	3759,5	51,9	3483,4	48,1	100,0
<i>Összesen</i>	<i>1111,7</i>	<i>17,9</i>	<i>5110,3</i>	<i>82,1</i>	<i>100,0</i>

Forrás: The 66th statistical yearbook of Ministry of Agriculture, Forestry and Fisheries. Japan, 1989—1990. Tokyo, 1991. 254—255. old.

Érdeemes utalni arra is, hogy a mezőgazdasági és a nem mezőgazdasági jövedelem aránya gazdaságcsoportonként mennyire változó. A mezőgazdasági jövedelem van

túlsúlyban a 2 hektár fölötti paraszti gazdaságok esetében (52%), ezzel szemben a másik végtel a 0,5 hektár alatti paraszti gazdaságok csoportja, ahol a mezőgazdaságból, a tulajdonképpeni gazdálkodásból származó jövedelem csupán 1,4 százalékot ér el. Nagyon figyelemre méltó, hogy a 0,5—1,0 hektár közötti gazdaságcsoportban is a mezőgazdasági jövedelem aránya 8 százalék alatt marad, és az 1,0—1,5 hektár közötti csoportban sem több 19 százaléknál. Mindez mutatja, hogy a nem mezőgazdasági jövedelmek nagyon fontosak, meghatározók a japán családi gazdaságok számára. Történetileg nézve a mezőgazdasági jövedelem aránya 1960-ban a paraszti gazdaságok összjövedelmén belül még 50 százalékot tett ki. A 18 százalékra való csökkenés alátámasztja azt, amit gyakran hallani japán agrárközgazdászoktól, hogy a japán mezőgazdaság számára az egyik legnagyobb probléma a versenyképes, világszínvonalú feldolgozóiparral való versengés a japán nemzetgazdaságon belül.

Még egy nagyon fontos kérdésre feltétlenül ki kell térni a japán gazdaságstruktúra vizsgálatakor. A paraszti családok és a munkáscsaládok egy főre jutó jövedelmét célszerű összehasonlítani.

6. tábla

Az egy főre jutó évi átlagos jövedelem alakulása

Év	Parasztok	Munkások
	háztartásai	
1960	77,5	112,0
1965	158,2	194,0
1970	329,8	357,5
1975	869,8	760,4
1980	1273,4	1110,7
1985	1595,8	1421,5
1988	1743,1	1545,8

Forrás: [5] 113. old.

Az 1960-as évtizedben a munkáscsaládokban az egy főre jutó jövedelem felülmúlta a paraszti családokét, és még 1970-ben is magasabb volt. A fordulópont 1975-ben következett be, és azóta rendre a paraszti családokban az egy főre jutó jövedelem valamivel (12—14 százalékkal) felülmúlja a munkáscsaládok hasonló mutatóját. Mindez nagyon elgondolkodtató, és első látásra nehezen érthető, különösen akkor, ha megnézzük az élők-munka-termelékenység színvonalát.

A mezőgazdasági élők-munka-termelékenység nagysága a feldolgozóiparhoz viszonyítva 1960-ban 21, 1980-ban 26 százalék, a nem mezőgazdasági ágakhoz viszonyítva 1960-ban 26 1980-ban 28 százalék volt. Tehát a mezőgazdaságban az élők-munka-termelékenység színvonala körülbelül egynegyede a feldolgozóipari szintnek, és 28 százaléka a nem mezőgazdasági ágazatokénak. Három évtized alatt nagyon szerény közeledés ment végbe a japán mezőgazdaság és a többi ágazat között az élők-munka-termelékenység terén.

A jövedelemviszonyokra vonatkozó magyarázat két dologban is keresendő. Az egyik, hogy a paraszti családok jövedelemképződésében döntő fontosságú a mezőgaz-

daságon kívüli ágazatokból származó jövedelem, amely 1960 után egyre inkább meghatározóvá vált. A másik magyarázat azonban egy új témakör vizsgálatához visz el bennünket, ez pedig a japán mezőgazdaság támogatottsága, a japán agrárpiac néhány főbb jellemzőjének bemutatása, a belföldi és a világpiaci árak viszonya, az állam szerepe a japán agrárpiaci rendtartásban, a külpiaci szabályozás egyes kérdései, az importverseny, a liberalizálás, illetve a protekcionizmus.³

Mezőgazdasági szövetkezetek

Bár a japán mezőgazdaság alappillérei a családi gazdaságok, nem szabad elhallgatni, hogy ezek mellett a földművelés és az állattartás egyéb vállalkozási formák keretében is folyik. Már maguk a családi gazdaságok is különböző típusúak (például nagyméretűek és kisméretűek, „teljes idejű” és „résztidős” gazdaságok), de vannak más jellegű agrárvállalkozások (csoportos gazdálkodások) is. Ezeken kívül meg kell említeni az érdekvédelmet részben magukra vállaló és a szolgáltatások széles skáláját végző mezőgazdasági szövetkezeteket.

Japánban a mezőgazdasági szövetkezetek szövetségét „nokyo”-nak nevezik, s a nokyonak igen fontos szerepe volt és van a japán szövetkezeti mozgalom fejlődésében. A szövetség tevékenységének megítéléséről Japánban sok vita folyik, azt azonban kevesen vitatják, hogy a nokyo szilárd bázist jelent a japán mezőgazdasági szövetkezeti szektor számára, amelyeket nokyo-szövetkezeteknek is szoktak nevezni.

A nokyo-szövetkezetek számos jellemzője közül egyet emelek ki, a széles spektrumú tevékenységet. Amíg a háború előtti ipari szövetkezetekre az volt a jellemző, hogy 4 üzletkörben tevékenykedtek (hitelezés, vétel, eladás, használat), így kaphatták meg az állami elismerést, addig a háború utáni nokyo-szövetkezetek számára lehetővé tették a 13 tevékenységi (üzleti) körből való szabad választást. Japánban a széles körű tevékenységet folytató nokyo-szövetkezetek életképesebbnek bizonyultak, mint a nyugat-európai példát szorosabban követő, szakosodott társaik.

Milyen tényezőkkel magyarázható a széles spektrumú szövetkezeti tevékenység célszerűsége? Először talán utalni kell a japán családi gazdaságok kis méretére. Ez a sok „kis” japán gazdálkodó először átfogó, sokoldalú segítséget vár, illetve kooperációt igényel a szövetkezettől, amelynek tagja; másodsor: a szövetkezetek szempontjából is nehezen volna indokolható például a szűk 1-2 termék értékesítésére szakosodás, amikor a nagyobb volumen csak a tételek sokaságából állhat össze; harmadszor pedig ismét utalok a paraszti háztartások jövedelmi szerkezetére, nevezetesen a mezőgazdaságon (gazdaságon) kívül szerzett jövedelem meghatározó voltára. Ha ugyanis a japán családi gazdaságok képtelenek megélni a (mező)gazdálkodásból, feltehetően így lenne ez a nokyo-szövetkezetek többségének esetében is, valamint a tagoknak ezzel a tevékenységi körrel kapcsolatosan is vannak elvárásaik a nokyoval szemben.

A szövetkezetek száma két évtized alatt 37 százalékkal csökkent. A tagok száma 18 százalékkal nőtt, de ez a kép bizonyos értelemben csalóka, mivel a növekedést teljes egészében a kérdéses körzetben élő és társult tagsággal rendelkező, nem gazdálkodó nokyo-tagok számának növekedése idézte elő. A nokyo-szövetkezetekben foglalkoz-

³ Ezekkel a kérdésekkel [6]-ban részletesen foglalkoztam.

tatott apparátus nagysága 20 év alatt mindössze 20 százalékkal növekedett, és 1989-ben elérte a 297 ezer főt.

A legnagyobb növekedést a realizált évi profitösszeg mutatja, 20 év alatt tizenegyszeresére nőtt. Ennek ellenére, ha valamiféle profitrátát szeretnénk kiszámolni, az szinte lehetetlen, mivel nagysága a „mérhetőség” határa alatt van.

7. tábla

A nokyo-szövetkezetek néhány jellemzője

Jellemző	1970-ben	1989-ben
Diverzifikált típusú mezőgazdasági szövetkezetek száma . . .	6185	3 898
A tagok száma (ezer fő)	7174	8 479
A szövetkezetekben foglalkoztatottak száma (ezer fő)	247	297
Közös vagyon (milliárd jen) . . .	204	1 092
Éves árbevétel (milliárd jen) . . .	2109	6 273
Folyószámla-követelések (milliárd jen)	5940	51 210
Kölcsönök (milliárd jen)	3037	12 489
A bruttó profit összege (millió jen)	57	630

Forrás: MAFF-adatok, valamint [5] 231. old.

Célszerű röviden érinteni a nokyo-szövetkezetek tevékenységének azt a részét, amely a japán gazdálkodókkal közvetlenül kapcsolatos. Mint említettem, ők többoldalú segítséget, útmutatást várnak a szövetkezettől. A nokyo több módon is segítséget nyújt. Így például útmutatásokat ad a gazdálkodás területén a tennivalókat illetően, szükség esetén pénzügyileg segíti gazdaságait, elvégzi a szükséges beszerzéseket, magára vállalja a mezőgazdasági termékek piaci értékesítésének gondját, megszervezi egyes eszközök közös használatát, megismerteti tagjaival az adott régió mezőgazdaságának továbbfejlődési irányzatait, amivel a körzet gazdálkodóinak feltétlenül számolniuk kell stb.

Még egy dolgot feltétlenül meg kell említeni, a nokyo tevékenységéről, s ez a mezőgazdaság és a természeti környezet kapcsolata. A japán mezőgazdasági szövetkezetek tevékenységének egyik fő iránya a környezetvédelem szempontjainak érvényesítése a mindennapi gazdálkodás gyakorlatában. Így 1988 óta tevékenykednek a „3-H Agriculture” mozgalomban (healthy, high quality and high technology — egészséges, jó minőségű élelmiszer-termelés, csúcstechnológiával). ([15] 179. old., valamint [16].) A mezőgazdasági szövetkezetek részt vesznek a talajtermékenység javítását szolgáló munkálatokban, kevesebb növényvédőszer és műtrágyát igénylő, környezetbarát technológiák kialakításában és új, ellenállóbb növény- és állatfajták kifejlesztésében stb. A hegyvidéki régiókban az újonnan művelt földterületek növekedését is a környezetvédelmi szempontok előtérbe állítása határozza meg. A környezetvédelmi szempontok figyelembevételével végzik munkájukat az erdészeti és halászati szövetkezetek is.

Az International Co-operative Alliance (Nemzetközi Szövetkezeti Egyesület) 1992-ben Tokióban tartott XXX. kongresszusán a japán mezőgazdasági szövetkezetek legfőbb tennivalóit a következőképpen összegezték ([15] 141. old.):

- a szerves és környezetbarát mezőgazdasági technológiák kialakítása és népszerűsítése;
- a földművelés és az állattartás harmonikus és regionálisan kiegyensúlyozott fejlesztése;
- a mezőgazdasági termelésben jövedelem biztosítása a gazdálkodók számára;
- a mezőgazdasági termékek osztályzásának és csomagolási szabványainak egyszerűsítése;
- az új termelési technológiák kidolgozása és a (falusi) vásárlóképesség erősítése, figyelemmel a mezőgazdasági népesség elöregedésére;
- a környezetvédelem szempontjainak megfelelő módon előállított mezőgazdasági termékek minősítési rendszerének kidolgozása.

A hat pontból kettő közvetlenül kapcsolódik a környezetvédelem problémaköréhez. Ehhez hozzá lehet még tenni a vidéki, falusi élet feltételeinek javítását, vonzóbbá tételét, a háztartások szennyvizeinek, a folyók, tavak vizeinek tisztítását, s a vidéki infrastruktúra fejlesztését.

A mezőgazdaság több célú funkcionálásának érzékeltetésére ezen a szövetkezeti konferencián is elhangzott az öntözéses rizstermelés példája. Ennek ugyanis csupán egyik funkciója a japán lakosság alapvető népélelmezési cikkekkel való ellátása, a másik funkciója a természeti környezet lerombolódásának megakadályozása. Arról van szó ugyanis, hogy ennek a mezőgazdasági tevékenységnek a megtermelt rizs értékén felül még további, évi több mint 10 milliárd dollár értéke is van. Ez az ún. „gát effektus”, ami a lehullott csapadék egy részének öntözővízként való hasznosításával az árvízveszély elhárításában ölt testet. Enélkül ugyanis az országos gátrendszer megerősítésére, illetve újjáépítésére lenne szükség, aminek becsült költségigénye megközelíti az 51 milliárd dollárt.

A mezőgazdasági szövetkezeti mozgalom a jövőben csak akkor maradhat sikeres, ha tevékenységében következetesen figyelembe veszi a mezőgazdaság többoldalú, egymás mellettiségükben létező funkcióit a társadalomban, és elősegíti ezek egyidejű — bár nem kompromisszumok nélküli — megvalósulását. Ily módon válhat a mezőgazdaság Japánban és másutt is az élelmiszerek termelését végző iparágból a nemzetgazdaságon belül a „béke iparává”, ahogyan a japán agrárszakemberek nevezik. Sajnos, a világ mezőgazdasága még meglehetősen távol van ettől az állapottól.

*

Fontos tanulság a magyar agrárpolitika számára, hogy a magántulajdonra épülő japán mezőgazdaság anyagi-műszaki ellátottsági színvonala nagyon magas. A szétaprózott, kis egységeken gazdálkodó japán gazdálkodóknál a túlgépesítettség problémája is megjelenik. A hatékony gépkihasználás kérdései már hosszabb ideje napirenden vannak. Valószínűsíthető, hogy ez a mezőgazdaság magas tőkeigényességű. Mindez a hazai agrárpolitika szempontjából azt a kérdést veti fel, hogy a magyar nemzetgazdaság jelenlegi és talán közép-, illetve hosszabb távon várható feltételrendszere közepe tette célszerű-e, helyes-e a mezőgazdaságot a kisméretű családi gazdaságok irányába átállítani? Helyes-e a hazai agrárstruktúrát a kisméretű családi gazdaságokra alapozni, amelyek az eddigi magyar mezőgazdasághoz képest lényegesen tőkeigényesebb

fejlődési pályát követelnek. A japán mezőgazdaságnak több évtizedes problémája a kis átlagméret, a földterület szétaprózottsága. Vajon napjainkban a magyar agrárpolitika nem hasonló problémákat idéz-e elő a következő évtizedekre?

Napjainkban is folyik hazánkban az ország történelmének legnagyobb méretű földosztása. A második világháború utáni japán földreformmal szemben azonban mi aligha mondhatjuk el, hogy megvalósul a földtulajdon és a földhasználat egysége. Előreláthatóan az esetek nem kis hányadában a földtulajdonos és a földhasználó távolabb kerül egymástól, mint volt a korábbi termelészövetkezeti modellben.

Nem szabad szem elől tévesztenünk azt a tényt sem, hogy a japán mezőgazdaság támogatottsága lényegesen magasabb a miénkénél. (Lásd [3] és [8].) A magyar mezőgazdasághoz hasonló közgazdasági környezetben a japán mezőgazdaság a magántulajdon és a családi gazdaságok ellenére összeomolna. Ezt azért tartom szükségesnek hangsúlyozni, mert Magyarországon él az a tévhit, hogy csupán privatizációval a magyar mezőgazdaság talpraállítható. A japán kormányzat agrárpolitikájának eszközrendszerével (ár, támogatás, adó, termelésszabályozás, piacvédelem) a paraszt- és munkáscsaládok egy főre jutó jövedelemszintjét „paritásban” tartja, sőt, a parasztcsaládok esetében valamivel magasabb a jövedelemszint. Aligha magyarázható ez mással, mint a mezőgazdaság többoldalú funkcióinak tudatos figyelembevételével.

Ez a többoldalú funkció vezet el bennünket a mezőgazdasági szövetkezetekhez. Ami ebből nagyon tanulságos számunkra, az a környezettel kapcsolatos kérdések nagy súlya. A másik figyelmet érdemlő vonás, hogy a mezőgazdaság fejlesztésének egyik lehetséges iránya a termelészövetkezetek felé haladás. Sok japán agrárközgazdász szerint ugyanis a családi gazdaságokra épülő japán agrárstruktúra nem korszerű, s a továbblépés egyik iránya a termelészövetkezetek kifejlesztése, természetesen az ottani feltételekben gondolkodva.

IRODALOM

- [1] Agricultural policies, markets and trade. Monitoring and Outlook. OECD. Paris. 1988. 228 old.
- [2] Agricultural policies, markets and trade. Monitoring and Outlook. OECD. Paris. 1989. 312 old.
- [3] Agricultural policies, markets and trade. Monitoring and Outlook. OECD. Paris. 1991. 419 old.
- [4] Agricultural price policies: issues and proposals. FAO. Rome. 1987. 211 old.
- [5] Agriculture and agricultural policy in Japan. The Committee for the Japanese Agriculture Session, XXI IAAE Conference 22/29 August. Tokyo. (Kézirat.)
- [6] *Benet Iván*: A japán mezőgazdaság és a piacgazdaság. (Kézirat.)
- [7] *Benet Iván*: Dilemmas in the transition of Hungary's agriculture. Policy options for Polish agriculture. FDPA Conference, Warsaw, 22—24 april. 1993. (Kézirat.)
- [8] *Borszéki Éva*: A magyar élelmiszer-gazdaság támogatottsága nemzetközi összehasonlításban. Kandidátusi értekezés. 1990.
- [9] *Burgerné Gimes Anna*: A világ mezőgazdasága. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest. 1992. 243 old.
- [10] Development of agriculture in Japan. 1990. MAFF. Tokyo. 1991. 63 old.
- [11] *Székely Csaba—Kárpáti László*: A japán családi gazdaságok és a piac. *Gazdálkodás*. 1992. évi 5. sz. 21—30. old.
- [12] *Tokonabe, S.*: The environmental challenge of Agricultural Co-operative Association. *Review of International Co-operation, ICA*. 1992. évi 4. sz. 139—142 old.
- [13] *Tsuboi, N.*: Limitations and potentialities of family farm in Japan. Paper for the session XXI, IAAE, August 22—29, Tokyo. Japan. (Kézirat.)
- [14] *Zsarnóczai Sándor*: Szövetkezetek a tudományos-technikai forradalom korszakában. Akadémiai doktori értekezés. 1992.
- [15] XXXth Congress. Tokyo. October. 1992. Agenda reports. International Co-operative Alliance. *Review of International Co-operation*. 1992. évi 2—3. sz. 316 old.

TÁRGYSZÓ: Mezőgazdaság.

РЕЗЮМЕ

Одной из стратегических целеустановок новой венгерской аграрной политики является развитие сектора семейных ферм, основывающихся на частной собственности. В японском сельском хозяйстве решающая роль принадлежит семейным хозяйствам. Автор демонстрирует их важнейшие индикаторы в интересах того, чтобы венгерская аграрная политика получила возможность использовать этот опыт.

Сельские хозяйства получают 18% всех своих доходов от деятельности в своих хозяйствах, а 82% поступает из несельскохозяйственных источников. Значительная часть хозяйств являются хозяйствами т. н. „парциального времени”. Хотя уровень производительности живого труда в сельском хозяйстве значительно отстает от несельскохозяйственных отраслей, уровень душевого дохода в семьях рабочих и крестьян близок друг к другу, так что его можно назвать паритетным.

Японская аграрная структура тоже нуждается в значительном преобразовании. Многие считают, что семейные фермы не являются современными. В аграрной структуре будущего их доля будет сокращаться, а число производственных кооперативов и доля обработки земли в рамках делового предпринимательства будет возрастать.

SUMMARY

One of the strategic aims of the new Hungarian agricultural policy is to develop the sector of family farms, based on private ownership. Japan's agriculture is dominated by family farms. The study describes their main characteristics in order to encourage the Hungarian agricultural policy to make use of the experiences.

18 per cent of the farmers' total income comes from farming and 82 per cent from outside agriculture. Part-time farms represent a significant part of farms. While the level of labour productivity in agriculture lags much behind the efficiency of labour in non agricultural industries, the level of per capita income comes so close in worker and peasant families, that it may be considered as income parity.

However, the agricultural structure needs significant alterations also in Japan. Many believe that family farms are not up-to-date. Their share will decrease in the future, whereas the number of cooperatives and the importance of farming in the frame business undertakings will increase.

A GAZDASÁGI JELZŐSZÁMOK HASZNOSÍTÁSÁNAK LEHETŐSÉGEI

DR. HOÓS JÁNOS

A gazdasági életben — nemcsak a makrogazdaság irányítása és befolyásolása, de a vállalati üzletvitel szempontjából is — különleges jelentősége van a változásoknak, a fordulópontoknak, ennek megfelelően ezek előrejelzéseinek. Segítségükkel megalapozottabban lehet dönteni arról, hogy tovább vihető-e az addigi gazdaságpolitikai és vállalati stratégia, taktika, vagy változtatni, módosítani kell azokon. A konjunktúrakutatás e célra sajátos gazdasági jelzőszámokat — a meteorológiai előrejelzésekben alkalmazott barométerekhez hasonlóan — konjunktúrabarométer-indexet, ciklikus indikátorokat alkalmaz. E gazdasági idősorokat kifejező jelzőszámok szoros korrelációban vannak a gazdasági élet várható alakulásával, fordulópontjaik viszonylag stabilan kapcsolódnak a legfontosabb aggregált közgazdasági mutatók fordulópontjaihoz. Ezért ezen idősorokat évtizedek óta használják a gazdaság ciklikus változásának előrejelzésére.

Történelmi előzmények, statisztikai és elméleti megfontolások

A gazdasági, üzleti életet elméletileg és a tények által igazoltan is hullámváz jellemzi. E hullámvázokat több mint egy évszázadra visszamenőleg statisztikailag nagy pontossággal regisztrálták, és általában üzleti, kereskedelmi ciklusoknak nevezték (ahol a ciklus szó utal a hullámvázra, fluktuációra). Az Egyesült Államokban például 1900 és 1981 között 19 rendszeresen ismétlődő és különböző hosszúságú ciklust azonosítottak. (Lásd az 1. ábrát.) E ciklusok átlagos hossza — két csúcspont között eltelt idő — 51 hónap volt, a legrövidebb ciklus (1980. január és 1981. január között) 12 hónap, a leghosszabb pedig (1960. április és 1969. december között) 116 hónap volt. Az idősorok grafikus ábrázolása még szemléletesebben kifejezi az üzleti ciklusok létét. E ciklusok — mint a 2. ábra mutatja — nem csak a piacgazdaságokra jellemzők. A ciklikusság tehát egyetemes jellemzője minden gazdaságnak, létezett a múltban és létezni fog a jövőben is.

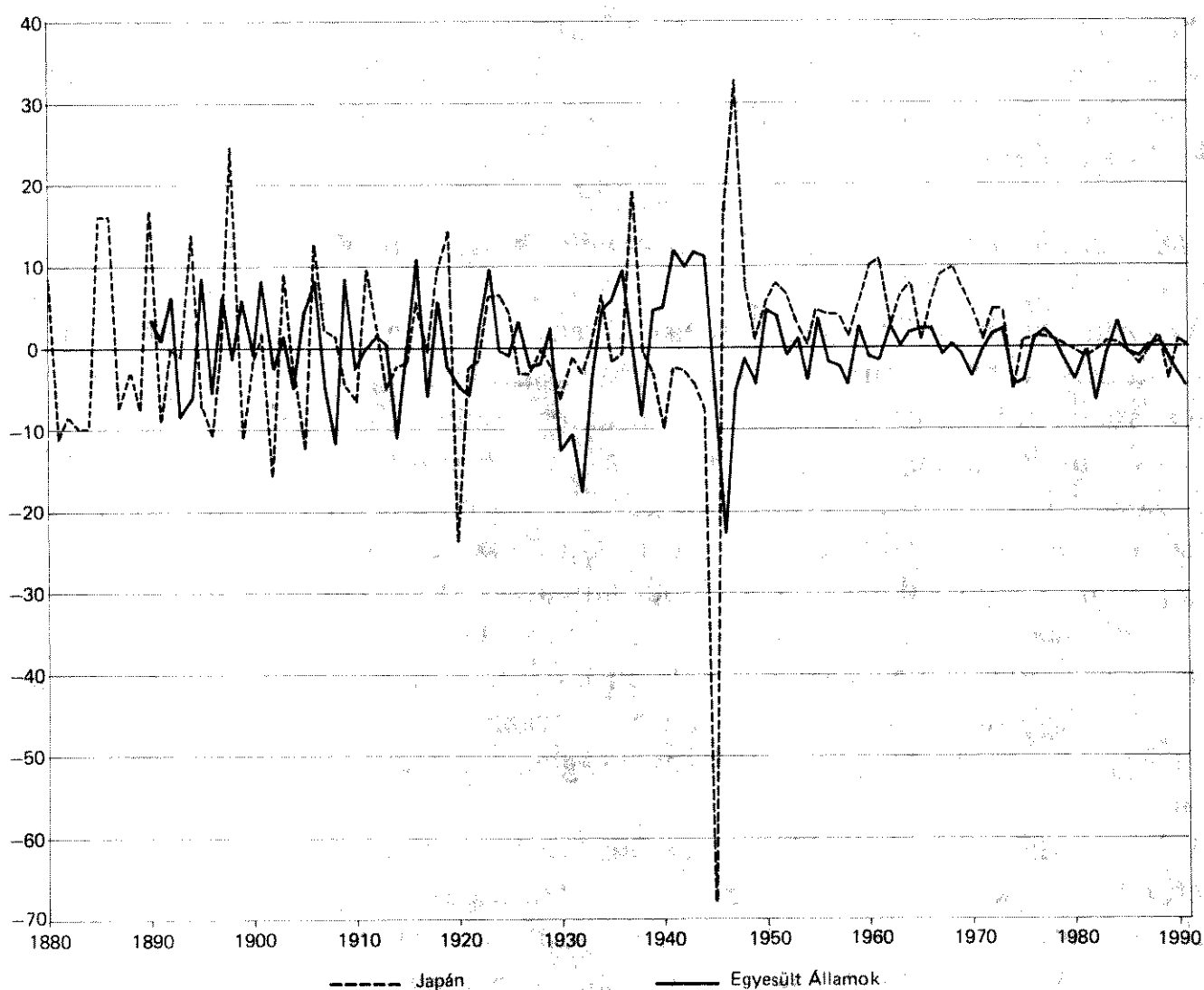
A közgazdaság-tudományban szerteágazó elméleti magyarázatok találhatók az üzleti ciklusok kiváltó okaira. Egyes elméletek a gazdaságon kívüli, „külső” tényezőkkel (háborúk, tudományos felfedezések, a népesség számának növekedése, migráció stb.) magyarázzák, mások a gazdaság „belső”, sajátos működéséből (például

multiplikátor, akcellerátor hatásokból) vezetik le e ciklusok kialakulását, de léteznek olyan elméletek is, amelyek szerint a ciklikusság a „külső” és „belső” tényezők együttes hatásának eredője. Ezen elméleti magyarázatok tehát rendkívül sokrétűek és diverzifikáltak, lényeges közös vonásuk azonban az, hogy általában mindegyiküknek van bizonyos mértékű valóság tartalma, és ezáltal együttesen elméletileg is meggyőző (igaz) érveket sorakoztatnak fel a ciklikusság igazolására.

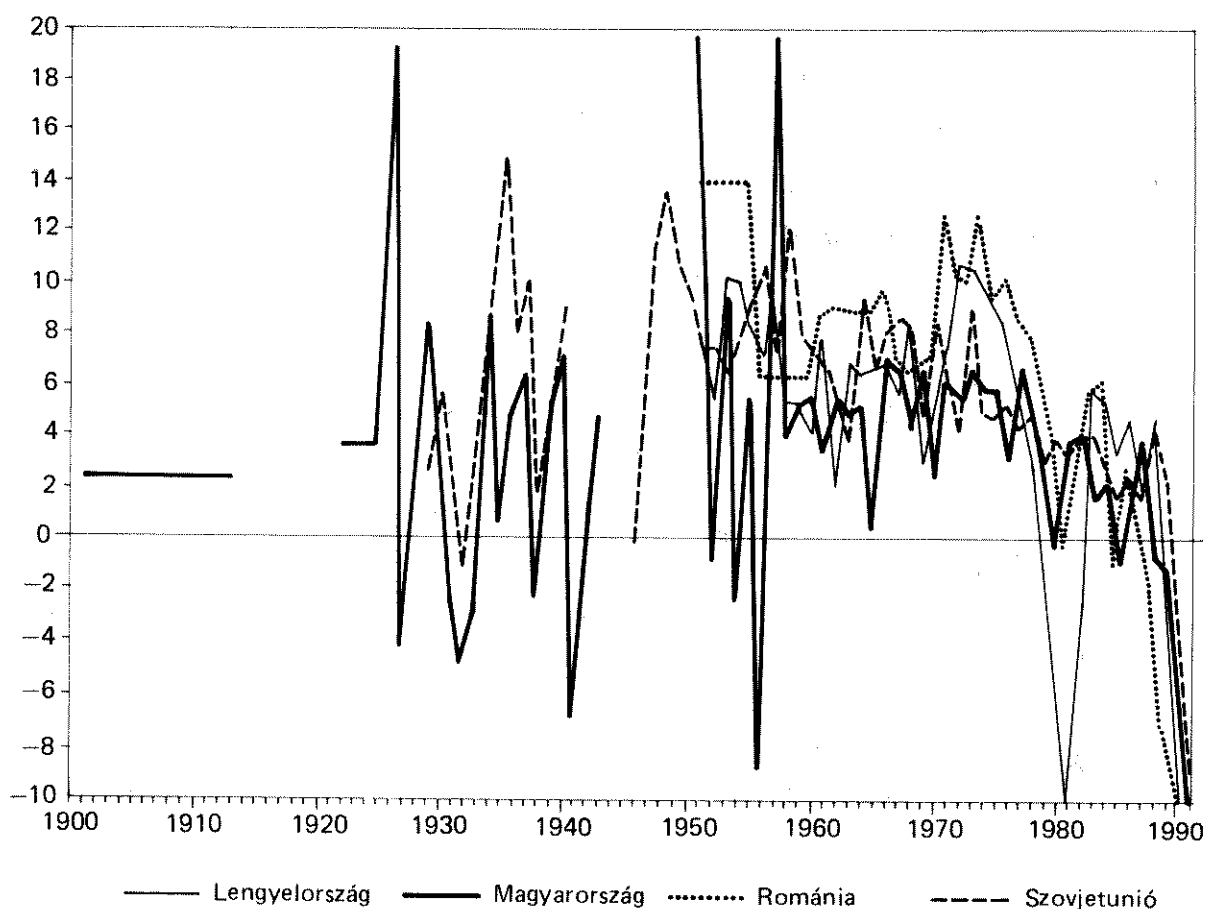
A gazdaság mozgásának az előbbiekben vázolt természete az, amely megteremti az objektív lehetőségét az üzleti fordulóponatok (a dekonjunktúrából konjunktúrába váltás, illetve a konjunktúrából a dekonjunktúrába váltás) előrejelzésének. A közgazdaság-tudomány ezt elméletileg is alátámasztotta.

A fejlett adatgyűjtési és -feldolgozási rendszerek, valamint statisztikai és matematikai eszközök pedig szakmailag alapozták meg ezt az előrejelzést. E két körülményre építve *A. Burns* és *W. Mitchell* [1] amerikai közgazdászok kialakították, és a gyakorlatban is rendszeresítették a korszerű és lényegében még ma is alkalmazott gazdasági jelzőszámok rendszerét. Az 1930-as évek közepén kezdték el ez irányú kutatásaikat a Nemzeti Gazdaságkutató Intézetben (National Bureau of Economic Research — NBER); 1880-ig visszamenőleg 487 havi és negyedévi idősort vizsgáltak meg, és ezekből választották ki azt a 71-et, amelyek jelzőszámaik alapjává váltak. Kutatási eredményeiket 1938-ban publikálták, javaslataikról olyan, ma már Nobel-díjas közgazdászok mondtak szakvéleményt, mint *Koopmans*, *S. Kuznets* és *M. Friedman*.

1. ábra. A bruttó hazai termék ciklikus változása

2. ábra. Gazdasági növekedés, 1900—1991

E jelzőszámok 1946—1947-ben érik el azt a formai és módszertani fejlettségi szintet, amely alapján ezeket azóta is havonta közreadja az amerikai Kereskedelmi Minisztérium. Az amerikai üzleti és politikai élet számára a legfontosabb gazdasági jelzőszámokká váltak, amiként ezt a legutóbbi elnökválasztás — lévén a gazdasági kérdések meghatározók — szemléletesen mutatta. A mértékadó közgazdasági folyóiratok egyike sem mulasztja el publikálásukat, de gyakran fellelhetők tekintélyes hetilapokban is, továbbá a televízió és a rádió gazdasági híradásai rendszeresen hivatkoznak rájuk.

Az NBER által kifejlesztett módszertant a világ számos országa átvette, és kisebb-nagyobb sajátosságok mellett alkalmazza. A fejlett piacgazdaságokban pedig e jelzőszámoknak ma már széles körű és fejlett rendszere alakult ki, a kormányzati és vállalati döntéshozók figyelemmel kísérik változásukat és a gazdasági döntések alapvető információivá váltak. Ez különösen jellemző az OECD-országokra. Az egyes tagországok információira támaszkodva az OECD apparátusa nemzetközileg összehasonlítható jelzőszámrendszert fejlesztett ki, és ezeket megfelelő rendszerezettséggel publikálja is, mégpedig havonta.

A gazdasági jelzőszámok tartalma

Az üzleti ciklusokhoz is a statisztikai idősorok széles köre rendelhető: a jövedelem, a termelés, a foglalkoztatás, a készletek, az infláció, az árak, a pénzvolumen alakulása. Ez vezetett ahhoz a felismeréshez, hogy célszerű megkísérelni az üzleti ciklusok előrejelzését ezen idősorok megfigyelése alapján. E megfigyelésen nyugszik az üzleti, gazdasági ciklusok várható alakulását mutató jelzőszámok, indikátorok kifejlesztése

és alkalmazása. A történelmi tapasztalatok arra is utalnak, hogy számos közgazdasági változó ciklikus mozgása során tendenciaszerűen akkor éri el a legmagasabb értéket, illetve a legalacsonyabb értéket, amikor az üzleti ciklus a fellendülés csúcsán, illetve a recesszió mélypontján van. A gyakorlati előrejelzésekhez háromféle jelzőszámot fejlesztettek ki és alkalmaznak (aszerint különböztetik meg őket, hogy időben hogyan viszonyulnak a gazdasági változásokhoz): megelőző, együtthaladó és lemaradó indexek csoportját (leading, coincident és lagging indicators). Ezek lényegében indexek.

A megelőző jelzőszámok olyan közgazdasági változók indexei, amelyeknek legnagyobb és legkisebb értékei tendenciaszerűen megelőzik a konjunktúraciklus csúcs- és mélypontjait, és bizonyos idővel előbb kezdenek csökkenni, illetve növekedni, mint a konjunktúraciklus görbéje. Az Egyesült Államokban a következő 11 vezető jelzőszám indexét számítja ki és adja közre havonta a Kereskedelmi Minisztérium: 1. a hetente ledolgozott munkaórák száma, 2. a munkanélküliség-kérelmek heti átlagos száma, 3. a feldolgozóipar új rendelésállománya, 4. a késedelmes szállítási problémákkal küzdő vállalatok aránya, 5. a beruházási javak rendelés- és kötésállománya, 6. az új lakásépítési engedélyek száma, 7. a feldolgozóipar készletállományának változása, 8. a legjelentősebb nyersanyagok árának változása, 9. a részvényárfolyamok alakulása, 10. a pénzkínálat volumene (M2), 11. a hitelkintlevőségek változása.

A mutatók bizonyos esetekben egyértelmű jelzést adnak. Például a rendelésállomány-növekedést nagy valószínűséggel a termelés növekedése követi. Ugyanakkor az egyes egyedi jelzőszámok ellentmondó prognózist is adhatnak, például egyesek azt jelzik, hogy a fellendülés rövid időn belül bekövetkezik, mások pedig azt, hogy még mélyülni fog a visszaesés. Így általában csak több hónap után lehet az index alapján biztosabb következtetést levonni. Példaként értelmezzük a *Business Week* [2] által közölt megelőző aggregált jelzőszámot. (Lásd az 1. táblát.) A vezető jelzőszám nem változott az 1992. november 28-ával végződő hét folyamán. A magasabb részvényárakat, az anyagárak emelkedését és az üzleti csődök csökkenését ellensúlyozta az ingatlanárak csökkenése, valamint a pénzkínálat növekedése, továbbá a kötvényárak csökkenése. Négyhavi mozgó átlaggal számolva az index 219,6-ról 219,1-re csökkent. Novemberben 219,4-re emelkedett az októberi 218,1-ről.

1. tábla

Megelőző aggregált jelzőszámok

Vezető index	A heti	Megelőző heti	Változás az elmúlt évhez viszonyítva (százalék)
Részvényárak	430,80	427,80	13,4
Kötvényárak (százalék)	8,06	8,06	-3,9
Anyagárak	96,9	96,9	1,4
Vállalati csődök	390	396	-15,2
Ingatlanárak (dollár)	399,8	400,8r	-1,4
Pénzkínálat (M2) (dollár)	3441,5	3449,3r	0,8
Munkanélküliség	362	374	-23,8

Forrás: [2].

Az *együtthaladó (coincident) jelzőszámok* indexeinek fordulópontjai megközelítőleg az általános gazdasági tevékenység ciklusainak csúcs- és mélypontját jelzik. Azaz e mutatók alapján megállapítható, elemezhető, hogy a konjunktúraciklus ténylegesen milyen fázisban van. Mintegy fél tucat ilyen mutatót publikálnak minden egyes hónapban, valamint azok aggregált értékét is. Ilyen mutatók például a foglalkoztatottak száma, a lakossági jövedelmek, a kereskedelmi forgalom, az ipari termelés, a kapacitások kihasználtsága.

A *lemaradó (lagging) jelzőszámok* indexei az üzleti ciklus csúcs- és mélypontjainak bekövetkezése után érik el maximális és minimális értéküket. Ilyen indexek például: a munkanélküliség átlagos időtartama, a készleteknek az értékesítés volumenéhez mért aránya, az átlagos kamatrata, a visszautasított rendelésállomány, a betöltetlen munkahelyek száma. Egyes szakértők szerint ezen indexek fő funkciója, hogy teljessé teszik a ciklusról kialakított információkat, mások ugyanakkor úgy vélik, hogy hatást gyakorolnak az említett két jelzőszámra. Például ha a kamatcsökkenés folytatódik, a ciklus mélypontja után az olyan várakozási hatásokat válthat ki, amely a korábban növekedésnek indult profitráták újabb csökkenését idézheti elő, mivel mindenki túlzott fellendülésre spekulál, így növeli az inputok árát, azaz költségeit.

Az előrejelzések megbízhatósága

Az egyes országokban a leading indikátorok indexét alkotó konkrét közgazdasági változók általában eltérők, de tartalmuk, módszertanuk, megbízhatóságuk és hasznosításuk is lényegében azonos. Közülük a leglényegesebb a megelőző (leading) indikátor indexe, mivel elsődlegesen ez hasznosítható a gazdaságpolitikai döntések számára. A leading indikátorral történő előrejelzésnek általában kettős célja van: egyfelől kellő időben felhívni a figyelmet arra, hogy jelentős változás következhet be az üzleti ciklus alakulásában, másfelől azt minősíteni, hogy a már folyamatban levő változás (visszaesés vagy fellendülés) milyen intenzitású. Az előrejelzéseknél indokolt bizonyos óvatosság és más előrejelzési módszerekre is célszerű támaszkodni. Ilyenek az olyan kulcsfontosságú piaci jelzőszámok, mint az árindex, a hosszú lejáratú, valamint a rövid lejáratú hitelek kamatainak egymáshoz való viszonya, a nemzeti valuta árfolyama. Például növekvő árindex (infláció gyorsulása) esetén indokolt lehet szigorítani a monetáris politikát, ha a rövid lejáratú hitel kamatai relatíve magasak a hosszú lejáratú hitelek kamataihoz képest, az a rendelkezésre álló pénzvolumen indokolatlan szűkösségét jelezheti, ezért célszerű lehet expanzívabb pénzpolitikát folytatni. (A rövid lejáratú, például 3 hónapos hitelek ugyanis a leginkább pénzhelyettesítők, illetve -teremtők), a valuta árfolyamának csökkenése (más valutákhoz képest) növelheti az inflációs félelmeket és várakozásokat, ezért indokolt lehet szigorítani a monetáris és fiskális politikát. Ha az említett három piaci jelzőszám mindegyike egy irányba mutat, akkor válik szükségessé az indokolt gazdaságpolitikai intézkedések megtétele.

Az OECD-országok tapasztalatai különösen kedvező képet festenek a megelőző (leading) jelzőszámok megbízhatóságáról. (Lásd 2. táblát.) Lényegében csak nagyon kevés esetben fordult elő, hogy nem jelezték a ciklusok fordulópontját, a jelzéseik viszonylag rövid idővel (általában 6 hónappal korábban) a fordulópont bekövetkezése előtt megtörténtek.

2. tábla

*A megelőző jelzőszámok megbízhatóságának értékelése az OECD-országok tapasztalatai alapján
(1960 és 1985 között)*

Ország	Extra (x) vagy hiányzó (m) ciklusok (amit nem jeleztek előre, illetve nem következett be)	A fordulópontok átlagos előrejelzési ideje (hó) a		Korrelációs koefficiens a ciklus csúcspontjának az előrejelzésére
		ciklus csúcsán	ciklus mélypontján	
Kanada		-11	-9	0,88
Egyesült Államok	1 m	-9	-3	0,85
Japán		-4	-6	0,87
Ausztrália		-3	-2	0,85
Ausztria		-6	-4	0,82
Belgium		-7	-9	0,75
Luxemburg	1 x	-6	-5	0,70
Dánia		-11	-5	0,85
Finnország		-10	-6	0,77
Franciaország		-8	-6	0,81
Németország		-7	-5	0,88
Görögország		-7	-9	0,80
Írország		-6	-5	0,88
Olaszország		-3	-6	0,75
Hollandia		-10	-7	0,81
Norvégia		-5	-4	0,84
Portugália		-3	0	0,79
Spanyolország		-9	-8	0,81
Svédország		-4	-12	0,80
Svájc		-10	-15	0,77
Anglia		-17	-10	0,75
Jugoszlávia	1/2 m	-8	-4	0,73
Európai Gazdasági Bizottság	1 x	-7	-6	0,93
OECD	1 x	-7	-5	0,94
OECD összesen	1 m	-5	-5	0,94

Forrás: [4].

A gazdasági jelzőszámok indexeinek kiválasztása

A jelzőszámok megbízhatósága szempontjából alapvető jelentőségű az idősorok kiválasztása. A több mint egy évszázados statisztikai tapasztalat alapján a kiválasztás következő legfontosabb kritériumai alakultak ki:

1. Az idősor érdemi közgazdasági információt fejezzen ki, azaz jelzések alapján érdemi következtetéseket lehessen levonni a gazdaságról és különösen a gazdasági folyamatokban bekövetkező fordulatokról;
2. az adott jelenséget statisztikailag meg lehessen figyelni, illetve megfelelő pontossággal számszerűen ki lehessen fejezni;
3. az idősor időben (például legalább egy hónappal előre) jelezze a ciklikus mozgást, és különösen a ciklus fordulópontját (a fellendülés és visszaesés kezdetét és végét);
4. azokat a ciklikus mozgásokat jelezze, amelyek hosszú távon érvényesülnek, ennek megfelelően legalább fél évszázados megfigyelésen alapuljanak és általuk felismerhető legyen a rendszeresen ismétlődő ciklikus mozgás;

5. az idősor változása ne legyen kiszámíthatatlan, ezt ne csak a véletlen, nem jellemző és ismétlődő hatások uralják;

6. az idősor statisztikai adatai kellő időben és folyamatosan rendelkezésre álljanak, így mód legyen az idősor, illetve a jelzőszám folyamatos és megfelelő időben történő kiszámítására és publikálására (ennek kapcsán olyan szempontokat is mérlegelnek, hogy kiszámításuk kellő gondossággal és lehetőleg automatikusan (hatékony szoftverek alkalmazásával) valósulhasson meg).

A felsorolt kritériumok tartalma egyértelműen utal arra, hogy a gazdasági jelzőszámok használhatósága szempontjából milyen jelentős az idősorok megfelelő kiválasztása. E kritériumok különösen két követelményt emelnek ki: egyfelől azt, hogy az indexek kellően jelezzék a ciklikus változásokat, illetve a ciklusok fordulópontjait, másfelől statisztikailag optimálisan kiszámíthatók legyenek.

Az idősorok kiválasztási folyamatában megkülönböztetett jelentősége van az ún. referencia-idősoroknak. Ezek teszik lehetővé, hogy a jelzőszámokat az időtényező szerint csoportosítsák, ezek alapján lehet minősíteni e sorokat aszerint, hogy megelőző, együtthaladó vagy lemaradó jelzőszámokat képeznek-e. Lényegében a referencia-idősorok a ciklus állapotát, helyzetét minősítik, azt, hogy a gazdaság a fellendülés, visszaesés, stagnálás állapotában van-e. Ebből következően ezen idősorok egyben azonosak az együtthaladó (coincident) jelzőszámokkal. Az alkalmazott referencia-, illetve az együtthaladó idősorok száma országoként változik. A legtöbb országban referenciaként, minősítési mértékként egyetlen idősort, a GDP vagy az ipari termelés idősorát használják. Emellett ugyanakkor meghatároznak és megfigyelnek más jellemző egyidejű jelzőszámot is. Az OECD-titkárság például egyetlen változót, az ipari termelés indexét használja mint referencia-idősort, az Egyesült Államokban ugyanakkor 11 adatsort használnak (amelyek egyben egyidejű jelzőszámok is).

A referencia-idősor, illetve -idősorok alapján lehet minősíteni, hogy az adott idősor közgazdaságilag a gazdasági folyamatok fordulópontjait elégséges módon (például prognóziskészítéshez hasznosítható módon) jelzi-e, illetőleg közgazdaságilag kapcsolódik-e a gazdaság ciklikus változásaihoz. Tehát a kiválasztásnál az nem elégséges kritérium, hogy az adott idősor indexe statisztikailag kiszámítható, tartósabb viszonyban legyen a gazdasági ciklussal.

Az idősorok kiválasztásánál elemzik a referencia-idősor (-idősorok), valamint a szóba jöhető idősorok csúcs- és mélypontjai (azaz fordulópontjai) közötti időtartam hosszát, rendszerességét. Például ez átlagosan hány hónap, mutat-e szélsőséges értékeket, jelzésértékű-e a gazdasági ciklus alakulására? Emellett korrelációs számításokat is végeznek azzal a céllal, hogy meghatározzák, hogy a ciklusok csúcs- és mélypontjait milyen intenzitással előzik meg, illetve követik a szóba jöhető idősorok csúcs-, illetve mélypontjai, azaz milyen erősségű ezek között a korreláció. (E számítások eredményeit a 2. tábla mutatja.)

A fejlett ipari országok gyakorlatát értékelve elmondható, hogy szakmailag, közgazdaságilag magas szinten megalapozott, statisztikailag évtizedek óta megfigyelt, hasznosított, publikált idősorokra támaszkodó, valamint korszerű számítástechnikai és informatikai eszközökkel feldolgozott és kiszámított gazdaságijelzőszám-rendszer alakult ki. E jelzőszámokat mintegy összefoglalóan jellemzi a 3. tábla csoportosítása. A csoportosítás a közgazdasági tartalom és a gazdasági ciklus alakulása szerint történt.

3. tábla

A gazdasági jelzőszámok összefoglaló csoportosítása

Jelzőszám	I. Foglalkoztatás, munkanélküliség	II. Termelés és jövedelem	III. Fogyasztás, kereskedelem, rendelés- és kötésállomány	IV. Beruházások	V. Készletek, készletfel- halmozás	VI. Árak, költségek, profit	VII. Pénz- és hitel- forgalom
Megelőző (leading)	A foglalkoztatásra, munkanélküliségre vonatkozó idősorok	A kapacitáskihasználás adatai	A rendelésállomány és a fogyasztási adatai	A vállalatalapításra, fixtőkeképzésre és laképítésre vonatkozó adatok	A készletállományra és felhalmozásra vonatkozó adatok	A részvényárak, termékek, profit és profitráták, készpénzforgalom adatai	A pénzforgalom, hitel, banktartalékok, kamatráták adatai
Megközelítően egyidejű (coincident)	Aggregált, átfogó munkanélküliségi ráta	GDP, Ipari termelés	Fogyasztás és áruforgalom				A pénz forgási sebessége
Lemaradó	A munkanélküliség időtartama			Beruházási kiadások	Raktári készletek	Fajlagos bérköltség	Kamatráta, hitelkintlévőségek

Forrás: Ammer, Ch.—Ammer, D. S.: Dictionary of business and economics. F. P. New York. 1984. 226. old.

A gazdasági jelzőszámok kiszámítása

A kiválasztott idősorokat természetesen statisztikailag megfelelően át kell alakítani. Ez meg is történik. Alapvető cél, hogy egyetlen indexszé aggregálják a megelőző, az együtthaladó és a lemaradó indexeket, ezáltal mintegy összegezve az egyes részindexek viselkedésének tendenciáját a lehető legkifejezőbb és információgazdagabb, valósághűbb aggregált, összetett megelőző, együtthaladó és lemaradó indexet nyerjenek. E számítás egyes lépéseit a következőkben lehet összefoglalni.

— A kiválasztott idősorok mindegyikénél elkülönítik a trendet, a periodikus és véletlen ingadozásokat, a megfigyelést elsősorban a ritmikus, szisztematikus, azaz a periodikus hullámzásra koncentrálva. A leggyakrabban alkalmazott módszerként a mozgó átlagolást használjuk. Az átlagolásnál általában az üzleti ciklus átlagos hosszából indulnak ki és ennek alapján határozzák meg az átlagolandó értékek tagszámát. E számításnál gondot okozhat, ha igen különböző az egyes ciklusok hossza. Ezt enyhítheti az ún. fázisátlagtrend-számítás (phase-average trend method).

— Az összes kiválasztott idősort azonos időperiódusúvá alakítják, általában havi adatokat tartalmazó sorokat hoznak létre.

— Az kedvező, ha minden egyes idősor a legkorábbi (legrégebb) időszak adatait is tartalmazza, azaz e sorok teljeseek. Megengedhető azonban a korábbi adatok egy részének hiánya, ha a megfigyelt időszak későbbi szakaszában, illetve a közelmúltban az adatok teljeseek és rendelkezésre állnak.

— Fontos és jelentős munkaszakasz az idősorok kiigazítása, két okból is. Eltekintve attól, hogy ezzel csökkenthető a hamis jelzések valószínűsége, fontos azt biztosítani, hogy minden egyes idősor esetében azok havonkénti változásait és hatását az aggregált gazdasági jelzőszámra ne véletlenszerű változások határozzák meg. A kiigazítás alkalmazásának másik oka az a követelmény, hogy minden egyes kiválasztott idősor megközelítően azonos módon legyen kiigazítva. E módszerek közül a legáltalánosabban a mozgó átlagolást alkalmazzák.

— Sor kerül az idősorok normalizálására is. Ennek oka részint az, hogy az egyes idősorok ciklikus hullámzásának mértéke jelentős sajátosságokat mutat, e hullámok nagysága idősoronként nagymértékben különböző, másrészt az egyes idősorok aszerint is különböznek, hogy eltérő a trendet és a véletlenszerű változásokat tükröző tartalmuk. A felhasznált normalizálási módszerek országonként eltérők, ugyanakkor a statisztikailag ismert normalizálási eljárást alkalmazzák.

— Az előbbi módon statisztikailag átalakított idősorok aggregálása a következő feladat, amelynek eredményeként kapják a már definiált három indexet: a megelőző, az együtthaladó (amennyiben több ilyen indexet figyeltek meg), valamint a lemaradó gazdasági jelzőszámot. Az aggregálás során azonban általában figyelembe veszik az egyes kiigazított indexek aggregált indexre gyakorolt relatíve differenciált hatását (súlyát). Így az egyes indexekhez megfelelő súlyt rendelnek, amellyel az aggregált index egy sajátos súlyozottátlag-számítás eredménye. E súlyok értéke attól függ, hogy a tapasztalatok és a közgazdasági megítélés alapján az egyedi indexeknek mekkora szerepük van, illetve tételezhető fel az üzleti ciklus megítélésében, előrejelzésében, illetve befolyásolásában. Egy ilyen 1982-ben közölt amerikai értékelést mutatunk be a következőkben.

A megelőző (leading) indexet alkotó egyedi idősorok

Az index megnevezése	Súly
Átlagos munkahét (órában) a feldolgozóiparban	0,984
Elbocsátások a feldolgozóiparban	1,025
Fogyasztási javak és anyagok rendelésállománya	1,065
Új vállalkozások létrejötte	0,984
Részvények árindexe	1,079
Beruházási javak rendelés- és kötésállománya	0,971
Lakásépítési engedélyek	1,027
Készletállomány-változás	0,957
A likvid pénzeszközök változása	1,011
Pénzvolumen (M1)	1,065

Forrás: Auerbach, A. J.: The index of leading indicators: Measurement without theory, Thirty-five years later. The Review of Economic and Statistics. 1982. március.

A fentiekből látható, hogy a részvények indexe kapta a legnagyobb súlyt, ami érthető, ugyanis a piacgazdaság viselkedésének egyik legkifejezőbb barométere. Ilyen megfontolásból kapott magas súlyértéket a pénzvolumen (M1) is. A készletállomány-változás viszonylag alacsony értéke azzal magyarázható, hogy meglehetősen kockázatos a készletek és a termelés közötti korreláció alapján előrejelzést készíteni, megbízható következtetést levonni.

Magyarországi alkalmazásáról

Hazánkban mind ez ideig nem számítanak megelőző, együtthaladó és lemaradó jelzőszámokat, indexeket. A piacgazdaság adott fejlettsége mellett a konjunktúra-kutatásban és -előrejelzésben történő alkalmazásuk hiányából jelentősebb hátrány nem származik. Érdemben változhat azonban a helyzet, ha kiépül a piacgazdaság, és megteremtődnek a feltételei az előrejelezhető konjunktúra bekövetkezésének. Ez valószínűleg nem is olyan távoli jövő. Ezért indokolt lehet erre kellő időben felkészülni, és hazánkban is mielőbb rendszeresen kiszámítani és publikálni az ismertetett mutatószámoknál, ugyanis mind a statisztikai, mind pedig a szakmai feltételek ehhez teljes mértékben adottak.

A felhasználható idősorok lényegében rendelkezésre állnak, az illetékes minisztériumi, főhatósági, banki, kutatóintézeti hálózatban a gazdasági döntések előkészítéséhez és végrehajtásához rendszeresen feldolgozzák őket. Így végeredményben — a már meglévő lehetőségek alapján — e mutatók rendszeres kiszámítása, publikálása, gyakorlati hasznosítása viszonylag rövid időn belül megvalósítható lenne, mégpedig anélkül, hogy ez megterhelő anyagi és szellemi áldozatvállalást igényelne.

A nemzetközi tapasztalatokat is hasznosítva a kutatásnak, a fejlesztésnek, illetve a gyakorlati alkalmazás előkészítésének fő irányjai a következők lehetnek: megfelelő idősorok kiválasztása, ezek statisztikai adatbázisának megteremtése, a mutatók kiszámítási rendszerének kialakítása, valamint a publikálás megszervezése és biztosítása. Mindezek révén jelentős lépést tennénk abba az irányba, hogy e téren felzárkózzunk a fejlett ipari országok gyakorlatához és az információ-rendszerünk még jobban megfeleljen a piacgazdaság által támasztott igényeknek.

A nemzetközi tapasztalatok — és különösen az alkalmazott kiválasztási kritériumok — alapján a hazai alkalmazást az ún. referencia-idősorok kiválasztásával célszerű kezdeni. Ez — mint említettük — egyben az együtt haladó jelzőszámok meghatározását is jelenti. Magyarországon e célra a következő idősorok javasolhatók:

- a GDP reálértéke,
- az ipari termelés volumene,
- a lakosság jövedelme,
- a polgári szférában foglalkoztatottak száma,
- az ipari értékesítés,
- a kiskereskedelem forgalma.

Megelőző jelzőszámokként a következő idősorok jöhetnek számításba:

- a munkahét átlagos hossza (órában),
- a munkanélküli-segélyek havonkénti átlagos mértéke,
- az ipar rendelésállományának alakulása,
- a beruházási javak rendelésállománya,
- az új lakások építésére kiadott építési engedélyek,
- az ipar készletállományának alakulása,
- az alapvető ipari és mezőgazdasági termékek árának változása,
- a részvények árfolyamának változása,
- a Budapesti Értéktőzsde indexe,
- a pénzmennyiség (készpénz- és betétállomány) alakulása,
- a gazdálkodó szervezetek és kisvállalkozók, valamint a háztartások betétállományának változása,
- a gazdálkodó szervezetek és kisvállalkozók hitelállománya,
- a regisztrált munkanélküliek száma,
- az ipari kapacitások kihasználtsága.

Lemaradó jelzőszámokként a következő idősorok alkalmazhatók:

- az üzembe helyezett beruházások,
- a fogyasztóiár-index,
- a jegybanki alapkamat,
- az ipar készletállománya és értékesítési aránya.

Az idősorok kiválasztását követően, a korábban bemutatott, nemzetközileg elterjedt metodikai eljárást alkalmazva Magyarországon is célszerű lenne minden idősor esetében elkülöníteni a trendet, azokat szükség szerint azonos időperiódusúvá alakítani, kiigazítani, normalizálni, valamint a megfelelő súlyoknak az egyes idősorokhoz való rendelésével az aggregálást elvégezni, azaz a megelőző, együtthaladó, és a lemaradó gazdasági jelzőszámot kiszámítani.

Célszerű volna, ha a Központi Statisztikai Hivatal rendszeresen közzétenné az aggregált jelzőszámokat, illetve azok főbb összetevőit. (Elképzelhető, hogy erre a Pénzügyminisztérium is vállalkozna. Ez a megoldás azonban akkor lenne indokolt, ha a jelzőszámok kiszámítása a Pénzügyminisztérium koordinálásával történne.) A magyar jelzőszámokat — a fejlett ipari országok gyakorlatának megfelelően — ugyancsak közzé lehetne tenni különböző sajtótermékekben, illetve a rádió és a televízió híradásaiban is. A részletes háttérszámításokat számítástechnikai adathordozókon rögzítve az érdeklődő előfizetők rendelkezésére lehetne bocsátani.

IRODALOM

- [1] Burns, A. F.—Mitchell, W. C.: Statistical indicators of cyclical revivals. *NBER Bulletin*. 1938. május 28. 41—57. old.
[2] *Business Week*. 1992. évi december 21. sz. 25. old.
[3] Hoós János: A konjunktúrakutatás módszerei és eszközei. *Marketing*. 1992. évi 5—6. sz. 4—8. old.
[4] Leading indicators and business cycles in member countries 1960—85. *Sources and Methods*. No. 39. OECD. Paris. 1987.

TÁRGYSZÓ: Gazdasági helyzet. Előrejelzés.

РЕЗЮМЕ

Автор занимается возможностями, способами и преимуществами внедрения в Венгрии публикуемых в западной специальной литературе примерно с шестидесятых годов трех главных типов экономических индикаторов: предшествующих, совпадающих и последующих. Останавливается на критерия выбора индикаторов, вносит предложение относительно обосновывающих индикаторы временных рядов, выясняет методы исчисления индикаторов и улучшения их достоверности. В заключение занимается вопросом публикации, конкретного применения индикаторов. Статья имеет в основном методологический характер, опирается, с одной стороны, на опыт развитых промышленных стран на информации, предоставляемые отечественной прогностической деятельностью, с другой.

SUMMARY

The study discusses the possibilities, ways and advantages of the adoption of three main types of economic indicators in Hungary i.e. leading, coincident and lagging indicators which have been published in Western literature since the 1960s. The author deals with the criteria of selecting the indicators, makes a proposal for those time series on which the indicators can be based, analyses what kind of methods can be used for computing the indicators and for improving their reliability. Finally, he discusses the questions of publishing the indicators, and their practical utilization. The study is basically of methodological character, relying to a large extent on the experience of developed industrial countries, as well as on practical information provided by Hungarian forecasting activities.

A FOGLALKOZTATÁSI HELYZET STATISZTIKAI VIZSGÁLATA*

NÉMETH ZSOLT

Az alábbiakban két szál összefonására tesztek kísérletet. Az egyik a statisztika mint társadalmi folyamatok jelzésére, mérésére alkalmas módszer és tevékenység, a másik pedig a munkanélküliség mint társadalmi jelenség. Azt szeretném feltárni, hol lehetnek eddig kihasználatlan elemzési lehetőségek a kettő találkozásakor, mennyiben alkalmas egyrészt a statisztika mint módszer, másrészt a Központi Statisztikai Hivatal (KSH) rendelkezésre álló adatok köre arra, hogy a vizsgált jelenség új oldalát mutassa be.

A statisztikai információk gyakran nem olyan időszakról, nem olyan struktúrában, nem olyan formában és nem olyan mértékegységben állnak rendelkezésre, mint ahogy arra valamilyen konkrét problémakör „körüladataolásához” szükség lenne. Ezzel az ismert problémával elsősorban akkor kell szembesülni, amikor valaki egy új, a statisztikai információk rendszerében addig nem vagy csak mellékesen létező jelenséggel kíván foglalkozni.

A foglalkoztatás, illetve annak negatív oldala, a munkanélküliség tipikusan az említett körbe sorolható. A gazdasági, politikai döntéshozók, a kutatók és a sajtó, valamint a közvélemény egyaránt érdeklődéssel kíséri a munkanélküliség alakulását, annak okait és következményeit. Az adatigények kielégítéséhez a KSH akkor járulhat hozzá a legnagyobb mértékben, ha a munkanélküliségre vonatkozó statisztikát igyekszik szervesen beágyazni a meglévő társadalom- és gazdaságstatisztikai adatok körébe és ezek összefüggésében bemutatni új oldalait.

A következőkben egy részterületen mutatom be, milyen lehetőségei lehetnek a társadalomstatisztikai adatok és a munkanélküliekről rendelkezésre álló információk együttes vizsgálatának. Fontosnak tartom azonban rögzíteni, hogy milyen álláspont-ról szemlélem a munkanélküliséget, hiszen számtalan oldalról lehet közelíteni hozzá, és a teljes áttekintésre nem is mernék vállalkozni. *Dr. Andorka Rudolf* szerint a munkanélküliek közül nem mindenkinek olyan tragikus a helyzete — egy állapotfelfogás alapján —, mint ahogy azt az általános benyomások sejtetik. Mindazonáltal a figyelmet ezúttal a sötétebb oldalra terelném. A legfenyegetőbb veszedelem abban

* A Magyar Statisztikai Társaság 1993. október 7—8-án, Pécsen tartott Foglalkoztatás és statisztika című konferenciáján elhangzott előadás kissé módosított változata. Az előadás alapjául az OTKA T4743 sz. témához kapcsolódó kutatások szolgáltak.

látom, hogy mivel az ún. szociális hálóból egyelőre szinte csak a lyukak vannak meg, elindulhat a társadalom egyes csoportjainak a „gettósodása”, vagyis a munkanélküliségtől tartósan sújtott és ezzel a társadalom intézményeiből kiszoruló csoportok életvitelükben, értékeikben eltávolodnak a társadalom többségétől, azaz deviánsakká válnak. A krízisekkel, gazdasági nehézségekkel küzdő társadalom egyébként is hajlik arra, hogy magát összébb húzva a reménytelenül nehéznek látszó problémákat látóhatárán kívül szorítsa. Hasonló tendenciát észlelhetünk a munkanélküliséggel kapcsolatban is. Nem szabad elfeledkeznünk arról, hogy társadalmunk alapvetően munkaerő társadalom, vagyis intézményeinek túlnyomó része a munka világa köré szerveződik. Aki munkanélkülivé válva ezeken kívül reked, annak nagymértékben csökken a társadalomba integráltsága. A társadalom materiális és szimbolikus javaival rendelkezőknek egy fölöttébb természetes érzésre, az önzésre kellene tán hallgatniuk; de nem szemellenzősen, rövidlátó módon, hanem egy kicsit távolabbra tekintve. Azoktól ugyanis, akik a szélre szorulva egyáltalán nem, vagy csak minimális mértékben részesednek a javakból, vagyis nincsenek benne a javak elosztási rendszerében, nehéz elvárni, hogy tiszteletben tartsák a többség által elfogadott értékeket a tulajdonhoz, a testi épséghez, az élethez való jogot.

A munkanélküliség problémájának enyhítésére létrehozott, illetve abban feladatokat vállaló szervezetek — elsősorban a munkaügyi központok, de ide kell sorolni az önkormányzatokat is — maguk sem integrálódtak olyan mértékben az intézményi rendbe, hogy ezáltal ügyfeleinknek teljes értékű tagságot biztosíthassanak a társadalomban.

Melyek a munkanélküliség kezelésének szintjei? A munkanélküliséggel számolnunk kell egyrészt a befolyásolni kívánt makrogazdasági folyamatok következményei között (és ez egyúttal a leggyakoribb megközelítési mód), másrészt ezzel szoros összefüggésben létezik a mikroszint, a segélyezés és az állásközvetítés. A statisztika ezeken a területeken a „sarokszámok” rögzítésén és közlésén, valamint ezek tendenciáinak megállapításán túl nem sokat tehet, arról nem is beszélve, hogy a KSH e téren nem is a szervezetén belül gyűjtött adatokkal dolgozik.

A tisztábban látás kedvéért szervezhetőek összeírások, mint például a munkaerő-felvétel. A szakértőknek, kutatóknak bizonyára számos elképzelésük van arról, milyen adatbázisokat kellene kialakítani, miről kellene adatokat gyűjteni. Ezek azonban egyrészt drágák, másrészt él egy nem is mindig alaptalan félelem az adatok általi kiszolgáltatottságtól, harmadrészt — és ezt fontosnak tartom kiemelni — nem nyitják meg az elemzés új szintjeit, lehetőségeit, hiszen többnyire legfeljebb országosan reprezentatív minták működtetésére futja a költségekből.

A munkanélküliség tehát ebben a rendszerben, valamint a statisztika szempontjából egyaránt két szinten ragadható meg: a makrogazdaságin és a munkahelyükről kikerült és újra álláshoz juttatandó egyének szintjén. Az intézmények integráló szerepével és a tartósan munkanélkülieknek a szociokulturális rendben belül tartásával nemigen foglalkoznak.

Van-e, lehet-e szerepe a statisztikának az eddig vázoltak, vagyis egyes társadalmi csoportok intézményi integrálásának elősegítésében, illetve a gettósodás elkerülésében? A válaszom az egyértelmű igen. Ez a sok szempontból újnak tekinthető szerep az önkormányzatok szintjén fogalmazható meg, ami köztes fokozat a makrogazdasági folyamatok és az egyéni ügyek között. (Önkormányzaton elsősorban nagyvárosi

önkormányzatok értendők, de szükség esetén behelyettesíthetők a megyei vagy községi önkormányzatokkal is.)

Az 1990. évi népszámlálás számlálókörzeti adataiból gyakorlatilag tetszés szerinti településrészekről készíthető részletes elemzés a népesség demográfiai összetételéről, iskolai végzettségéről, gazdasági aktivitásáról, a foglalkoztatás szerkezetéről, továbbá a háztartások nagyságáról és összetételéről, a lakásviszonyokról, hogy csak a legfontosabbak közül emeljek ki néhányat. Az is egyszerű településszociológiai tény, hogy a különböző társadalmi csoportok térbeli eloszlása a településeken belül nem egyenletes, emellett a városrészek lakásállománya, közlekedési, infrastrukturális ellátottsága, környezeti állapota is különböző. A két utóbbi tényező úgy függ össze, hogy a magasabb presztízsű, jobb érdekérvényesítési képességű csoportok a jobb városrészek felé törekednek, a szegényebb, alacsonyabb iskolázottságú, rosszabb érdekérvényesítési képességűek viszont megrekednek a kedvezőtlenebb adottságú, esetleg kifejezetten leromló városrészekben. Ezek a folyamatok statisztikai módszerekkel, a népszámlálási adatokra építve meglehetősen jól követhetők, sőt csatolhatók hozzá, bizonyos fenntartásokkal, a népszámlálás munkanélküliségi adatai. (A problémák abból fakadnak, hogy a munkanélküliség fogalmát másként definiálták a népszámláláskor, és másként definiálják a munkaügyi központok.)

Pécs esetében a népszámlálási számlálókörzetekből össze lehet rakosgatni a városrendezési körzeteket, a városrendezési körzetekből pedig a városrészeket. A kérdés az, hogy ehhez a rendszerhez illeszthető-e valamilyen szinten a Baranya megyei Munkaügyi Központnak az ügyfeleikről vezetett nyilvántartása, természetesen figyelembe véve a személyes adatok védelméhez fűződő jogokat. A Központ számítógépes rendszerében szerepel többek között a személyek lakcíme, ismerhetjük a nemüket, korukat, iskolai végzettségüket, az utolsó foglalkozásuk jellegét, tehát mindazokat a fontos demográfiai és társadalmi változókat, amelyek szükségesek a tervezett elemzés elvégzéséhez.

A területi kapcsolat kissé áttételesen, a postai irányítószámok segítségével teremthető meg. E ponttól a feladat viszonylag egyszerűnek látszik, hiszen csak a Központ irányítószámok szerint aggregált adatait kell összevetni a megfelelő terület népszámlálási adataival.

Pécsnek olyan városrészét választottam ki kísérletképpen, amelyről előzetesen is ismert volt, hogy társadalmilag sok problémát okozó terület. Ez a tágabban értelmezett Meszes nevű városrész. A továbbiakban nem törekszem alapos szociológiai elemzésre, csupán a gondolatmenet és a módszer követhető volta, gyakorlati alkalmazhatósága mellett érvelek. A városrész népességének korstruktúrája kissé eltér a városi átlagtól. Míg Pécs egészében a népesség 17,3 százaléka volt 60 éves és idősebb, addig Meszesen arányuk 20,3 százalék. A népesség korstruktúrájánál sokkal lényegesebb különbségek figyelhetők meg az iskolai végzettség tekintetében, amit az 1. tábla adatai illusztrálnak.

Mint látható, Meszesen a 7 éves és idősebb népesség több mint 80 százalékának legfeljebb 8 általános vagy ennek megfelelő iskolai végzettsége volt, a város egészében ez az arány csak 55 százalékos. Ezzel szoros összefüggésben Pécsen az aktív keresőknek 58 százaléka fizikai foglalkozású. Meszesen viszont 73 százalékuk az. Az aktív korúak lakónépességen belüli arányában egyébként nem volt különbség a városrész

és a város egésze között. Pécsen azonban ténylegesen a népesség 43,8 százalékát írták össze aktív keresőként, Meszesen ennél éppen 3 százalékponttal kevesebbet. További vizsgálatokkal lehetne csak eldönteni, hogy ennek okát kereshetjük-e a háztartások összetételében, a háztartásbeli nők esetleg nagyobb arányában.

1. tábla

A hétéves és idősebb népesség iskolai végzettség szerinti megoszlása

Terület	8 általánosnál kevesebb	8 általános	Középfokú	Felsőfokú	Összesen
	iskolai végzettséggel rendelkezők aránya (százalék)				
7628-as irányítószám	38,8	43,0	13,6	4,6	100,0
7629-es irányítószám	35,9	44,0	14,8	5,3	100,0
Meszes összesen	37,1	43,6	14,3	5,0	100,0
Pécs összesen	23,7	31,5	34,0	10,8	100,0

Forrás: itt és a továbbiakban az 1990. évi népszámlálás.

A háztartások és a családok összetételében az aggregáltságnak ezen a szintjén a városi és a meszesi városrész adatai kevés eltérést mutatnak. A népesség korcsoportos összetételéből fakadóan a családokban kevesebb a gyermek, mint a városi átlag. A gyermek nélküli családok aránya Meszesen 65 százalék, Pécsen csak 57 százalék. Az egy- és kétgyermekes családok aránya viszont a város egészében magasabb. A három- és többgyermekesek aránya ismét Meszesen nagyobb (3,2 százalék, szemben a pécsi 2,3 százalékkal). Az arány és a különbség azonban olyan kicsi, hogy további következtetésekre ezen a szinten nem alkalmas.

A meszesi lakáskörülményeknek is vannak sajátos jellemzői. A lakásoknak éppen kétharmada 1945 és 1969 között épült, míg Pécsen a lakásoknak csak 31 százaléka származik ebből az időszakból. Pécsen a lakásépítések a hetvenes és a nyolcvanas években hasonló ütemben folytatódtak, Meszesen azonban minimálisra csökkentek.

2. tábla

A lakások méret- és komfortfokozat szerinti megoszlása

Lakásjellemező	Meszes			Pécs összesen
	7628-as	7629-es	együtt	
	irányítószám			
Lakások száma (darab)	1751	2773	4524	62 538
Ebből (százalék):				
egyszobás	19,8	18,8	19,1	11,3
kétszobás	37,8	57,1	49,7	50,7
három- és többszobás	42,4	24,1	31,2	38,0
összkomfortos	34,4	19,9	25,5	62,6
komfortos	21,1	73,0	52,9	23,4
félkomfortos	12,2	4,9	7,7	4,7
komfort nélküli	26,6	1,3	11,0	6,5
szükség lakás	5,5	0,9	2,6	2,6

A lakások komfortfokozata és mérete alapján a Meszesen belüli két körzet ugyan egymástól is különbözik, összességében mégis azt mondhatjuk, hogy ott a városi átlagnál valamivel kisebb és rosszabb komfortfokozatúak a lakások. Kisebb a vezetékes gázzal és csatornával ellátott lakások aránya, és egy nagyon fontos mutató, a vízöblítéses vécével felszerelt lakások aránya tekintetében is elmarad e városrész a város egészétől. Összességében a lakások, valamint lakóik társadalmi jellemzői alapján azt a következtetést vonhatjuk le, hogy tipikus munkáskerületről van szó, amely létét az ötvenes-hatvanas évek iparfejlesztési és várospolitikájának köszönheti.

Mindebből már következik, hogy a munkanélküliség is kiugróan magas a vizsgált körzetben.¹ Már 1990-ben, a magyarországi munkanélküliség „Big Bang” előtti állapotában mutatkozott némi különbség. Akkor Pécsen az aktív keresők 2,54 százaléka vallotta magát állást kereső munkanélkülinek, illetve első ízben elhelyezkedni kívánónak.²

1993 októberében a Baranya megyei Munkaügyi Központ adatai szerint Pécsen 8535 fő volt a regisztrált munkanélküliek száma, közülük 717 fő meszesi lakóhellyel rendelkezett.³ Többféle összefüggésben vizsgálva is azt látjuk, hogy Meszesen a munkanélküliek aránya meghaladja a városi átlagot.

3. tábla

A munkanélküliek aránya Pécsen és Meszesen

Terület	A lakónépesség	Az aktív keresők
	százalékában	
7628-as irányítószám . . .	6,0	14,8
7629-es irányítószám . . .	6,0	15,1
Meszes összesen	6,0	15,0
Pécs összesen	5,0	11,5

A tábla még kiegészíthető annyival, hogy Meszesen a város népességének 7 százaléka él, a munkanélkülieknek viszont 9 százaléka. Minden összehasonlításból az derül tehát ki, hogy valóban magasabb valamivel a meszesi munkanélküliség a városi átlagnál, de teljesen pontosan nem tudjuk megmondani, mennyivel. A különbségek azonban magyarázhatónak látszanak a népesség összetételében meglévő különbségekkel (munkásnegyed, alacsonyabban iskolázottság, kevésbé mozgékony, nehezebben átképezhető emberek). Mindaddig tehát semmi nem látszik indokolni az aggodalmakat. Ezek szerint a munkanélküliség nem mutat olyan jegyeket, amelyek városrészi

¹ A további számítások és következtetések közzéte előtt elkerülhetetlen némi módszertani magyarázat. Kétségtelenül megfogalmazhatók ugyanis aggályok azzal kapcsolatban, hogy az 1990. évi népszámlálás adataival vetem egybe a munkanélküliség 1993. évi őszi adatait. Ennek egyik oka, hogy megfelelő részletességű népességi adatok — főleg olyanok, amelyek városrészi bontást is lehetővé tennének — későbbi időszakokra nem állnak rendelkezésre. Ez még nem igazolja a módszert. Úgy tűnik azonban, hogy a népszámlálás óta a népesség körében nem mentek végbe olyan nagyarányú mozgások, ami miatt el kellene vetni ezt az elemzési lehetőséget, különösen pedig olyanok nem történtek, amelyek Pécs és Meszes viszonyában okoztak volna strukturális elmozdulásokat. Az elemzés következő része előtt tehát kísérleti jelleggel elfogadom azt a hipotézist, hogy a használt független változóknak 1990 óta csak azonos irányú és nagyságrendű változások következtek be Pécsen és Meszesen.

² Ez a definíció különbözik a munkaügyi statisztikákban ma használatostól, így azzal közvetlenül nem vethető össze.

³ A Baranya megyei Munkaügyi Központ adatainak válogatásáért, a programozási munkáért *Török Csabának* tartozom köszönettel.

szintű foglalkoztatáspolitikai és szociálpolitika iránti igényt jeleznének, hiszen elegendő lehet az alacsony iskolai végzettségűek problémáinak enyhítése.

Véleményem szerint a valóságos helyzet ennél összetettebb, mint ahogy a következőkből talán ki is derül. A különböző iskolai végzettségű csoportokon belül az ezer főre jutó, azonos iskolai végzettséggel rendelkező munkanélküliek arányát alapul véve, figyelemre méltó eredményre jutunk. Míg Pécs egészében az iskolai végzettség emelkedésével csökken a csoportokon belül a munkanélküliek aránya, Meszesen alapvetően más a helyzet. Ott a középiskolai végzettségűek között, ezer főre számítva, a munkanélküliség több mint négyszerese a városi átlagnak, de a felsőfokú végzettségűek között is meghaladja a háromszoros értéket. A legmegdöbbentőbb azonban az, hogy a 8 általánosnál alacsonyabb iskolai végzettségűek között az ezer főre számított regisztrált munkanélküliek száma a városi átlagnak a harmadát sem éri el. A magasabb iskolai végzettségűek körén belül is kiugróan magas munkanélküliségi arányra még magyarázatul szolgálhatna, hogy a szénbányáknak mint a közelben levő legnagyobb munkáltatónak a bezárása érzékenyen érintette ezeket a csoportokat, mivel feltételezhető, hogy a kvalifikáltabb rétegek közül csak azok élnek ezen az alacsony presztízsű lakóhelyen, akik munkájuk révén kötődtek hozzá. Hasonló logikájú érvelés azonban nehezen alkalmazható a 8 általánosnál kevesebb iskolát végzettek csoportjánál. Nem állítható, hogy annak a környéknek a kvalifikálatlan munkaereje sokkal „kapósabb”, mint a városban, hasonló paraméterekkel, másutt élőké.

4. tábla

A munkanélküliek aránya a különböző iskolai végzettségűek között

Terület	Az ezer			
	8 általánosnál alacsonyabb	8 általános	középfokú	felsőfokú
	iskolai végzettséggel rendelkezőre jutó azonos végzettségű munkanélküliek száma			
7628-as irányítószám . . .	22,2	65,9	276,1	21,8
7629-es irányítószám . . .	16,7	63,6	257,7	33,1
Meszes összesen	19,0	64,5	264,9	28,9
Pécs összesen	62,7	58,9	58,7	8,6

Mint említettem, Meszesen a 8 általánosnál kevesebb iskolát végzettek aránya magasabb a városi átlagnál: a 7 éves és idősebb népességen belül több mint 37 százalék. Bár nem állnak rendelkezésemre ide vonatkozó empirikus vizsgálati eredmények, vagy a munkanélküliekkel foglalkozó intézmények működése során keletkező részletes adatok, megalapozottnak és indokoltnak tartom a magyarázatot akörül keresni, hogy számításaimhoz csak a regisztrált munkanélküliek adatait tudtam felhasználni. Úgy vélem, itt éppen a munkanélküliek marginalizálódását, intézményeken és ezáltal többé-kevésbé a társadalmon kívülre kerülését lehet tetten érni. Elfogadható magyarázatot a számítási eredményekre az nyújthat, ha feltételezzük, hogy a ténylegesen állástalanok közül nagyon sokan nem jelennek meg a regisztrált munkanélküliek között. Mivel erre éppen a városi adatokkal való szembeállításból lehet következtetni,

a jelenséget koncentráltan meszesinek kell tekinteni, és ez nem oldható meg szokványos foglalkoztatáspolitikai eszközökkel.

Van még egy megközelítési mód, amely alátámasztja ezeket a következtetéseket. Ha a munkanélkülieket területi bontásban a munkanélküliség időtartama alapján hasonlítjuk össze, érzékelhető a tendencia, hogy az 1-6 hónapja, illetve 1 éve regisztrált munkanélküliek aránya az összes munkanélkülين belül a városi átlagban magasabb, mint Meszesen, ahol viszont az 1-2 éve, illetve két évnél régebben munkanélküliek aránya haladja meg a városi átlagot. Pécsen az összes munkanélküli 49 százalékánál, Meszesen 57 százalékánál haladja meg a munkanélküliség időtartama az 1 évet. Ez a tendencia figyelemre méltó, de még nem perdöntő. Ha a munkanélküliség hossza alapján képezünk csoportokat a munkanélküliek között, azt látjuk, hogy a munkanélküliség hosszának emelkedésével emelkedik a csoportokon belül a meszesi bejelentett lakcímmel rendelkezők aránya.

Újabb dimenzióként a regisztrált munkanélküliek által eltartottak számát is bevezetve, ugyancsak a területi különbségek fontossága derül ki. Míg az összes pécsi munkanélkülinek a 8,4 százaléka meszesi lakos, addig a 3 és több eltartottról gondoskodó munkanélkülieknek már 16 százaléka. Ez utóbbiaknak 40 százaléka 1-2 éve munkanélküli, további 20 százalékuk pedig 2 évnél hosszabb ideje. Fel kell hívnom azonban a figyelmet arra, hogy az alkalmazott bontásokban az egyes cellák elemszáma olyan kicsi,⁴ hogy az adatok inkább csak illusztrációnak tekinthetők, de elsiklani mégsem kell fölöttük. Arról már csak hipotéziseket lehet megfogalmazni, hogy milyen összefüggés lehet a meszesi munkanélküliek iskolai végzettsége alapján levont következtetés és a munkanélkülieknek a munkanélküliség hossza és az eltartottak száma alapján becsülhető szociális helyzete között. Ha a regisztráltak körében feltevéseim szerint nem szereplők között is nagy súllyal találhatók meg a sok eltartottról gondoskodók, az súlyos problémákat okozhat a meszesi városrészben.

Az eddigiekben mindössze módszertani lehetőségeket kívántam felvillantani és használhatóságuk mellett érvelni. Példának szántam őket arra, hogy különböző forrásokból származó adatok együttes felhasználásával új nézőpontból közelíthetünk — empirikusan is — különböző problémákhoz.

Az alkalmazott példa, a munkanélküliség kapcsán ugyanakkor nem térek ki bizonyos összefoglaló következtetések levonása elől. Talán sikerült kielégítően érvelnem amellet, hogy az egyes társadalmi csoportokban koncentráltan jelentkező tartós munkanélküliség hosszú távú káros társadalmi hatásainak említése nem üres szociológiai frázis. Ezek a folyamatok már most túlhaladták azt a szintet, amelynél még a nemkívánatos hatások a makrogazdasági körülmények javulásával feloldódnak. Sikerekre, álláspontom szerint kisebb területi egységekre koncentrálni lehet esély, ami a községi térségekben a települési szint lehet, a városokban viszont városrészeket érdemes elhatárolni. Hangsúlyozottan fontosnak tartom az intézmények jelenlétét a gondokkal küzdő területeken. Ezek nagyon sokfélék lehetnek, a munkaügyi központ irodájától és a családsegítő központtól — amelyek Pécsen is jelen vannak a vizsgált területen — az orvosi rendelőig, élelmiszerboltig, rendőrőrsig. Az intézmények kivonulása az „elslumosodást” gyorsuló tempójává és nehezen visszafordíthatóvá teszi.

⁴ A városban összesen 91 regisztrált munkanélkülinek van 3 vagy több eltartottja, és közülük 15 fő lakik Meszesen.

A konkrét vizsgálatokba, a cselekvési programok előkészítésébe bevonhatók már most is működő, további adatbázisok adatállományai is. (Például a közüzemi számlákat nem fizetőktől a rendőrség bűnözési adataiig még számos lehetőség van.) Hangsúlyozom, hogy nem személyi vagy háztartási adatbázis kialakítására gondolok, hanem kisebb területek feltérképezésére, aminek alapján kijelölhetők a szociális intézmények feladatai.

Egy mondatban összefoglalva a mondanivalómat: a kutatási források jelenlegi szűkös állapotában és a takarékoság jogos igényére tekintettel — az interdiszciplinaritás analógiájára — szélesebb körben lehet élni az „interinstitucionális” adatkezeléssel és elemzéssel.

TÁRGYSZÓ: Foglalkoztatáspolitikai.

РЕЗЮМЕ

Автор в связи с безработицей делает попытку показать, что дополнение наличных данных общественной статистики — имеется в виду материал переписи 1990 года — информацией из других источников, например учетом безработных в трудовых конторах, может открыть новые аналитические аспекты.

В большинстве анализов безработица рассматривается как макроэкономическая проблема, а предоставление пособий, переквалификация и трудоустройство происходят на уровне индивидов. Согласно гипотезе автора в длительной перспективе наиболее острые общественные последствия развернутся в качестве части процессов сегрегации, когда оттесненные на периферию общества группы окажутся сосредоточенными в отдельных поселениях или городских районах.

На основании данных по городу Печ автор показывает, что в одном понимаемом в классическом смысле слова рабочем районе, в котором доля неквалифицированных слоев с низким уровнем образования превышает средний городской уровень, доля этих групп среди безработных сильно занижена. Ни в коем случае не считает приемлемым объяснение, будто здесь имеем дело с более низким уровнем безработицы. Автор высказывает мнение, что значительным является число незарегистрированных безработных, которые таким образом оказались вне сферы действия большинства общественных организаций, что опасно сократило возможность их реинтеграции в общество. Положение усугубляется тем, что среди зарегистрированных в этой части города безработных является выше средней доля тех, которые более одного года или двух лет не имеют работы и заботятся о 2, 3 или более иждивенцев.

Одним из выводов этого краткого анализа может быть то, что взаимное сочетание информации, полученных из обособленных друг от друга баз данных, например на местном и региональном уровне, может раскрыть новые аспекты рассматриваемых проблем.

SUMMARY

Dealing with the problem of unemployment the author makes an attempt to open up new levels of analysis through completing the social statistics data — available from the population census carried out in 1990 — with information obtained from other sources, e.g. registers of unemployed kept at labour centers and labour exchange offices.

In most of the analyses unemployment appears as a macroeconomic problem, while unemployment benefits, retraining and labour exchange take place on the level of individuals. The related long term and most serious social consequences can be captured, in the author's opinion, as components of the segregation processes, when marginal groups, pushed to the periphery of the society become concentrated in settlements or in parts of settlements.

Relying on data of Pécs, the author points out that in a classical worker district, where the number of residents with low educational attainment, without occupational qualification is higher than the average, these groups are poorly represented among the unemployed. The author can in no way accept the explanation, that here the unemployment level is actually lower, but, in his opinion, the number of those unemployed who were left out from the registration of is significant, consequently they have got beyond the authority of most social institutions and their social integration has seriously lessened. The situation is aggravated by the fact that among the registered unemployed who are residents of the district, the proportion of those being unemployed for more than one or two years, and have 2, 3 or more dependants is above the average.

One of the lessons of the brief analysis may be that projecting information obtained from various data bases may provide new segments, for instance on regional level, of the problems under examination.

A MAGYAR BÁNYÁSZAT TÖRTÉNETI STATISZTIKAI ADATSORAI*

DR. HALKOVICS LÁSZLÓ

A magyar iparstatistikai tevékenység több mint százéves múltjának tanulmányozása arra a következtetésre vezetett, hogy az adatgyűjtések módszertanának és az adatközlések forrásainak megismerése után célszerű lenne a ma még felhasználható statisztikai források segítségével a magyar ipar adatsorait összegyűjteni. Ennek a munkának egyik fejezete a magyar bányászat és kohászat múltját 1850-től 1990-ig feltáró összehasonlítható statisztikai adatsorok bemutatása.¹

A Kárpát-medence bányászatának vázlatos áttekintése

A Kárpát-medence a magyarság betelepülése előtt is ismert volt nemesércbányászatáról. A II. és III. században már a rómaiak művelték Erdélyben (Dáciában) az arany- és ezüsbányákat. A honfoglalás utáni első adatok a bányaművelésről István király korából az esztergomi érsek vámszabályzatában található, amelyben az „Auraria” megnevezés az alsó-magyarországi bányavidéket jelenti.² Az Árpádok és az Anjouk korának leghíresebb bányahelyei Körmöcbánya, Selmecebánya, Besztercebánya voltak. A felső-magyarországi bányaterületen a legrégebb emlék Gölnicbányához kapcsolódik (1287). Szomolnokot 1332-ben, Telkibányát 1341-ben, Rudabányát 1359-ben és 1378-ban említik okleveleink.³

Az Anjou-korban Magyarország aranytermelése 2500, ezüsttermelése 10 000 kilogramm volt évenként. Az európai termelésben ez a mennyiség az aragnál 80, az ezüstnél 25 százalékot tett ki.⁴ Az arany és az ezüst mellett meg kell említeni a középkori Magyarország réz- és vasérctermelését, valamint sóbányászatát is. A réz-

* Az MTA Statisztikai Bizottsága Statisztikatörténeti Albizottságának 1993. április 29-i ülésén megtartott előadás módosított változata.

¹ A magyar bányászati és kohászati statisztika történetével részben a *Bányászati és Kohászati Lapok — Bányászat* c. folyóiratban (lásd: 1972. évi 12. sz. 843—849. old., 1974. évi 6. sz. 431—422. old., 1976. évi 10. sz. 702—711. old.), részben a *Statisztikai Szemlében* (lásd: 1979. évi 11. sz. 1129—1143. old.) megjelent tanulmányaimban foglalkoztam.

² *Wenczel Gusztáv*: Magyarország bányászatának kritikai története. A M. Tud. Akadémia Könyvkiadó Hivatala. Budapest. 1880. 23. old.

³ *Dr. Gergely Ernő*: A magyarországi bányásztársadalom története 1867-ig. Műszaki Könyvkiadó. Budapest. 1986. 38. old.; továbbá Rudabánya ércbányászata. Szerk.: *Pantó Endre, Pantó Gábor, Podányi Tibor, Moser Károly*. Országos Magyar Bányászati és Kohászati Egyesület. Budapest. 1957. 9. old.

⁴ *Fülöp József*: Az ásványi nyersanyagok története Magyarországon. Műszaki Könyvkiadó. Budapest. 1984. 64. old.

termelés fő helye Besztercebánya, de a Szepes-Gömöri Érchegységben (Szomolnokon és Gölnicbányán) is bányásztak rézet. A vastermelés Vas és Sopron megyében, az észak-borsodi és a dél-gömöri területeken folyt. Kősót a római kortól hasznosított erdélyi kősóbányák — Marosújvár, Torda, Vízakna — mellett a XIII. századtól Máramaros megyében (Aknasugatagon, Rónaszéken és Aknaszlatinán) is bányásztak.

A XVI. század második felétől jelentősen befolyásolta a magyarországi ércbányászatot az újvilági nemesfém beáramlása Európába. Ettől kezdve az arany- és az ezüsttermelést hullámhegyek és -völgyek jellemzik. E válság ellenére a XVII. és a XVIII. század fordulóján az aranytermelés, de főként az ezüsttermelés növekedett. A réztermelést viszont a XVII. század végéig állandó csökkenés jellemzi.

A magyarországi bányák a nagy tömegben Európába beáramló és olcsó fémekkel úgy vették fel a versenyt, hogy a hatékonyság növelésére számos technikai újítást vezettek be. Az ércek fejtésének nehéz munkájában a XVII. századig a csákány a kalapács és a tűzzel való repesztés, az ún. sütés volt a bányászok segítségére. Lőporral a világban először Selmecebányán 1627-ben repesztettek. A bányák munkáját főként a víz nehezítette. A régi fémbányászok a vizet előbb kézi erővel, majd a XVI. századtól kezdve vízikerekkel hajtott szivattyúkkal emelték ki. A völgyzárógáták, víztárolók létesítése bányaművelési célra a világ bányái közül elsőnek az alsó-magyarországi bányáknál kezdődött. Ugyancsak a hazai bányászat alkalmazta bányaméréseknél elsőnek a delejtűt, valamint a bányatérképeket is. A bányatechnikában fémbányászatunk Európában hosszú időn át vezetett. Ezt a szerepet a múlt század közepéig őrizte.

A magyarországi bányászatban a XVIII. század közepéig az érctermelés meghatározó volt. A nyugati országokhoz képest későn, az 1700-as évek második felében indult meg igen kis méretekben az új energiahordozónak, a szénnek felszínre hozatala. Iparszerűen először 1759-ben Brennbergbányán termelték a szenet. A második szénlelőhelyet Nógrádverőcén 1768-ban, a továbbiakat a Komárom megyei Zsemlyén, illetve az ország déli részén, Krassó megyében, Resica mellett 1780-ban, Stájerlak-Aninán pedig 1790-ben nyitották meg. Kőszén felhasználásával először 1819-ben olvasztottak eredményesen vasat Resicán.⁵

A XIX. század első felében aranytermelésünk évi 1000, ezüsttermelésünk évi 18 000 kilogrammra csökkent. A század második felében — a rendelkezésre álló adatok szerint — az aranytermelés 1200 és 3200, az ezüsttermelés 15 000 és 27 000 kilogramm között ingadozott. A termelés igen hullámzó volt. A nemesércbányászat helyzetével a magyar országgyűlés is többször foglalkozott. A képviselők a bányászattal kapcsolatban a tőkehiányt említették legtöbbször a fejlesztés akadályaként. Nem volt megfelelő pénzügyi fedezet új bányák nyitásához, sőt az is előfordult, hogy az állam csökkentette a kincstári bányák beruházásához a már előirányzott pénzösszeget.

A széntermelés a múlt század második felétől, az ország iparosítási igényeivel összhangban, szinte folyamatosan emelkedett: 1863-ban 605, 1900-ban 6500, 1917-ben 8700 ezer tonna volt.

Az 1920. évi trianoni békeszerződéssel hazánk bányáipara a széntermelés kivételével szinte teljesen elveszett. Az adatok szerint az ún. utódállamokhoz csatolták az

⁵ Lásd: *Fülöp József* i. m. 84. old., továbbá *Vitális István dr.*: Magyarország szénelőfordulásai. Sopron. 1939. 3. old.

arany- és ezüsbányák 99,1, a vasércbányászat 97,4, a szénbányák 69,4, valamint a többi bánya 98,5 százalékát.⁶ Az 1920-as években az ércbányászatot Rudabánya és Úrkút képviselte. Gánton 1927-től megindult a bauxittermelés, amely 1938-ban a világtermelés egyötödét adta. Az első alumíniumkohót 1934-ben Csepelen, a másodikat 1940-ben Tatabányán helyezték üzembe.

A XIX. század második felében indult el Magyarországon a szénhidrogének kutatása. E kutatások legjelentősebb eredménye az erdélyi kissármási földgázkutak üzembe helyezése. A földgáztermelés 1913-ban már hat földgázmezőn, 19 fúrásban napi 2 386 000 köbméter volt. A szénhidrogén-kutatás 1920 után is sikeres volt: 1937-ben Budafapusztán kőolajat találtak. A termelést a Magyar-Amerikai Olajipari Rt. (MA-ORT) indította el. Ezt követte 1940-ben a lovászi, 1941-ben az újfalusi, majd 1942-ben a hahóti kőolajtelepek feltárása.⁷ A kőolajtermelés 1937 és 1945 között a Központi Statisztikai Hivatal (KSH) adatai szerint 9 év alatt több mint három millió tonnát tett ki.

A bányászatot 1945 után erőltetett ütemben fejlesztették. A széntermelés 1964-ben elérte a 31,5 millió tonnát. Ettől az évtől kezdve a termelés hanyatlott, és az 1980-as évek végén csak évi 20 millió tonna szenet adtak a szénbányák. A bauxittermelés 1950-ben 578 ezer tonnát tett ki, 1986-ban és 1987-ben pedig elérte a 3 millió tonnát. A kohóalumínium termelése 1950-ben még csak 16,7 ezer tonna volt, és 1989-ben érte el az 1950 és 1990 közötti legmagasabb szintet 75,2 ezer tonnás termeléssel. A vaskohászat termelése 1950 és 1979 között szinte állandóan növekedett. A nyersvas termelése 457 ezer tonnáról 2369 ezer tonnára, a nyersacélé 1048 ezer tonnáról 3908 ezer tonnára nőtt. Ettől az időszakról napjainkig állandó csökkenő termelésnek lehetünk szemtanúi.

A bányászati-kohászati statisztikai adatgyűjtés kialakulása

Múlt századi akadémikus tudósunk, *Hunfalvy János* írta a következőket: „Különböben meg kell vallanunk, hogy általában véve a bányászatról részletesebb és biztosabb adataink vannak, mint a termelés bármely ágáról”.⁸ Ez a megállapítása azon a tényen nyugodott, hogy a múlt század közepén már régóta kiépített és jól működő statisztikai rendszere volt a magyar bányászatnak. Ez a rendszer a középkortól kezdve fokozatosan alakult ki elsősorban azért, mert a királyok, a kincstár egyik fő bevételi forrása volt a bányaadó, valamint a kincstári bányák, az arany- és ezüsterceket beváltó és feldolgozó pénzverő helyek jövedelme. Érdeklükben állott, hogy a bányaművelés, ércfeldolgozás (kohósítás) és pénzverés minden folyamatát a lehető legpontosabban írásban is nyomon követhessék bányauzemi kimutatásokkal, statisztikákkal. A bányákat irányító kamaragrófságok e belső üzemi nyilvántartásokból fejlesztették ki a XVIII. század második felétől a rendszeres statisztikai adatgyűjtéseket. Mária Terézia 1770-ben elrendelte ún. „történeti értesítések” évenkénti összeállítását, amelyek elein-

⁶ Az adatok az összes adományozott bányaterületre vonatkoznak hektárban kifejezve. Forrás: *Alliquander Ödön*: Magyarország bánya- és kohóipara az 1912—1926. évben. Magyar Királyi Állami Nyomda. Budapest. 1931. I. köt., 17. old.

⁷ Lásd: *Fülöp József* i. m. 87—89. old.

⁸ *Hunfalvy János*: Bányászat és ipar. Előadás a közgazdasági miniszter által szervezett statisztikai tanfolyamon. Ráth Mór kiadása. Pest. 1869. 2. old.

te csupán a kincstári üzemekre és a magánbányák azon termelvényeire vonatkoztak, melyek állami kényszerbeváltás alá estek. A statisztikai jelentések 1779-től a nem nemes ércekre és 1801-től a szénre, valamint a vas- és acélgyártmányokra is kiterjedtek. A főbányahivatalok 1828-tól kötelesek voltak az üzemi balesetekről és azok okairól ugyancsak évenként táblázatos beszámolót készíteni.⁹

A korszerű bányászati statisztikai adatgyűjtési munkát nagymértékben elősegítette a múlt század közepén, 1854-ben kiadott bányatörvény.¹⁰ E bányatörvény a kor igényeit szem előtt tartva az elavult, sokféle intézkedéssel szemben új módon, egységesen szabályozta az adatszolgáltatás szervezeti rendjét, és az adatszolgáltatások tartalmát részletesen előírta. Az adatszolgáltatást bányamű- vagy bányatelepszinten kellett minden bánya-kohóműnek teljesítenie. A statisztikai jelentéseket az illetékes bányakapitánysághoz (Besztercebánya, Budapest, Nagybánya, Oravica, Igló, Zalatna és Zágráb) évenként küldték meg.

A bányatörvény 186. paragrafusa írta elő a bányaüzemek statisztikai adatszolgáltatási kötelezettségét. E szerint számot kellett adniok a kibányászott nyers ásványi nyersanyagokról és azokból feldolgozással kinyert termékekről, a felhasznált energiáról és nyersanyagokról, az alkalmazott munkások számáról, az előfordult balesetekről. A bányakapitánysági statisztikai kimutatások összeállításáról a törvény végrehajtási szabályzatának 98. paragrafusa intézkedett. A szabályzat előírta, hogy a bányakapitányságok minden év június hó végével a bányászat ügyeivel foglalkozó minisztériumba a bányatelkek nagyságáról, a bányaüzemekben foglalkoztatott munkások számáról, a balesetekről és a termelésről statisztikát küldjenek. A statisztikai kimutatásokra alapozva a bányakapitányságok részletes, átfogó elemző jelentést is kidolgoztak, amely lehetővé tette a bányászat és kohászat rendszeres áttekintő bemutatását.

A bányászati és kohászati statisztikának a XIX. század második felében kialakult rendszere az 1920-as évek elejéig volt életben. Az adatgyűjtés és -feldolgozás módja, valamint az adatáramlás útja sem változott 1854 és 1920 között. A századfordulón minden bányaüzemnek kialakult számviteli-statisztikai tevékenysége volt. Az ennek keretében készített kimutatások, könyvelési adatok voltak az alapjai azoknak a jelentéseknek, amelyeket a bányaművek készítettek és küldtek be a bányahivataloknak, a bányakapitányságoknak. Egy-egy bányamű az 1910-es években az alábbi kimutatásokat, összeállításokat vezette:¹¹

- legénységi könyv,
- személyzeti szemle kimutatás,
- szolgálati és minősítési kimutatás,
- műszaki jegyzőkönyv,
- szakmánykönyv,
- aknaszállítási könyv,
- kereseti számla,
- anyagfelhasználási kimutatás,
- termék- (például érc-) átvételi kimutatás,

⁹ Halkovics László: Az alsó-magyarországi nemesércbányászat üzemstatisztikái a XVI—XVIII. században. *Statisztikai Szemle*. 1979. évi 1. sz. 1129—1143. old.

¹⁰ Allgemeines Berggesetz für das Kaiserthum Oesterreich. Aus der Kaiserlich-Königlichen Hof- und Staatsdruckerei. Wien. 1854. 92 old. + 44 old. melléklet.

¹¹ Hank József: Számvitel. Joerges Ágost özv. és fia kiad. Selmechánya. 1908. 156 old. + mellékletek.

- termelési kimutatás,
- fuvarkönyv,
- robbanóanyag-kiszolgálási könyv,
- bérfizetési kimutatás,
- üzemi termelési kimutatás,
- vásárlási és eladási jegyzékek,
- a beszerzett üzemi anyagok és termékek kimutatása.

A bányászati és kohászati statisztika 1920 után

Az első világháború utáni Magyarország gazdasága a teljes szervezetlenség állapotába került. Ez a szervezetlenség, a kialakult politikai-gazdasági helyzettel szembeni tanácstalanság volt jellemző ebben az időben mind a Központi Statisztikai Hivatal, mind az egyéb szervek statisztikai adatgyűjtő, -feldolgozó és publikációs tevékenységére. Ez az időszak azonban nem tartott soká. A Központi Statisztikai Hivatal éves rendszeres gazdaságstatisztikai adatgyűjtéseinek tervezetét 1921-ben elkészítette, majd az érdekeltekkel megvitatta. A vita lezárása után az adatgyűjtési programot az országgyűlés hagyta jóvá.

A KSH akkor úgy ítélte meg, hogy a bányászati és kohászati adatgyűjtést be kell vonni a központi adatgyűjtés körébe. A bánya- és kohóüzemek 1921-től 1923-ig statisztikai jelentéseiket beküldték mind a bányakapitányságoknak, mind a KSH-nak. A kettős adatszolgáltatás 1924-től szűnt meg, ettől az üzemek már csak a KSH-nak szolgáltattak adatot. A bánya- és kohóüzemi statisztika alapkérdései megegyeztek a korábbi statisztikai adatfelvételek kérdőpontjaival. Néhány új (például a bánya- és kohóüzemek működésének szüneteltetésével, az üzemidővel, a műteljesítőképeségével kapcsolatos) kérdést azonban felvettek a statisztikai kérdőívekre.

A havi szénbányászati statisztikát 1930-ban szervezték újjá. Ennek előzménye még az első világháború végére nyúlik vissza, amikor a szénellátás megoldására életre hívták az Országos Szénbizottságot. A havi statisztikát ez a bizottság szervezte és készítette 1924-ig. Ettől kezdve 1929-ig a Kereskedelemügyi Minisztériumban végezték a feldolgozást. A KSH ezt a munkát 1930-ban átvette a minisztériumtól. Az adatgyűjtés legfőbb célja az volt, hogy rövidebb időközönként figyeljék a széntermelés alakulását, illetve megállapítsák a közlekedés, az ipar és más fogyasztói körök havi szénszükségletét, annak havonkénti kielégítését.

A KSH 1933-ban bányászati szakértők bevonásával a bányászati statisztikai adatgyűjtést továbbfejlesztette. Ennek legfontosabb lépése az volt, hogy különválasztotta a kohóüzemi statisztikát a bányászatitól. A bányászat területén megváltoztatták az ún. számbavételi egységet. Ettől az évtől kezdve minden területileg különálló és önmagában elhatárolt bányaműről, ha azok egyébként közös bányagazgatóságához is tartoztak, külön-külön kérdőívet kellett az adatszolgáltatóknak kitölteniök.

A hazai kőolajtermelés megindulása után a kőolaj-kitermelő üzemeket 1937-től vonták be a hivatalos megfigyelés körébe.

A második világháború után a magyar statisztikai szolgálat átszervezése az ún. tervgazdálkodás követelményeinek megfelelően 1948 végén, illetve 1949 elején kezdődött meg. Az átszervezés, illetve az iparstatisztikai munka tartalmi megváltoztatása

egyfelől a KSH-ban, másfelől az Iparügyi Minisztériumban, később e minisztérium jogutód intézményeiben ment végbe. A KSH-ban folyó munka előterében az általános egységes szempontok szerinti statisztikai adatgyűjtések, adatfeldolgozások álltak, amelyek az egész ipart átfogták a bányászattól az élelmiszeriparig. Az Iparügyi Minisztériumban viszont egy-egy iparág, iparcsoport szakmai statisztikai adatgyűjtéseinek a megszervezése volt a fő cél.

Az Iparügyi Minisztérium 1949 közepi átszervezése után az iparstatisztikai rendszer kidolgozására 1950 elején került sor. A Minisztérium a vállalatoknak kiadott utasításában többek között a szénbányászati vándorfüzet, valamint az ásványbányászati termelési, létszám- stb. jelentés küldését írta elő. 1952-től tartalmilag kialakították a szénbányászat, a kőolaj- és földgázkitermelés, az érc- és ásványbányászat statisztikai rendszerét.

A szénbányászatra 1953-tól műszaki-gazdasági beszámolójelentést írtak elő. E jelentésfajta még az 1970-es években is alkalmazásban volt az időközben végrehajtott szükséges módosításokkal. A jelentés szélsőséges igényekkel lépett fel. Jellemző, hogy az 1954-re rendszeresített statisztikai jelentés 40 fejezetből állt, és számos olyan kérdést tartalmazott, amelyek inkább tartoztak a bányauzem belső információ-rendszerébe, a bányauzem vezetésének hatáskörébe, mint az irányító minisztériumi igazgatóság illetékességébe. A kérdőívek a széntermelési tervek teljesítésétől a front- és kamrafejtések telepítésén át az alkalmazott berendezésekig és a széntermelés költségéig minden részletet kérdeztek, a széntermelés egyetlen területe sem maradt ki az adatgyűjtésből.

A kőolaj- és földgázkitermelői iparág szakmai statisztikai rendszerét a szénbányászattól eltérő formában alakították ki. Ennek okait nemcsak a két iparág eltérő műszaki sajátosságaiban, hanem az egymástól lényegesen eltérő szervezeti-működési formában kell keresnünk: az államosítás óta a szénbányászati vállalatok (trösztök) irányítás szempontjából közvetlenül a szakminisztérium felügyelete alá, ugyanakkor a kőolaj- és földgázkitermelő vállalatok egy középírányító szervként működő tröszt irányítása alá tartoztak. Így a kőolajipar szakmai statisztikáját nem a minisztérium, hanem a tröszt alakította ki.

A kőolaj- és földgázkitermelés statisztikájának néhány jellegzetessége a következőkben foglalható össze:

— kialakítása a MAORT, illetve a MASZOLAJ (Magyar—Szovjet Olajipari Vállalat) működésének időszakába nyúlik vissza, a magyar mutatószámrendszer meghatározásánál az amerikai és a szovjet kőolajipari statisztika módszereit figyelembe vették;

— a vállalatok operatív irányítási igényeinek megfelelően csak havi és negyedévi adatokat gyűjtöttek;

— a műszaki-gazdasági jelentéseket üzletágak (kőolaj-kitermelés, fúrás, geológia, gáztermelés, gázolin és cseppfolyós szénhidrogének termelése) szerint tagolták.

A szakmai statisztikai jelentések egyes fejezetei a következők voltak:

- I. Kőolajtermelés (régikutakból, új kutakból)
- II. Gáztermelés
- III. Emulzióbontás
- IV. Gázolin és cseppfolyós szénhidrogének termelése
- V. Kutak üzembe helyezése

- VI. Kútkezelő-állomány kihasználása
- VII. Üzembe helyezett kutak statisztikája
- VIII. Kútállomány időmérlege
- IX. Kőolaj- és gáztermékek készletváltozása
- X. Kútállomány
- XI. Gázelszámolási kimutatás
- XII. Kompresszorállomány kihasználása.

Az érc- és ásványbányászat statisztikai adatszolgáltatási rendszerét az irányítást végző minisztérium illetékes főosztálya dolgozta ki és szervezte meg 1952 és 1954 között. E statisztikák átfogták az ércbányászat, az ásványbányászat, a bauxitbányászat teljes tevékenységét.¹²

A bányászati-kohászati statisztikai adatközlések

A hivatalos magyar statisztikai szolgálat 1867. évi megszervezése előtt a bécsi kereskedelmi, ipari és középítkezési minisztérium adminisztratív statisztikai igazgatósága hajtott végre statisztikai adatfelvételeket. Ezek eredményeit évenként a *Tafeln zur Statistik der Oesterreichischen Monarchie* című kiadványsorozatban publikálták. Az iparstatisztika körében a legrészletesebb adatsorokkal a bányászat és a kohászat rendelkezett.

Ugyanez a statisztikai igazgatóság 1852-től kezdte meg a *Mittheilungen aus dem Gebiete der Statistik* című kiadványok megjelentetését. E kiadványsorozatban az 1855., az 1864., valamint az 1865. évi füzetekben található bánya-kohóipari statisztikai táblákat. Az 1864. évi jelentés¹³ 132 oldalon szövegszerűen ismerteti az Osztrák Császárság bánya- és kohóiparát, majd 30 oldalon táblákat közöl, bennük a bánya- és kohóipar legfontosabb statisztikai adatait.

A jelentés fő fejezetei a következők voltak:

- a bányauzemek általános viszonyai és adatai,
- a bányák térbeli kiterjedése,
- a bányauzemek legfontosabb készülékei,
- a munkáslétszám,
- a munkásbalesetek száma,
- a bányatársládák vagyoni állapota,
- a bányatermelés egyes ágait jellemző adatok,
- valamennyi bányatermék helyzete és adatai.

A magyarországi statisztikai adatközléseket a Magyar Tudományos Akadémia Statisztikai Bizottmánya 1861-ben indította el a „Statisztikai Közlemények” című sorozatával, amelyben helyet kapott a magyar bánya- és kohóipari statisztika is. A bányakapitánysági adatgyűjtések és feldolgozások nemcsak a bányászat és a fémfeldolgozás viszonyait tekintették át, hanem felderítették a bányavidékek földtani és egyéb viszonyait is, és az adatokhoz megfelelő magyarázatokat adtak. A magyar

¹² Lásd erről Az iparstatisztika 25 éve a Nehézipari Minisztériumban. (*Ipari és Építőipari Statisztikai Értesítő*. 1970. évi 4. sz. 166—172. old.) és A magyar bányászati statisztika fejlődése 1945-től napjainkig (*Bányászati és Kohászati Lapok — Bányászat*. 1976. évi 10. sz. 702—710. old.) c. tanulmányaimat.

¹³ *Der Bergwerks-betrieb im Kaiserthum Oesterreich. Nach den Verwaltungsberichten der K. K. Berghauptmannschaften und Mittheilungen an derer K. K. Behoerden für das Verwaltungs-Jahr 1862.* Wien. 1864. 162 old.

nyelvű statisztikai adatközlések, amelyek fő irányítója *Hunfalvy János* akadémikus volt, a „Statisztikai és Nemzetgazdasági Közlemények” II. kötetében jelentek meg. (A Magyar Tudományos Akadémia Statisztikai Bizottmánya statisztikai közleményeit 1861 és 1864 között „Statisztikai Közlemények”, 1865—1870 között „Statisztikai és Nemzetgazdasági Közlemények” címen publikálta.)

A magyar bányászati statisztika fejlettsége és megbízhatósága is szerepet játszott a statisztikai adatközléseket tartalmazó Hivatalos Statisztikai Közlemények megindításában. E közlemények I. évfolyama 1. füzetébe a bányászati és kohászati statisztikát is felvették. A kiadvány 1875-ig két szám kivételével mindig tartalmazott bánya- és kohóipari részletes adatokat. Az adatok köre általában megegyezett az 1854-es bányatörvényben meghatározottal, de kibővíve a bányák adóztatásának bemutatásával.

A bányászati statisztikai adatokat az 1870-es évek második felétől a magyar statisztikai évkönyvek bánya- és kohóipari fejezetei tartalmazták, és az adatközléseket nagyfokú állandóság jellemezte. Az 1909. évről készített évkönyv bányászati fejezetében például a következő adatokat találjuk:

- a bányászattal és kohászattal foglalkozó munkások száma 1881—1909-ig,
- a bányászattal és kohászattal foglalkozó munkások száma bányakapitányságok szerint,
- az engedélyezett zárt kutatások száma és az adományozott bányatelkek nagysága,
- a szállító és vízemelő eszközök és a nagyolvasztók,
- a bánya- és kohómunkások napibére,
- a sótermelésnél alkalmazott gépek, felhasznált anyagok és előforduló balesetek,
- a bánya- és kohótermelés mennyisége és értéke bányatermékek szerint,
- a bánya- és kohótermelés értéke 1892-től 1909-ig,
- a legfontosabb bánya- és kohótermékek termelésének mennyisége és értéke bányakapitányságok szerint,
- a fontosabb termékek termelése mennyiségben és értékben 1902-től 1909-ig,
- a sótermelés mennyisége és értéke sóbányakerületek szerint,
- a sótermelési költségek,
- kincstári sóeladás sónemek szerint,
- a bányatársulások vagyona, kiadásai és bevételei,
- bányaadó és illetékek,
- bányászati tanintézetek.

A kincstári fémbányászatra a magyar pénzügyminisztérium 1895-től kezdte meg monografikus összeállításainak kidolgozását és közreadását. A kincstári fémbányászat tevékenységéről készített pénzügyminisztériumi kiadvány például 1911-ben a következő 11 fejezetből állt:

- I. Fémbányászat
- II. Fémkohászat
- III. Pénzverés, fémbeváltás és fémjelzés
- IV. Sóbányászat
- V. Társapénztárak a fémbányászat-, fémkohászat-, pénzverés- és sóbányászatnál
- VI. Bányászati és erdészeti főiskola
- VII. Bányásziskolák
- VIII. Hivatali személyzet
- IX. Káliumsó- és földgázkutatás
- X. Kőszénbányászat
- XI. M. k. kincstári vasgyárak és vaskőbányák.

Az fémbányászat fejezet további 12 alfejezetre oszlott. Ezek között például a bányavasutakra, a vízemelő gépekre, az üzemi eredményekre és a vagyoni helyzetre, valamint a bányaműveletekre találunk részletes adatokat.

A bányászati-kohászati adatok közlésével kapcsolatban a századforduló körüli évtizedekről még egy forrást kell megemlítenem, a *Bányászati és Kohászati Lapok* évenkénti bánya- és kohóipari monográfiáit. A monográfiák írója 1897-től 25 éven át *Wahlner Aladár* volt, aki bányászati és jogakadémiát végezve előbb bányüzemeknél dolgozott, majd 1896-tól a Pénzügyminisztérium bányahatósági főosztályán teljesített szolgálatot, 1914-től e főosztály vezetőjeként. Monográfiái mintaszerűek. Hét fejezetben foglalta össze a legfontosabb eredményeket, változásokat.¹⁴ A III. fejezetében például a munkáslétszám és a keresetek változására vonatkozó adatokat 18, illetve 11 pontba foglalva elemezte. A létszám alakulását az alábbiak szerint ismertette:

- külön a bányászat és külön a kohóipar adatai,
- a bányászatban belül tevékenységi körönkénti adatok,
- külön a kincstári és külön a magánbányák adatai,
- a férfi, a női és a gyermek munkáslétszám alakulása.

Az 1920 és 1945 közötti bányászati és kohászati adatközlésekkel kapcsolatban mindenekelőtt *Alliquander Ödönnek*: Magyarország bánya- és kohóipara az 1912—1926. évben című monográfiájáról kell megemlékezni.¹⁵ E munka rendkívül széles körű és igen részletes áttekintésben, az egyes jelenségek közötti összefüggéseket messzemenően feltáró kombinatív adat-összeállítások alapján mutatja be a magyarországi bánya- és kohóipart, a legmesszebbmenő igényeket is kielégítve.

A monográfia két kötetből áll. Az első kötet 308 oldalon az 1912—1926. évek bányászati és kohászati viszonyainak szöveges ismertetését foglalja magában, sok elemző táblával. Az oknyomozó ismertetés fejezetei:

- I. A bányászat és kohászat 1912—1926. évi állapotának általános ismertetése
- II. A bányászat térbeli kiterjedése művelési ágak szerint
- III. Szállítópályák, üzemi készülékek, üzemi anyagok
- IV. A műszaki tisztek és altisztek száma és megoszlása az egyes bányászati és kohászati ágak között, a műszaki és igazgatási tisztek, altisztek illetménye
- V. A munkások száma és megoszlása az egyes bányászati és kohászati ágak között, munkabérek, munkaidő, munkanapok, a teljesített és mulasztott műszakok száma
- VI. Balesetek
- VII. Termelés fontosabb bányatermékenként mennyiségben és értékben (igen részletesen, rendszerint vállalatonként is)
- VIII. Bányailletékek és bányaadók.

A második kötet 557 oldal terjedelmű és 75 fő- és számos altáblája rendkívül részletesen mutatja be a tárgyalt időszak különféle adatait, általában Magyarország első világháború utáni területére vonatkozóan, de külön is feltüntetve a háború előtti területre vonatkozó néhány 1912—1918. évi adatot. Az értékadatok mindig aranykoronában szerepelnek. (Az eredetileg papírkoronában begyűjtött értékadatokat a szer-

¹⁴ *Wahlner Aladár*: Magyarország bánya- és kohóipara az 1909. évben. *Bányászati és Kohászati Lapok* — *Bányászat*. 1910. évi 24. sz. 737—929. sz.

¹⁵ *Alliquander Ödön*: Magyarország bánya- és kohóipara az 1912—1926. évben. I—II. köt. Magyar Királyi Állami Nyomda. Budapest. 1931. 308 + 557 old.

zó a Pénzügyminisztérium által kiadott hivatalos évi átlagos kulcs alapján számította át aranykoronára.)

E nagy statisztikai monográfián kívül igen részletes adatokat találunk a statisztikai évkönyvekben is. Az 1938. évi statisztikai évkönyv például a következő fő- és alfejezetekben tartalmazza a bánya- és kohóipar statisztikai adatait:

1. Összefoglaló adatok 1936—1938-ig
2. A fennállott zártkutatómányok és adományozott bányatelkek 1936-tól 1938-ig
3. A bánya- (kohó-) művek, a tulajdonosok és bérlők 1936-tól 1938-ig
4. Az üzemi idő és a munkaidő 1936-tól 1938-ig
5. A berendezések (1936—1938-ig): a bányavasutak; aknák, ereszkék, siklók, gurítók; gőzfejlesztő készülékek és erőgépek; gépi erővel hajtott munkagépek a bánya- és kohóművekben 1938-ban; egyéb berendezési és műszaki adatok
6. Az alkalmazottak az október 1-i állapot szerint 1936-tól 1938-ig
7. Az évi átlagos munkaslétszám 1936-tól 1938-ig
8. A bányászatban és kohászatban alkalmazottak között előforduló balesetek 1936-tól 1938-ig
9. Az illetmények, a bérek és az anyagfelhasználás 1936-tól 1938-ig
10. A termelés 1936-tól 1938-ig: országos eredményekben; bányakapitányságok szerint
11. Szénfelhasználás és értékesítés 1936-tól 1938-ig
12. A bánya- és kohótermékek értékesítése üzemáganként 1936-tól 1938-ig.

A Központi Statisztikai Hivatal évkönyvi adatközléseinek terjedelme a háborús évek során csökkent. Így szűkült a bánya- és kohóipari rész is, nyilvánvalóan azért is, mert bizonyos adatsorokat titkossá minősítettek. Az 1943—1946. évi adatokat összefoglaló statisztikai kötetben, amely már a háború után jelent meg, a tartalom ismét kibővült.

Az 1945 és 1990 közötti bányászati adatokat tartalmazó statisztikai kiadványokat, tartalmuk és kiadójuk szerint a következőképpen célszerű csoportosítani:

- a mindenkor hivatalos statisztikai évkönyvek,
- különféle hivatalos ipari adattárak, zsebkönyvek,
- a szaktárca illetékességi körében megjelentetett statisztikai kiadványok.

A hivatalos statisztikai évkönyvek kiadásában 1948 után jelentős változásokat hajtottak végre. A leglényegesebb intézkedés az volt, hogy az évkönyveket titkossá tették. Az első ilyen jellegű évkönyv 1949-ben 400 számozott példányban, az 1950. évi már csak 250, az 1951. évi 150 és végül az 1952. és 1953. évi igen alacsony, 100—100 példányban jelent meg. Ennél is lényegesebbek azonban az évkönyvek tartalmi módosításai.

A változtatásoknál legtöbbször figyelmen kívül hagyták a statisztikai adatközlésektől mindenkor elvárható összehasonlíthatóságot. Az 1947. és 1948. évi évkönyvben a bányászat még külön fejezetként, 1949-től már a gyár ipar egyik iparcsoportjaként, a kohászat pedig egyik iparágként szerepel. A táblákban található statisztikai adatok, indexek tartalma is évről évre változott. Így az adatokat csak rendkívüli óvatossággal és tartalmuk pontos ismeretében lehet megfelelően értelmezni.

Az 1950-es évek közepén megszűnt a statisztikai évkönyv titkossága. Így a közölt adatok megbízhatósága tekintetében a nyilvánosság ellenőrző szerepe megnőtt. A táblaszerkesztésnél már az állandóságra és az adatok tartalmi egybevetettségére is törekedtek. Végül is megállapítható, hogy az 1960-as évtized első felére kialakult az

a tartalmi felépítés, amelyet még a legutóbbi években szerkesztett évkönyvek is tükröznek. A közölt statisztikai adatokat általában a következő tárgykörökre találjuk meg:

- fontosabb cikkek termelése mennyiségben és többször értékben,
- a létszám állománycsoportonként,
- a munkabérek,
- átlagos órakeresetek,
- a berendezések,
- az állóeszközök értéke,
- az anyagfelhasználás,
- a termelés költségei és a működés eredménye,
- az egyes iparágak működésére jellemző különleges statisztikai mutatószámok.

Az iparra vonatkozó adatigények kielégítésére a Központi Statisztikai Hivatal 1949-ben, majd a hatvanas évek elejétől statisztikai zsebkönyvet és adattárakat hozott forgalomba. Ezekben igen részletes adatokat közölt a bányászatról és a kohászatról egyaránt.

A Bányászati és ipari statisztikai zsebkönyv 1948 című összeállítás 200 oldalon jelent meg. Ebben a bánya- és kohóiparra 1871—1947. évi, iparáganként pedig 1938—1947. évi idősorok találhatóak. Az iparágak vagy a zsebkönyv szerinti művelési ágak az alábbiak voltak:

- vasércbányászat,
- alumíniumérc-bányászat,
- egyéb ércbányászat,
- feketeszén-bányászat,
- barnaszénbányászat,
- ásványolaj-kutatás és -termelés,
- földgázkutatás és -termelés.

A hatvanas évek elején, 1961-ben a magyar iparról igen részletes, 775 oldalas statisztikai adattár jelent meg. Az adattár tartalmi szempontból mindenképpen méltó folytatása a hasonló jellegű száz évvel korábbi összeállításoknak. Az adattár fontos tárháza a bányászati adatoknak is. Hibájául talán csak azt kell megemlítenünk harminckét évvel a megjelentetése után, hogy a szerkesztők nem törekedtek egységes kezdő és záró évek alkalmazására. Ez azt jelenti, hogy vannak mutatószámok, amelyek az 1921. évvel kezdődnek és 1958-cal végződnek, de vannak olyanok is, amelyek az 1949—1958. évekről vagy csak az utolsó két évről, az 1957—1958. évekről adnak tájékoztatást.

Újabb ipari adattár kiadására 1966-ban került sor, két kötetben 1256 oldalon. Ebben az adattárban több bányászati adat található, mint az 1961. évben, de az adatsorok a kezdő év tekintetében még inkább nagy eltérést mutatnak. Például a bányászati iparcsoport fejezetben az idősorok kezdő éveiként a következő évek szerepelnek: 1914, 1925, 1926, 1932, 1938, 1943, 1948, 1949, 1952, 1953, 1954, 1955, 1956, 1958, 1959, 1960, 1961 és 1963. Az adattár az akkori statisztikai adatgyűjtések szinte valamennyi adatát tartalmazta, és tárgykörei között természetesen sok olyan is előfordul, amelyek a statisztikai évkönyvekben terjedelmi okokból nem voltak közöl-

hetők. Ilyenek voltak az ún. szakmai mutatószámok (az aknák száma, a nyitott vágathossz, a teljesített szénüzemi munkás műszakok stb.).

Már a hatvanas évek első felében megkezdte a Központi Statisztikai Hivatal az iparstatisztikai évkönyvek kiadását. Az első 1963-ban jelent meg 504 oldal terjedelemben. Az utolsó kifejezetten iparral foglalkozó évkönyv 1989-ben hagyta el a nyomdát. Az évkönyvek azokat a különleges adatigényeket kívánták kielégíteni, amelyek az utóbbi évek iparfejlesztő munkája nyomán nemcsak a szűkebb szakmai területen, de általánosságban a társadalom részéről is mind sűrűbben merültek fel.

A bányászati adatsorok összeállításának széles körű forrásanyagát képezik azok a statisztikai kiadványok is, amelyeket 1945 után előbb az Iparügyi Minisztérium, majd 1949-től a Bánya- és Energiaügyi Minisztérium, 1957-től a Nehézipari Minisztérium statisztikai részlegei (osztályai) készítettek.

A magyar bányászati történeti statisztikai adattár jövőbeni kérdései

A történeti statisztikai bányászati adattár elkészítésénél néhány olyan kérdéstről is említést kell tennünk, amelyeket az adat-összeállító és -rendező munka kezdetén áttekinteni és megoldani szükséges. Ezek a következők:

- a bányászati és kohászati szaknyelv használatával kapcsolatos értelmezésbeli kérdések,
- a korabeli mértékegységben közölt adatok átszámítása a ma használt mértékegységre,
- a pénzérték változásai,
- a területi változások kérdései,
- a különféle statisztikai forrásokban található adatok megbízhatóságának ellenőrzése.

A bányászat *szaknyelve* 1867 előtt a német volt. A bányatiszteket — másképpen bányamérnököket — a selmecebányai bányászati akadémián németül képezték ki. A bányászat szaknyelvének magyarosítását már 1848 előtt megkezdtek. Szabó József, múlt századi geológus professzor 1848-ban Bányaműszótárt adott ki Budán.¹⁶ Szabó József ebben a szótárban a bányatisztársaitól kapott szószedeteket dolgozta fel.

A bányászat és kohászat területén a nyelvreform 1867 után vette kezdetét, amikor a selmecebányai akadémián a magyar nyelvű oktatásra tértek át. A magyar nyelv bevezetése nem volt egyszerű feladat. Ha a *Bányászati és Kohászati Lapok* egykori számait forgatjuk, azt látjuk, hogy 1877-től gyakran foglalkoznak a szakkifejezések magyarra való átültetésével. A műszaki fogalmak magyarítására hosszú viták után került sor, nem minden esetben a bányásztársadalom közmegelegedésére. Ez utóbbira vezethető talán vissza, hogy az 1870-es, 1880-as években a hivatalos statisztikai közleményekben használt kifejezéseket a későbbiekben módosították, illetve kivonták a használatból. Ennek következményeként a múlt századi magyar nyelvű statisztikai kiadványok adatainak értelmezése nem egy esetben elmélyült műszaki-nyelvészeti ismereteket igényel. (Példaként említem meg a következő szavakat: a kokszt neve valamikor pirszén volt; a brikett szónak a múlt század második felében a kőszéngyurma, később a sajtolt szén volt a megfelelője; a nikkelt álnylnak, a kobaltot kéklenynek, a higant kényesőnek, az antimont dárdanyak nevezték.)

¹⁶ Szabó József: Bányaműszótár. Német—magyar rész. Az Egyetem betűivel. Buda. 1848. 64 old.

Nagyot segített a magyar bányá-kohóipari szaknyelv megteremtésében *Pécs Antal*-nak, a kiváló bányamérnöknek, országgyűlési képviselőnek, a Magyar Tudományos Akadémia tagjának német—magyar és magyar—német szótára. A szótárt először 1879-ben adták ki, de nemsokára megjelent annak továbbfejlesztett változata.¹⁷ Ugyancsak megfelelő eligazítást adott *dr. Szeőke Imre* bányamérnök, bányabiztos szótára, amely a bányászatban és a bányajogban előforduló legfontosabb szakkifejezéseket foglalja össze, függelékében a bányászati tájszavak gyűjteményével.¹⁸

A korabeli bányászati és kohászati statisztikák mai felhasználásánál nagy figyelmet kell fordítani arra, hogy a termelési adatokat milyen *mértékegységben* közölték. 1850 és 1875 között a bécsi mázsát (56,006 kilogramm) az arany és az ezüst számbavételénél, a vámfontot (0,5 kilogramm), a bécsi ölet (1,89 648 méter), ennek megfelelően a bécsi négyszöglet (3,5966 négyzetméter) használták.

Az értékbeni statisztikai adatok összerendezésénél, ha nem is áthidalhatatlan, de mégis gondot okozhat a *pénzrendszer* változása, illetve az első, majd a második világháború után bekövetkezett súlyos infláció. Magyarországon 1857-től a mai napig négyféle pénznem volt forgalomban. Az osztrák értékű forintot (1 font ezüst = 21 forint) 1857-ben hozták létre. Ez az 1890-es évek végéig volt érvényben. Az 1892. évi valutatörvény megteremtette a magyar koronát (3280 korona = 1 kilogramm színarany). A korona 1900. január 1-jén lépett hatályba. A pengőt mint új pénzt 1927. január 1-jével vezették be (3800 pengő = 1 kilogramm színarany). A pengő életbeléptetésekor 12 500 papírkorona volt egyenlő egy pengővel. A második világháború után az inflációt 1946 közepén számolták fel a ma is érvényes forint bevezetésével. Egy forint négyszázezer quadrillió 1946-os pengővel, illetve 0,28 766 háború előtti pengővel volt egyenértékű.

Az értékbeni statisztikatörténeti adatok sorba rendezésénél mindenképpen a korabeli pénzértékeket célszerű használni. Összehasonlítási célból — több évtizedet átfogóan — kísérletet lehet tenni, majd az eredmények alapján dönteni egy kiválasztott pénznemre történő átszámításról.

A következő kérdés, ami a magyar történeti statisztikák elkészítésénél gondot okozhat, az ország *területi változásainak* figyelembevétele az adatsorok képzésénél.

Az adatsorok kidolgozásánál mindenképpen szükséges egy olyan változat elkészítése, amelyben a mindenkori adatközléseknek megfelelően az egykor nyilvánosságra hozott adatokat kell szerepeltetni. Emellett célszerű a jelenlegi országterületre vonatkozó adatokat közölni. Ebben az esetben kérdéses lehet a hivatalos statisztikai forrásokban megtalálható 1938—1945. évi adatokból a mai határainkon kívül fekvő, de akkor a magyar statisztika tárgyát képező üzemek adatainak leválasztása. Úgy gondolom, hogy a még fellelhető adatok birtokában kell majd határozni esetleges további szükségesnek minősíthető adat-átcsoportosításokról.

Az 1920 előtti adatokat eredeti tartalmukban kellene az adattárba beilleszteni annál is inkább, mivel a történelmi Magyarország bányá- és kohóipara szinte teljes egészében a trianoni békeszerződéssel az utódállamokhoz került. Minden esetre célszerű

¹⁷ *Pécs Antal*: Bányászati szótár. I. Magyar—német rész. II. Német—magyar rész. Kiadta: Joerges Ágost özv. és fia. Selmecbánya. 1891. 745 old.

¹⁸ *Dr. Szeőke Imre*: Bányászati szótár. A bányászatban és bányajogban előforduló szakkifejezések magyarító jegyzéke. Kiadta: Bagó Márton és fia. Budapest. 1903. 175 old.

lenne az alap- és részadatok összegyűjtése után azt megvizsgálni, hogyan lehet a területi változások hatásait a statisztikai adatfeldolgozásoknál megengedett hibahatárok között tartva a legegyszerűbb módszerekkel az adatsorokra nézve kimunkálni.

Az adattár összeállításánál nagy gondot kell fordítani a rendelkezésre álló hivatalos és a szakmai tekintetben ezzel egyenrangúnak tekintett források adatainak egybevetésére, hogy ezzel azok megbízhatóságát is ellenőrizzük. Az elmúlt több mint száz év adatforrásai — mind a közölt adatok tartalma, mind az adatsorokkal átfogott időszakok terjedelme szerint — hol kisebb, hol nagyobb mértékben különböznek egymástól. Az adatforrásokat többé kevésbé azonos tartalmukra tekintettel a következő időszakokra osztva lehet átvizsgálni és felhasználni: 1850-től 1920-ig, 1921-től 1945-ig és 1946-tól napjainkig. Az 1850 és 1920 közötti adatforrások a következők:

- a bányakapitánysági statisztikák,
- a kereskedelmi és iparkamarák statisztikai adatközlései az éves kamarai jelentésekben,
- a *Bányászati és Kohászati Lapok* éves monográfiái a magyar bánya- és kohóiparról,
- a *Déry Károly* szerkesztette magyar bányakalauz,
- a hivatalos statisztikai közlemények, évkönyvek.

Az 1921 és 1945 közötti évekre a fő adatforrás a Központi Statisztikai Hivatal mindenkori éves adatközlése és Alliquander Ödön statisztikai kézikönyve.

Az 1945 és 1990 közötti évekre vonatkozóan felhasználhatjuk a bánya- és kohóipart irányító minisztériumok (trösztök, egyesülések) statisztikai adatokat tartalmazó különféle közléseit és jelentéseit, valamint az egyes bánya- és kohászati vállalatok gazdaságtörténeti monográfiáit. Az ezekben közölt adatokat a Központi Statisztikai Hivatal évkönyveiben, ipari adattáraiban megjelent adatokkal egybe kell vetni, és csak megbízhatóságuk megállapítása után kerülhetnek az adattárba.

TÁRGYSZÓ: Bányászat. Történeti statisztika.

РЕЗЮМЕ

Автор в ходе исследования более чем столетнего прошлого венгерской промышленной статистики на сей раз обзора публикации статистических данных о горнорудной промышленности и металлургии в период с 1850 по 1990 год.

В своем очерке весьма подробно останавливается на развитии горнорудной промышленности в Карпатском бассейне, показывает становление статистической отчетности в горнорудной и металлургической промышленности. Намечает задачи, которые предстоит решить в связи с запланированным составлением исторического сборника статистических данных о горнорудной промышленности.

SUMMARY

In the course of studying the past of Hungarian industrial statistics dating back over hundred year the author reviews statistics published on mining and metallurgy between 1850 and 1990.

The study provides a detailed survey of mining in the Carpatian Basin; the development and main characteristics of mining-metallurgy statistics. The author outlines the tasks to be solved for the compilation of a database of historical statistics on mining.

MILYEN LAKÁSOKBAN ÉLNEK A FŐVÁROS LEGNÉPESEBB KERÜLETÉBEN?

A nyugati irányból, illetve a Dunántúlról bevezető főútvonalakat fogadó XI. kerület a főváros legnagyobb és egyik legdinamikusabban fejlődő kerülete. Területe alapján a rangsorban a 8. helyet foglalja el (Budán a II., a III. és a XXII. kerület előzi meg), a lakás-, illetve a népességszámot tekintve pedig első a budapesti kerületek sorrendjében.

1993 elején 33,47 négyzetkilométernyi területén 68 713 lakást és 168 811 lakost tartottak nyilván. A népességszám alapján — Debrecen, Miskolc, Szeged, Pécs mögött — az ország ötödik legnagyobb „városának” tekinthető, de más ismérvek alapján is megfelel az önálló nagyvárossal szemben támasztható követelményeknek. Ide települt a főváros gyáriparának számottevő hányada, ugyanakkor a kulturális életben betöltött szerepe is kiemelkedő: találhatók itt egyetemek, kutatóintézetek, rangos középiskolák, vannak nem csak helyi igényeket kielégítő gyógyintézetei, szállodái, áruházai, van pályaudvara, repülőtere, jelentős a sportolást, üdülést szolgáló létesítmények, illetve övezetek stb.

A kerület lényegében már az 1873. évi egyesüléskor is a fővároshoz tartozott, abban az időben az I. kerület déli részét képezte. Önálló közigazgatási egység — mint XI. kerület — 1930-ban lett, amikor az addigi 10 kerületet 14 egységre osztották. Mai határai 1950-ben Nagy-Budapest létrejöttékor — újabb területek hozzácsatolásával — alakultak ki.

Jóllehet a kerület már a történelmi városnak is részét képezte, a mostani arculatát kialakító építkezések időszakát tekintve egyike a legfiatalabbaknak. Belső részei ugyanis — így a Bocskai út és a Kosztolányi Dezső tér környéke, a Gellért-hegy déli lejtője, valamint a Villányi út–Daróczi út–Bartók Béla út által határolt villanegyed — csak az első világháború előtti nagy konjunkturális építkezések során épültek ki. A Petőfi-híd környékének fejlődése pedig az 1930-as években, a hidépítés hatására gyorsult fel — ekkor számolták fel a Lágymányoson még meglévő háborús barakktelepeket —, s csak az 1940-es évek elején bontakozott ki az az elképzelés, hogy a mai Bartók Béla út legyen a városrész központja.

A második világháborút közvetlenül megelőző időszak alatt bekövetkezett fejlődésre jellemző, hogy 1930-ban a kerület nem egészen 12 ezer lakásában 44 ezer ember élt, 1941-ben pedig már a csaknem 17 ezer lakásban közel 59 ezren laktak. A háború a kerületet igen súlyosan érintette — a károk a budapesti átlagnál jóval nagyobbak voltak —, a lakások több mint egynegyede megsemmisült, illetve alig több mint fele maradt ép, a népesség száma pedig 1945-ben nem érte el a 44 ezret sem, s kétharmaduk nő volt.

A háborús károk helyreállítása után, az 1950-es években a kerület rohamos fejlődésnek indult. Folytatódott a családiházás, illetve társasházás kerületrészek és a főútvonalak — Villányi, Bocskai, Bartók Béla, Fehérvári út — kiépítése, s kezdetét vette a lakótelepi építkezés. A sort 1953-ban Albertfalván a Mezőkövesd úti lakótelep nyitotta meg, majd megkezdődött a Lágymányosi lakótelep építése, amely 1964-ben fejeződött be. Két év múlva, 1966-ban kezdtek hozzá az addigi legnagyobb budapesti lakótelep, a Kelenföldi lakótelep építéséhez. A sorban — csak a nagyobbakat említve — az 1970-es években az Órmezői, majd a Fehérvári úti, az 1980-as évtizedben pedig a Gazdagréti lakótelep következett.

Nagy-Budapest kialakítása óta — az akkor létrejött 22 kerület közül — a lakásszámot alapul véve a XI. kerület fejlődött a legdinamikusabban, s a népességszám növekedési ütemét tekintve is csak a III. és a XVII. kerület előzte meg. Az 1949-es népszámlálás során — a mai kerülethatárok által körülvett területen — 24 347 lakást és 86 804 lakost írtak össze, és ezek napjainkig — 1993 elejéig — csaknem megháromszorozódtak, illetve kétszeresükre nőttek. A lakásállomány gyarapodásának mértéke messze meghaladta a főváros többi kerületére — tehát nem csak a belsőkre, hanem a külsőkre — jellemzőt. A fejlődés az 1960-as

években volt a legintenzívebb, erre a 10 évre esett a több mint négy évtized alatt bekövetkezett lakásszaporulat 36 százaléka. Az 1970-es években már kisebb, de még mindig jelentős arányú volt a lakásszám emelkedése. Ezt követően lelassult a lakásépítések üteme, a nagyarányú lakótelepi építkezések más kerületekre tevődtek át, bár még folyt a Gazdagréti lakótelep építése.

1. tábla

A lakásállomány az év elején

Év	Budapesten	A XI. kerületben	Budapesten	A XI. kerületben
	szám szerint		index: előző időpont = 100,0	
1949	464 217	24 347	—	—
1960	535 855	31 067	115,4	127,6
1970	626 225	47 197	116,9	151,9
1980	726 691	60 092	116,0	127,3
1990	793 764	68 027	109,2	113,2
1993	807 014	68 713	101,7	101,0

A XI. kerületi lakásállomány jelentős részét (40 százalékat) a lakótelepi lakások képezik. A belső kerületszabványokban található a lakások további közel kétötöde, a fennmaradó hányad nagy többsége vegyes beépítésű, főként családirészes, társasházak övezetben helyezkedik el. A legkülsőbb, gyéren lakott részeken, illetve gyárnegyedben található lakások aránya mindössze 4 százalék.

A lakásállomány kor szerinti összetétele szempontjából a kerület az átlagosnál kedvezőbb helyzetben van, a nagyon öreg házakban levő lakások aránya relatíve alacsony. A budapesti lakások 45 százaléka 1945 előtt épült, a XI. kerületben ezek hányada csak 32 százalék, ami például a hasonló jellegű II. és XII. kerülettel összehasonlítva is igen jónak tekinthető. (Ezekben a kerületekben az arány jóval meghaladja a 40 százalékos értéket.) Az 1970 után épült lakások aránya nagyjából a budapesti átlagnak felel meg, ezen belül azonban a 10 évnél fiatalabb lakások hányada alacsonyabb, mint a külső kerületekben általában.

A XI. kerületi lakásviszonyok — mind a mennyiségi, mind a minőségi mutatók tekintetében — még a legutóbbi évtizedben is javultak, jóllehet az építkezések üteme ekkor már számottevően visszaesett a korábbiakhoz képest. Az 1980-as években a lakások száma 60 ezerről 68 ezerre (13 százalékkal) nőtt, miközben a háztartásoké 67 ezerről 72 ezerre (8 százalékkal) gyarapodott, a népesség, illetve a háztartásban élők száma pedig csökkenő tendenciát mutatott. A népesség és a háztartások számának eltérő irányú változása lényegében az egész fővárosi népességre jellemző negatív tendenciákkal függ össze: mindig megjelennek ugyan új háztartások, de a népesség „öregszik”, egyre kisebbek a családok, és egyre több az egyedül álló. A népesség csökkenése tehát nem jelenti egyértelműen azt, hogy relatíve mind kevesebb lakásra van szükség.

1980 óta, mivel a kerületi lakásállomány növekedése a népesség fogyásával járt együtt, a laksűrűség számottevően csökkent. 1980-ban a száz lakott lakásra jutó lakók száma (278) alapján a kerületi rangsor közepén helyezkedett el, jelentősebben e tekintetben a „nagy családosként” ismert kerületeket (mint például a III., a X., a XV—XVIII.) előzte meg. Az 1990. évi népszámlálás adatai szerint a kerület egyike azoknak, ahol az 1980 óta eltelt időszakban az átlagosnál nagyobb arányú volt a javulás, a rangsorban azonban ezzel együtt sem került lényegesen előbbre.

A szobák számát is figyelembe véve, sokkal kedvezőbb a kerület helyzete. A száz lakott szobára jutó lakosok száma 1980-ban négy (az I., a II., az V. és a XII.) kerületben, 1990-ben pedig három (az I., a II. és a XII.) kerületben volt a XI. kerületinél alacsonyabb. (Lásd a 2. táblát.)

1980 és 1990 között a lakások szobaszám szerinti összetétele — jórészt annak eredményeként, hogy az újonnan épült lakások nagyobbak, mint a régebben épültek — Budapest valamennyi kerületében jelentősen változott: az egyszobás lakások száma és aránya számottevően csökkent, az egy és fél-kétszobásoké kismértékben, az ennél több szobásoké jelentősen nőtt. 1980-ban a XI. kerületi lakásállomány a szobaszám szempontjából a nivósabbak közé tartozott: az egyszobás lakások aránya itt volt a legalacsonyabb, a kétszobásnál nagyobbak hányada pedig csak az I., a II. és a XII. kerületben volt a XI. kerületinél magasabb. Az 1980-as években a kerület lakásállományának összetétele — mivel az építkezések üteme

mérséklődött — nem módosult olyan mértékben, mint más, jobban fejlődő külső kerületekben. Így a kerület — bár a Budapestre jellemző általános kedvező tendencia itt is érvényesült — elvesztette korábbi előkelő helyezését. 1990 óta a helyzet lényegében változatlan, az utóbbi évek kisszámú — mindössze 808 lakást jelentő — építkezései lényegében nem módosították az 1990-re kialakult arányokat.

2. tábla

A laksűrűség alakulása

Év	A száz lakott lakásra		A száz lakott szobára	
	jutó lakók száma az év elején			
	Budapesten	a XI. kerületben	Budapesten	a XI. kerületben
1980	276	278	145	132
1990	252	242	113	104
1990. év az 1980. év százalékában	91,3	87,1	77,9	78,8

A főváros közműellátottságának színvonala az 1980-as években jól érzékelhetően javult. A fejlesztés ezekben az években többnyire a gyengén ellátott külső kerületeket érintette, hiszen a belső városrészekben — legalábbis a víz- és csatornahálózat tekintetében — korábban is szinte teljes körű volt az ellátottság.

A XI. kerület már 1980-ban is relatíve jó helyzetben volt. A hálózati víz, illetve a közcatorna a lakások közel 99, illetve 95 százalékába volt bevezetve, hálózati gázzal pedig a lakások több mint négyötöde rendelkezett. Ezzel az ellátottsági szinttel messze megelőzte a külső kerületeket, s nem sokkal maradt el a belső városmagot alkotó (I., V—IX.) kerületekre jellemzőtől. 1980 és 1990 között látványos javulás a peremkerületekben következett be, mellyel a kerületek közötti különbségek jelentősen mérséklődtek. A XI. kerületben a lakásállomány közműellátottságának színvonala ebben az időszakban csak kismértékben nőtt, de még mindig magasabb, mint a külső kerületekben.

3. tábla

A lakásállomány közműellátottsága az év elején

Közmű	Budapesten	A XI. kerületben	Budapesten	A XI. kerületben
	1980-ban		1990-ben	
	Szám szerint			
Hálózati víz	682 642	59 344	781 148	67 796
Közcatorna	586 769	56 940	689 507	65 791
Hálózati gáz	469 997	48 732	624 186	55 736
	Az összes lakás százalékában			
Hálózati víz	93,9	98,8	98,4	99,7
Közcatorna	80,7	94,8	86,9	96,7
Hálózati gáz	64,7	81,1	78,6	81,9

A lakások komfortossága az 1980-as években jórészt az új építkezéseknek köszönhetően szintén számottevően javult. A komfort nélküli lakások aránya Budapesten 1990-ben a felét sem érte el a 10 évvel korábbinak, csökkent a félkomfortos lakások hányada is, s ezzel párhuzamosan növekedett a komfortos lakásoké. A lakott lakások komfortfokozat szerinti összetétele szempontjából a XI. kerület már 1980-ban is vezető helyet foglalt el, s helyezését megőrizte annak ellenére, hogy azóta valamennyi kerületben — többségükben igen jelentősen — javult a helyzet.

A komfortos lakások átlagosnál magasabb arányával összefüggésben a vízöblítéses WC-vel, illetve a fürdőszobával (mosdófülkével) ellátott lakások is jóval nagyobb hányadot képviselnek a XI. kerületben,

mint a fővárosban átlagosan. 1990 elején száz lakott lakás közül Budapesten átlagosan 91-ben, a XI. kerületben viszont 98-ban volt vízöblítéses WC, a fürdőszobával, illetve mosdófülkével ellátott lakások 96 százalékos aránya pedig 8 százalékponttal haladta meg a főváros egészére jellemző szintet.

1980 óta a magánéros építkezések térhódítása, az állami szerepvállalás visszaszorulása a lakásállomány tulajdonjelleget szerinti összetételében is jelentős változást eredményezett. A személyi tulajdonban levő lakások aránya számottevően nőtt, az állami tulajdonúaké csökkent.

4. tábla

A lakásállomány megoszlása tulajdonformák szerint

Megnevezés	Személyi	Nem személyi	Személyi	Nem személyi	Az 1990—1992. években eladott lakások*
	tulajdonban levő lakások				
	1980 elején		1990 elején		
	Szám szerint				
Budapest . . .	305 385	421 306	369 723	424 041	116 429
XI. kerület . . .	27 797	32 295	36 706	36 321	20 354
	Az összes lakás százalékában				
Budapest	42,0	58,0	46,6	53,4	28,2**
XI. kerület . . .	46,3	53,7	54,0	46,0	67,5**

* Az IKV által kezelt állami lakások adatai.

** Az 1990. év eleji állami tulajdonú lakások százalékában.

A XI. kerület a személyi tulajdonban levő lakások arányát tekintve 1980-ban a középmezőnyben helyezkedett el, a lakott lakások 46 százaléka volt személyi tulajdonban, valamivel nagyobb hányada, mint a fővárosban átlagosan (42%). 1990-re a személyi tulajdonú lakások aránya a kerületben — mivel az 1980—1989. években már a magánforrású építkezések domináltak — 54 százalékra emelkedett. Ez a folyamat azóta tovább erősödött, ebben azonban az 1990—1992. években már nem a lakásépítkezések, hanem a bérlakáseladások játszottak döntő szerepet.

1990 elején a nem személyi tulajdonú lakások száma alapján a XI. kerület csak az 5. helyet foglalta el a kerületi rangsorban. Az elmúlt 3 évben mégis itt adták el — szám szerint és arányát tekintve is — a legtöbb bérlakást. Az 1990—1992. években az Ingatlankezelő Vállalat (IKV) kezelésében levő állami lakások közül a fővárosban összesen 116,4 ezer, az 1990. év eleji állomány 28 százaléka került magántulajdonba. Ebből 20 ezret a XI. kerületben adtak el, ami a fővárosi eladások 17 százalékát teszi ki, a kerület IKV-kezelésű államilakás-állományának pedig több mint kétharmadát jelenti.

N.-né P. H.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA STATISZTIKAI BIZOTTSÁGÁNAK ALAKULÓ ÜLÉSE

A Magyar Tudományos Akadémia Statisztikai Bizottsága 1993. november 17-én tartotta alakuló ülését.

Az MTA Elnökségének határozata alapján újjászerveződnek az akadémiai szakbizottságok. Az MTA IX. Gazdaság- és Jogtudományok Osztályának elnöksége 1993. június 7-i útmutatásának megfelelően a Statisztikai Bizottság újjászervezésére Előkészítő Bizottság alakult a következő összetételben: *Árvay János* (az Előkészítő Bizottság elnöke), *Hoóz István*, *Klinger András*, *Kovacsics Józsefné*, *Lendvai János*, *Marton Ádám*, *Nyitrai Ferencné*, *Szilágyi György*, *Vita László* és *Vukovich György*.

Az Előkészítő Bizottság 1993. június 28-án tartott első ülésén javaslatot tett egy 24 tagú bizottságra, és e névsort véleményezésre elküldte a Gazdaság- és Jogtudományok Osztályába tartozó valamennyi akadémikusnak (21 fő), valamint az osztály hatáskörébe tartozó tudományok akadémiai doktori fokozattal rendelkező hetven olyan művelőjének, akik rendszeres használói a statisztikának.

A Bizottság tagjainak megválasztása. A felkértek közül negyvenen nyilvánítottak véleményt, többségük (24 fő) egyetértett a javaslattal, míg 16-an vagy elvi jellegű, vagy név szerinti kiegészítő javaslatot tettek. A kiegészítő javaslatok figyelembevételével az Előkészítő Bizottság 1993. november 2-án tartott második ülésén

— három fővel kiegészítette a véleményezésre elküldött névsort, s így végül állást foglalt egy 27 tagú Statisztikai Bizottság létrehozása mellett;

— kitűzte az alakuló ülés időpontját és napirendjét;

— felkérte *Metzger Gyulát*, a Gazdaság- és Jogtudományok Osztályának tudományos titkárát, hogy az első napirendi pont (megalakulás és a tisztségviselők megválasztása) tárgyalásánál lássa el az elnöki feladatot;

— körvonalazta a következő 3 éves akadémiai ciklusban a Statisztikai Bizottság munkaprogramjában, munkastílusában, szerepvállalásában szükségesnek tartott változásokat, amelyeket részletesebben az alakuló ülés hivatott megtárgyalni.

Az MTA Statisztikai Bizottságának tagjai az 1993 és 1996 közötti ciklusban a következők:

Vukovich György, a Bizottság elnöke, kandidátus, a Központi Statisztikai Hivatal elnöke,

Hoóz István, a Bizottság alelnöke, a demográfiai tudomány doktora, tanszékvezető egyetemi tanár (Janus Pannonius Tudományegyetem, Pécs),

Árvay János, a Bizottság titkára, kandidátus, statisztikai főtanácsos (Központi Statisztikai Hivatal),

Andorka Rudolf akadémikus, a Budapesti Közgazdaság-tudományi Egyetem rektora,

Besenyei Lajos kandidátus, egyetemi tanár (Miskolci Egyetem),

Ehrlich Éva, a közgazdaság-tudomány doktora, a Világgazdasági Kutató Intézet tudományos igazgatóhelyettese,

Éltető Ödön főosztályvezető-helyettes (Központi Statisztikai Hivatal),

Hajnal Béla kandidátus, a KSH Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei Igazgatósága igazgatója,

Harcza István főosztályvezető (Központi Statisztikai Hivatal),

Hegedűs Éva főosztályvezető (Pénzügyminisztérium),

Hunyadi László kandidátus, a Budapesti Közgazdaság-tudományi Egyetem docense,

Hüttl Antónia főosztályvezető (Központi Statisztikai Hivatal),

Kiss Károly kandidátus, a Gödöllői Agrártudományi Egyetem tanszékvezető egyetemi tanára,

Klinger András kandidátus, elnökhelyettes (Központi Statisztikai Hivatal),

Kolosi Tamás a szociológiai tudomány doktora, a Társadalomkutatási Informatikai Társulás (TÁRKI) igazgatója,

Kovacsics Józsefné, az állam- és jogtudomány doktora, tanszékvezető egyetemi tanár (Eötvös Loránd Tudományegyetem),

Kovács Tibor, a KSH Budapesti és Pest megyei Igazgatóság főigazgatója,

Köves Pál, a közgazdaság-tudomány doktora, egyetemi tanár (Budapesti Közgazdaság-tudományi Egyetem),

Lendvai János elnökhelyettes (Központi Statisztikai Hivatal),

Marton Ádám kandidátus, osztályvezető (Központi Statisztikai Hivatal),

Michaletzky György kandidátus, tanszékvezető egyetemi docens (Eötvös Loránd Tudományegyetem),

Nyitrai Ferencné, a közgazdaság-tudomány doktora, egyetemi tanár (Janus Pannonius Tudományegyetem, Pécs),

Rudas Tamás, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Szociológiai Intézet adjunktusa, a Társadalomkutatási Informatikai Társulás (TÁRKI) osztályvezetője,

Szilágyi György, a közgazdaság-tudomány doktora, főosztályvezető-helyettes (Központi Statisztikai Hivatal),

Tusnádi Gábor kandidátus, osztályvezető (Matematikai Kutató Intézet),

Vértes András elnök-vezérigazgató (GKI Gazdaságkutató Rt.),

Vita László kandidátus, tanszékvezető egyetemi tanár (Budapesti Közgazdaság-tudományi Egyetem).

Az alakuló ülésen Metzger Gyula deklarálta az Előkészítő Bizottság által javasolt összetételű Statisztikai Bizottság megalakulását.

A Bizottság tisztségviselőinek megválasztása. *Kulcsár Kálmán* osztályelnökkel egyetértésben *Metzger Gyula* javasolta, hogy a következő 3 éves ciklusban ugyanazok a személyek legyenek a Bizottság tisztségviselői, mint akik az előző ciklusban ezt a feladatot ellátták. A javaslatot a Bizottság egyhangúlag elfogadta. Ezek szerint a Statisztikai Bizottság elnöke *Vukovich György*, alelnöke *Hoóz István*, titkára *Árvay János*.

A Bizottság munkája a következő ciklusban. E napirendi pont vitájában a következő, alapján véve általánosan elfogadott álláspont alakult ki. A Statisztikai Bizottság munkastílusát és szerepvállalását illetően a Bizottság több tagja kifejtette, hogy — a statisztikai munka mindennapi problémáihoz kapcsolódó eddigi tevékenységgel szemben — a jövőben a statisztikai tudomány fejlesztése, szervezése, eredményeinek ismertetése, továbbá más tudományágakkal való kapcsolatának ápolása nyerjen elsőbbséget.

Ez az irányváltás szükséges és lehetséges egyszerre, mert korábban az akadémiai Statisztikai Bizottság által gondozott témák jó része ma már a Magyar Statisztikai Társaság, illetve az Országos Statisztikai Tanács hatáskörébe tartozik.

A Statisztikai Bizottság tudományos szerepköre az új akadémiai törvény közeljövöbeni elfogadása után várhatóan intézményesen bővülni fog, de ettől függetlenül is számos lehetőség nyílik a Bizottság tudományszervező tevékenységének bővítésére. Ezek között hangsúlyt kapott:

— a statisztikai tudomány rangjának növelése és elismertetése;

— a tudományos minősítésekben „statisztikai szaktudományi fokozatok” megszerzhetőségének elérése, továbbá a statisztikai témájú fokozatok pályázásának és elérésének előmozdítása;

— az OTKA-pályázatok elnyerésében, majd az elvégzett kutatások eredményeinek értékelésében való fokozott közreműködés;

— a statisztikai tudomány módszereinek és eredményeinek más tudományágak által történő „kisajátításának” és szakszerűtlen felhasználásának megelőzése;

— hozzájárulás a statisztika egyetemi oktatása tudományos színvonalának emeléséhez;

— a statisztikai tárgyú, tudományos igényű publikációk megjelenésének előmozdítása;

— fellépés a statisztika külső megítélésében az utóbbi időben egyre gyakrabban jelentkező dilettáns és ebből eredően negatív véleményekkel szemben, ezzel kapcsolatban közreműködés a statisztika készítői és felhasználói közötti egészséges légkör kialakításában.

A Bizottság tevékenységének tudományos igényességét — a felsoroltakon túl — már a vitára bocsátott témák kiválasztásánál is szem előtt kell tartani. Általános elvként fogadta el azt, hogy csak olyan témák kerüljenek napirendre, amelyekben a Bizottságnak mint tudományos (akadémiai!) testületnek az állásfoglalása szükséges. Ennek megfelelően a Bizottság igényt tart arra, hogy a téma előadói előterjesztésükben jelöljék meg az állásfoglalást igénylő pontokat, illetve állítsák szembe az alternatív megoldásokat, amelyek tekintetében a választást a Bizottság vitájától várják.

A Bizottság munkájának változatosabbá és vonzóbbá tétele érdekében javasolták:

— ki kell bővíteni a Bizottságban az előadók körét; eddig ugyanis túlnyomó részben a Központi Statisztikai Hivatal és a Budapesti Közgazdaság-tudományi Egyetem statisztikusai készítettek előterjesztést, vitaanyagot;

— a Bizottság szervezzen esetenként nyílt vitanapot, amelyre az ország egész területéről meg kellene hívni a statisztika oktatóit, főleg a fiatalabb nemzedéket; az egyik vitanap témája lehetne az, hogy a statisztikai oktatás milyen módon követi a mai gazdasági és intézményi változások által támasztott új követelményeket;

— az eddig főleg gazdaságstatisztikai tárgyú témák mellett a Bizottság figyelme terjedjen ki a társadalomstatisztika tudományos jellegű problémáira, továbbá a matematikai statisztikai módszerek legújabb eredményeire is;

— felmerült egy ún. kihelyezett ülés megszervezésének a gondolata: *Besenyi Lajos*, a Miskolci Egyetem tanszékvezető egyetemi tanára vállalta egy ilyen ülés házigazdájának szerepét;

— esetenként kötetlen megbeszéléseken kísérelje meg a bizottság egy-egy nehezebb probléma megközelítését.

Konkrét vitatémákként a következő javaslatok merültek fel:

a) a makro- és mikrostatistika kapcsolata;

b) az államháztartási reform hatása a pénzügyi információ-rendszerre;

c) a statisztika elmélete és gyakorlata közötti kapcsolat;

d) a statisztikának a társadalomban betöltött szerepe;

e) a statisztikai adatok megbízhatóságának vizsgálata (utófelvételek, minőségelemzések, nemmintavételi hibák feltárása stb.);

f) a rejtett gazdaság nagyságának és gazdasági szerepének becslése;

g) a csődtörvény hatása a gazdasági teljesítmények mérhetőségére;

h) a nonprofit szervezetek statisztikai felmérése.

A célkitűzések és témák közül a következők érdemelnek elsőbbséget:

— a makro- és mikrostatistika kapcsolata (amely hosszabb kutatást igényel, s ezért ennek megfelelő időben tűzhető napirendre);

— a rejtett gazdaság vizsgálata (1994-ben);

— a statisztikai oktatás helyzete;

— a statisztikai tudomány helyzetének értékelése, általános elismertetése stb.

Albizottságok. A statisztika egyetemi oktatásának helyzetelemzése céljából Kovacsics Józsefné tanszékvezető egyetemi tanár elnökletével mintegy másfél évvel ezelőtt megalakult az Oktatási Albizottság. Az Albizottság megkezdte munkáját. A Statisztikai Bizottságnak ezen az ülésén felmerültek olyan javaslatok, hogy az Oktatási Albizottságnak — az eredetileg célul tűzött feladatokon túl — foglalkoznia kellene:

— az egyetemi oktatás helyzetének javítására ezen a vitán tett néhány javaslattal;

— a középfokú és a tanfolyami képzés helyzetével;

— a PHARE-program keretében folyó rövid, de intenzív és színvonalas tanfolyamok anyagainak a statisztika oktatásában való hasznosításának lehetőségével.

Az Albizottság vezetője nem tartotta célszerűnek az eredeti program ilyen értelmű kibővítését. Ugyanakkor vállalta, hogy 1994 folyamán a Statisztikai Bizottság elé terjeszti az Albizottság részletes munkaprogramját. A Bizottság elfogadta az Albizottság összetételének módosítására tett javaslatot.

A Statisztikai Bizottság elhatározta, hogy a legközelebbi jövőben létrehoz egy Tudományos Albizottságot, amely a statisztikai tudomány mai helyzetének értékelését és a jövőben elvárt szerepét foglalja össze és tárja a Bizottság elé. Ez az Albizottság lényegében a Statisztikai Bizottság által az alakuló ülésen megfogalmazott problémákkal hivatott foglalkozni. A Statisztikai Bizottság Elnöksége vállalkozott arra, hogy az Albizottság vezetőjére és tagjaira vonatkozó javaslatát a Bizottság legközelebbi ülésére előterjeszti.

Dr. Árvay János

SZERVEZETI HÍREK — KÖZLEMÉNYEK

A Magyar Tudományos Akadémia (MTA) Statisztikai Bizottsága 1993. november 17-én tartotta alakuló ülését. Az ülés napirendjén a Bizottság tisztségviselőinek megválasztása, az 1994—1996. évi munkaprogram, valamint az Oktatási Albizottság és a Tudományos Albizottság tevékenységének megvitatása szerepelt.

Az MTA Statisztikai Bizottság elnökévé *dr. Vukovich Györgyöt*, a Központi Statisztikai Hivatal elnökét, alelnökévé *dr. Hoóz Istvánt*, a Janus Pannonius Tudományegyetem tanszékvezető egyetemi tanárát, titkárává pedig *dr. Árvay Jánost*, a Központi Statisztikai Hivatal ny. fősztályvezető-helyettesét választották. (Az alakuló ülésről készült részletes beszámolót lásd jelen szám 264—266. oldalán.)

OECD-konferencia. A Gazdasági Együttműködés és Fejlesztés Szervezete (Organization for Economic Co-operation and Development — OECD) 1993. november 22. és 24. között konferenciát tartott Párizsban a közép-kelet-európai országok kutatási-fejlesztési mutatóiról. A tanácskozáson részt vett *Varga Alajosné*, a KSH fősztályvezetője.

A konferencia előadásai az OECD-szabványokhoz való közelítés eddigi eredményei és továbbfejlesztési lehetőségei, valamint az egységes kézikönyvek használata mellett is meglevő nemzeti különbségek témaköréhez kapcsolódtak.

A tanácskozáson *Varga Alajosné* korreferátumot tartott a kutatás-fejlesztés területén foglalkoztatottak számának méréséről, a teljesmunkaidő-egyenértékre való átszámítás hazai rendszeréről.

IARIW-konferencia Ausztráliában. A Nemzetközi Jövedelem- és Vagyonkutató Társaság (International Association for Research in Income and Wealth — IARIW), az Ausztrál Statisztikai Hivatal és a Canberrai Egyetem Nemzeti Társadalmi és Gazdasági Modellezési Intézete szervezésében 1993. december 6. és 9. között Mikroszimuláció és társadalompolitika címmel speciális konferenciát tartott

Canberrában, amelyen 13 országból mintegy 100 szakember vett részt. A tanácskozáson a Központi Statisztikai Hivatal *dr. Szivós Péter* fősztályvezető-helyettes képviselte.

A konferencia, amelyet *Guy Orcutt* professzor, a mikroszimuláció módszerének kidolgozója nyitott meg, a következő szekciókban végezte munkáját.

1. Statikus modellezés
2. Dinamikus modellezés
3. Mikro-makro összefüggések, viselkedési változók
4. A mikroszimulációk új felhasználói
5. Adatminőség.

Az első szekcióban *dr. Szivós Péter* „Experiences of Microsimulation Applications” (A mikroszimulációs alkalmazások tapasztalatai) címmel tartott előadást, majd a konferenciát követően az Ausztrál Statisztikai Hivatalban a jövedelmi és fogyasztási felvételek, valamint a szociális statisztika egyes kérdéseiről folytatott megbeszéléseket.

Dr. Horváth Róbert (1916—1993). 1993. december 6-án, 77 éves korában váratlanul elhunyt *dr. Horváth Róbert*, a demográfiai tudomány doktora, a József Attila Tudományegyetem ny. tanszékvezető egyetemi tanára, számos hazai és külföldi kitüntetés birtokosa, az MTA Statisztikai és Demográfiai Bizottság tagja, a Magyar Statisztikai Társaság örökös tagja, a Nemzetközi Népeségtudományi Unió, a Nemzetközi Statisztikai Intézet tagja és volt alelnöke, a Párizsi Statisztikai és Történeti Demográfiai Társaság, a Német Népeségtudományi Társaság tagja, az Orleans-i Egyetem tiszteletbeli doktora. Személyében kivételes tudású, nemzetközi hírnévű tudóst, a közgazdaságtan, a statisztikai elmélet-történet és a demográfia kiemelkedő művelőjét, jogásznemzedékek oktatóját veszítettük el.

Dr. Horváth Róbert 1980 áprilisa és 1989 decembere között tagja volt a *Statisztikai Szemle* szerkesztőbizottságának, és a legutóbbi időkig a folyóirat szerzőgárdájának jeles képviselője volt.

Emlékét kegyelettel megőrizzük.

Magyar statisztikai évkönyv, 1992. A Központi Statisztikai Hivatal most megjelent kiadványa hosszú idősorokban mutatja be az ország társadalmi-gazdasági életének alakulását.

A kiadvány tartalmazza a népességre, a munkaügyre, a gazdasági szervezetekre, a nemzetgazdasági elszámolásokra, a felhasználásra, az iparra, az építőiparra, a mezőgazdaságra, a szállításra, a postára és távközlésre, az energiagazdálkodásra, a belkereskedelemre, az idegenforgalomra, a külkereskedelemre, a számítástechnikára, a lakosság jövedel-

mére és fogyasztására, a szociális ellátásra és egészségügyre, a lakásokra, a környezetre, az oktatásra, a tudományos kutatásra, a kultúrára és sportra, az igazságszolgáltatásra, a balesetekre és öngyilkosságokra vonatkozó, valamint a főbb pénzügyi, időjárási és nemzetközi adatokat.

Az adattárat rövid módszertani magyarázat egészíti ki, mely a táblákhoz hasonlóan, angol és magyar nyelvű is.

(Magyar statisztikai évkönyv, 1992. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1993. 402 old.)

KÜLFÖLDI STATISZTIKAI IRODALOM*

A STATISZTIKA ÁLTALÁNOS ELMÉLETE ÉS MÓDSZERTANA

TREWIN, D.:

STRATÉGIAI FEJLESZTÉS A TERJESZTÉS ÉS A MARKETINGTEVÉKENYSÉG TERÜLETÉN

(Strategic developments in dissemination and marketing.) — *Journal of Official Statistics*. 1993. 1. sz. 5—18. p.

A statisztikai hivatalok tevékenységében a teljesítményelv érvényesítésének mindinkább központi szerepet kell játszania. Ehhez nélkülözhetetlen, hogy jobban igazodjanak a tényleges elvárásokhoz, ami csak a piaci kapcsolatok kiszélesítése útján valósulhat meg. A valamely termék, szolgáltatás iránt a vevők részéről megmutatkozó érdeklődés legfőbb jellemzője ugyanis, hogy hajlandók-e fizetni az adott termékért. A statisztikai hivatalok produktumai sem vonhatók ki e szabály alól. Amennyiben tehát tevékenységük eredményeit alávetjük a piaci megmértetésnek, az egyúttal rendkívül fontos visszajelzést is magában hord, melynek segítségével a statisztikai munka hatékonysága érdemlegesen növelhető. Ugyanakkor a marketingtevékenység kiegészítő pénzügyi forrásokat nyithat meg, amelyek felhasználhatók a tevékenység fejlesztése, a műszaki korszerűsítés érdekében.

A szerző az Ausztrál Statisztikai Hivatal marketingtevékenységének bemutatásával, a tapasztalatok összegezésével bizonyítja be e tevékenység jelentőségét, majd a főbb következtetések alapján felvázolja az ilyen irányú fejlesztési stratégia lehetőségeit.

A statisztikával kapcsolatos költségeket egészen a legutóbbi időig úgy tekintették, hogy azok kizárólag közcélakat szolgálnak, és hasonlóan bírálha-

tók el, mint például a kormányzat, a parlament fenntartásával, működésével kapcsolatos költségek. E felfogásból következett, hogy a statisztikai szolgáltatások költségeit nem fedezhették egyéni felhasználók. Elvben mindig hangoztatták ugyan, hogy a statisztika célja a felhasználói igények kielégítése, de a valós igények a gyakorlatban nem mindig kerülhettek felszínre.

Lényeges változás ilyen téren csak a legutóbbi időszakban, 1988-tól kezdődően következett be, amikor a Hivatal a kormányzattal való megállapodás alapján áttérhetett a „fizessen a felhasználó” elv alkalmazására. A megállapodás értelmében a Hivatal bevételeivel bizonyos határon felül szabadon rendelkezhetett. Az információk továbbra is ingyen hozzáférhetők a televízión, a rádión és a sajtón keresztül, valamint a könyvtárakban található publikációk formájában. A statisztikai kiadványok azonban csak a forgalmi ár kifizetése ellenében szerezhetők be.

Az új módszerből legalább négy előny származik:

- a felhasználót bátorítja igényei megfogalmazására;
- növeli a statisztikai hivatal felelősségét;
- áttekinthetővé teszi a tényleges keresletet;
- enyhíti az adófizetők statisztikai szolgálattal kapcsolatos terheit.

A marketingmódszer alkalmazása már eddig is sikeresnek bizonyult, amit önmagában kifejez az a tény, hogy a bruttó bevétel négy év alatt 1 millió dollárra emelkedett.

A marketingtevékenységet tág értelemben alkalmazzák. A szorosan vett értékesítés mellett foglal-

* A *Statisztikai Szemle* 1962. júliusi számától kezdődően a „*Statisztikai Irodalmi Figyelő*”-ben a külföldi statisztikai könyvek és folyóiratcikkek ismertetését havonta közli.

A *Külföldi statisztikai irodalom* egyes fejezetein belül az anyag általában könyv- és folyóiratcikk-ismertetésekre tagolódik. (Ezeket * választja el egymástól.) Az ismertetések szerzők, illetve ahol szerző nincs, a címek betűrendjében következnek egymás után.

koznak például a termékek, illetve szolgáltatások bemutatásával, felkínálásával, propagálásával, az árajánlatok kidolgozásával, az esetleges árkedvezmények meghatározásával, a terjesztés különböző módozataival. A piackutatásra szintén nagy súlyt fektetnek.

A statisztikai szervezetben a vártnál gyorsabban sikerült meghonosítani a marketingkultúrát, ami annak köszönhető, hogy nagy gyakorlattal rendelkező marketingszakembert alkalmaztak, a statisztikai szakszemélyzetet megismertették a marketing alapelemeivel, ösztönözték az abban való részvételre, és a vezetés teljes támogatását is elnyerték. Az erőfeszítések összehangolására a Hivatal szervezetén belül külön részleget is létrehozta, mely tervszerűen ellátja e sokoldalú feladatot. A központ mellett egyes szövetségi államok statisztikai hivatalaiban szintén alakultak marketingirodák.

Az eredmények mellett észlelhetők még problémák is. Ezek között említhető a vezetők nem kielégítő tájékoztatása és egyes alkalmazottak elégedetlensége a személyes haszon hiánya miatt. Némely esetben problémát okozhat továbbá, hogy a partnereknek ajánlatot tevő dolgozók nem rendelkeznek elég alapos ismeretekkel az ajánlott anyagokról, szolgáltatásokról.

Az eddigi tapasztalatok mindenképpen indokolják, hogy a marketingtevékenység területén lezárják a kísérleti szakaszt. Az eredmények és hiányosságok számbavételével új, koordinált, hosszú távú stratégiát célszerű kidolgozni. Ennek kulcskérdései a következőkben összegezhetők:

- ügyfélszolgálat felállítása, szervezeti feltételeinek biztosítása;
- az ügyfelek elégedettségének vizsgálata piackutatói tanulmányok keretében;
- összehangolt tevékenység a felkínált termékek és szolgáltatások megismertetése céljából;
- a bevételi teljesítmények további javítása;
- a fejlesztés irányának hozzáigazítása a piaci igényekhez, amelyekre vonatkozóan a piackutatás nyújthat útbaigazítást;
- az alkalmazottak felkészítése a marketingtevékenység befogadására és az abban való részvételre.

E feladatok megoldása nélkülözhetetlen az igazán hatékony terjesztési stratégia megalapozásához. A statisztikusok számára kihívást jelent a felhasználóknak az a panasza, hogy a szükséges adatokat nem tudják egy helyről beszerezni, és gyakran nehézségekbe ütközik az adatok csoportosítása, értelmezése. A biztató fejlődés ellenére e nehézségek jelenleg is fennállnak. A Hivatal adatbázisa nincs kellően kihasználva, mert a potenciális felhasználók előtt még mindig kevésbé ismert az adatokhoz való hozzájutás módja. Jelenleg dolgoznak az ún. adat-

menedzsment projekten, amelynek kiemelt fontosságot tulajdonítanak. Az adatbázisok rendszerének további kiépítése mellett adatkatalógust is kifejlesztettek, mely leírja a Hivatal teljes adatanyagát. Az összehasonlíthatóság javítását célozzák az osztályozási rendszerek tökéletesítésével.

A statisztikai hivatalok tevékenységében a következő néhány évben — a rohamos technikai fejlődés ellenére — még a nyomtatott kiadványok maradnak előtérben. A publikációk közérthetőségére az eddiginél sokkal nagyobb gondot kell fordítani. E kérdés tanulmányozásával ezért külön megbízták az Ausztrál Kommunikációs Kutató Intézetet, mely számos javaslatot tett a szövegezés érthetőbbé tételét szolgáló javításokra, a bonyolult táblafejek egyszerűsítésére, az olvashatóbbá tételt segítő tipográfiai megoldásokra stb. A felhasználóknál végzett tesztelés is fényt derített azokra a hiányosságokra, amelyeket feltétlenül ki kell küszöbölni. Mindezek alapján új publikációs tervek készültek, amelyeket — az eddigi jelzések szerint — a felhasználók jól fogadtak.

Általános vélemény, hogy a meghatározó jelentőségű átfogó kiadványokat — mint például az évkönyv — továbbra is fenn kell tartani, növelve a már eddig is elismert színvonalukat. A tematikus kiadványok körét fokozottabban a piaci igényekhez kell igazítani. Az érdeklődésre elsősorban számot tartó példák között említhetők: a környezeti hatások, a háztartások helyzete, a turizmus, a kisvállalkozások, a termelés alakulása, a fiatalság problémái, a bevándorlásokkal összefüggő kérdések. Nélkülözhetetlen a témák kiválasztásához a kormányzati viták ismerete, a média figyelése és a szoros kapcsolattartás a fő felhasználókkal.

A statisztikai szervezetnek nagyobb felelősséget kell vállalnia az elemzési munkában, törekednie kell a tények tárgyyszerű bemutatására és az összefüggések feltárására.

Ausztráliában az elektronikus eszközök felhasználása az információk terjesztésénél viszonylag jelentős múltra tekinthet vissza. A Hivatal már 1965-től adott át mágnesszalagokat ügyfeleinek. A floppy és a CD-ROM-termékek alkalmazása az 1980-as évek közepétől terjedt el rohamosan. E tevékenység azonban meglehetősen koordinálatlan volt, és nem alapozódott tervszerű, előzetesen átgondolt üzleti politikára.

A fő problémát az jelentette, hogy — néhány kivételtől eltekintve — az értékesítés szűk körre korlátozódott, a termékek nem voltak „felhasználóbarátok”, és a minőség tekintetében is kívánnivalót hagytak maguk után. Ily módon az átvevőknek gyakran voltak problémáik. Ezen a területen a fő

feladat rövid távon a jártasság növelése, és a növekvő kereslettel párhuzamosan az igények nyomon követése. A következő főbb szolgáltatásokat kívánják felajánlani:

— PC AUSSTATS előfizetéses rendszerben biztosított on line idősor-adatállomány, hozzáférési lehetőséggel a felhasználók számítógépein és kommunikációs technológián keresztül;

— szabványos mágnesszalag és floppy, a piaci kereslet alapján (a későbbiekben felkínálni szándékoznak nem szabványos adathordozókat is, magasabb áron);

— CD-ROM: az 1986. évi népszámláláson alapuló, területi információkat és térképeket is tartalmazó CDATA 86 után tervezik a CDATA 91 bevezetését, mely az 1981-es, az 1986-os és az 1991-es népszámlálás adatait tartalmazná, részletes térképekkel, javított szoftverrel;

— TELESTATS: másolatok közvetítése, mely a későbbiekben egyes kiadványokat is helyettesíthet.

E szolgáltatásokat úgy tervezik, hogy rugalmasan tudjanak alkalmazkodni a felhasználók által jelzett újabb kívánásokhoz, ide értve az információs tartalom módosítására, értékelések rendelkezésre bocsátására vonatkozó igényeket.

A következtetések abban foglalhatók össze, hogy a marketing- és az ügyfélszolgálati tevékeny-

ség a jövőben létfontosságúvá válik a statisztikai hivatalok számára. Ezt tudatosítani kell a vezetésben, és ezt a szervezeti változtatások során is figyelembe kell venni. A szélesebb kapcsolatok kialakításának fontos eszközei lehetnek a személyes előadások, szemináriumok, amelyek azonban költségigényesek. Kifizetődőbb a médiával való kapcsolatok ápolása, fejlesztése.

A marketingtevékenység kiépítése sok előnnyel jár. A statisztikáról alkotott jobb kép nyilvánvalóan a politikusokra és más befolyásos személyekre is hatást gyakorol. Ez előnyös lehet a statisztikai szervezet szempontjából a költségvetési vitákban és egyes döntések meghozatalában. Az újabb tapasztalatok azt bizonyítják, hogy a közvélemény megnyerésére tett erőfeszítések eredményei kifejezésre jutnak az adatgyűjtések során a válaszadási hajlandóság javulásában. Jobb a közreműködési készség, ha a megkérdezettekben tudatosul a kérdőív kitöltésének hasznossága. Mindez az alkalmazottakra is visszahat: a morál és a teljesítmény erősen javul, ha érzékelik a pozitív véleményt szervezetükről.

(Ism.: Fóti János)

GAZDASÁGSTATISZTIKA

HALBACH, A. J.:

A NÉMET KÖZVETLEN KÜLFÖLDI BERUHÁZÁSOK

(Strukturwandel der deutschen Direktinvestitionen.)
— *Ifo Schnelldienst*. 1993. augusztus 16. 18—22. p.

A tanulmány áttekinti a külföldi közvetlen befektetések strukturális változásait. Ezekben a külföldi tőkebefektetésekben nemcsak a közvetlen beruházások, hanem az értékpapír-forgalom adatai is szerepelnek. A világ legnagyobb hitelezője Japán, 1992-ben (márkára átszámítva 862 milliárd márka összeggel), Németország a második, (560 milliárd márka), az Egyesült Királyság a harmadik (mindössze 50 milliárd márka nettó befektetéssel). A világ legnagyobb befektetési terepe az Egyesült Államok: a nettó tőkebeáramlás meghaladja a 600 milliárd márkát.

Japán őrzi vezető helyét (420 milliárd márka) a külföldi közvetlen beruházásokban is a németek előtt (280 milliárd márka). Az utóbbi években Japán előnyét növelték a yen felértékelései a dollárral és a német márkával szemben.

A világ országainak összes külföldi közvetlen befektetése a piacgazdaságra leggyorsabban áttérő négy KGST-országban 1989 és 1992 között össze-

sen 8,8 milliárd dollár, ebből 1989-ben mintegy 446 milliárd dollár, 1992-ben ennek tízszerese (4,5 milliárd dollár), valósult meg. Ebből Magyarország részesedése a legnagyobb, a csehekét és a szlovákokat némileg leszakadva követik a lengyelek.

A szerző részletesen elemzi a német nettó tőkekitelt, amelynek 86 százaléka a fejlett országokba irányul, a fejlődő országok részesedése 1992 végén mindössze 13 százalék (1980-ban még 26 százalék volt). Az 1952 és 1992 között külföldön befektetett tőkének körülbelül 1 százaléka az egykori KGST-országoknak jutott. Az egykori kelet-német tartományokban az 1991. és 1992. évben összesen 70 milliárd márka volt a közvetlen befektetések értéke, az 1993-as előirányzat 50 milliárd márka.

A fejlődő országokban 1992 végéig befektetett összesen 35 milliárd márka német tőke legnagyobb része Latin-Amerika országaiban talált partnereket, az ázsiai országok részesedése közel 8 milliárd márka. A földrajzi szerkezet, a világpolitikai változásokhoz igazodva 1989 óta jelentősen változott, nőtt a kelet-európai térség országainak részesedése a német cégek külföldi befektetéseiben.

Az 1952 és 1992 közötti időszak halmozott befektetéseinek (összesen 3,3 milliárd márka) 47,5 százalékát Magyarország kapta, (kerekén 1,6 milliárd

feladat rövid távon a jártasság növelése, és a növekvő kereslettel párhuzamosan az igények nyomon követése. A következő főbb szolgáltatásokat kívánják felajánlani:

— PC AUSSTATS előfizetéses rendszerben biztosított on line idősor-adatállomány, hozzáférési lehetőséggel a felhasználók számítógépein és kommunikációs technológián keresztül;

— szabványos mágnesszalag és floppy, a piaci kereslet alapján (a későbbiekben felkínálni szándékoznak nem szabványos adathordozókat is, magasabb áron);

— CD-ROM: az 1986. évi népszámláláson alapuló, területi információkat és térképeket is tartalmazó CDATA 86 után tervezik a CDATA 91 bevezetését, mely az 1981-es, az 1986-os és az 1991-es népszámlálás adatait tartalmazná, részletes térképekkel, javított szoftverrel;

— TELESTATS: másolatok közvetítése, mely a későbbiekben egyes kiadványokat is helyettesíthet.

E szolgáltatásokat úgy tervezik, hogy rugalmasan tudjanak alkalmazkodni a felhasználók által jelzett újabb kívánásokhoz, ide értve az információs tartalom módosítására, értékelések rendelkezésre bocsátására vonatkozó igényeket.

A következtetések abban foglalhatók össze, hogy a marketing- és az ügyfélszolgálati tevékeny-

ség a jövőben létfontosságúvá válik a statisztikai hivatalok számára. Ezt tudatosítani kell a vezetésben, és ezt a szervezeti változtatások során is figyelembe kell venni. A szélesebb kapcsolatok kialakításának fontos eszközei lehetnek a személyes előadások, szemináriumok, amelyek azonban költségigényesek. Kifizetődőbb a médiával való kapcsolatok ápolása, fejlesztése.

A marketingtevékenység kiépítése sok előnnyel jár. A statisztikáról alkotott jobb kép nyilvánvalóan a politikusokra és más befolyásos személyekre is hatást gyakorol. Ez előnyös lehet a statisztikai szervezet szempontjából a költségvetési vitákban és egyes döntések meghozatalában. Az újabb tapasztalatok azt bizonyítják, hogy a közvélemény megnyerésére tett erőfeszítések eredményei kifejezésre jutnak az adatgyűjtések során a válaszadási hajlandóság javulásában. Jobb a közreműködési készség, ha a megkérdezettekben tudatosul a kérdőív kitöltésének hasznossága. Mindez az alkalmazottakra is visszahat: a morál és a teljesítmény erősen javul, ha érzékelik a pozitív véleményt szervezetükről.

(Ism.: Fóti János)

GAZDASÁGSTATISZTIKA

HALBACH, A. J.:

A NÉMET KÖZVETLEN KÜLFÖLDI BERUHÁZÁSOK

(Strukturwandel der deutschen Direktinvestitionen.)
— *Ifo Schnelldienst*. 1993. augusztus 16. 18—22. p.

A tanulmány áttekinti a külföldi közvetlen befektetések strukturális változásait. Ezekben a külföldi tőkebefektetésekben nemcsak a közvetlen beruházások, hanem az értékpapír-forgalom adatai is szerepelnek. A világ legnagyobb hitelezője Japán, 1992-ben (márkára átszámítva 862 milliárd márka összeggel), Németország a második, (560 milliárd márka), az Egyesült Királyság a harmadik (mindössze 50 milliárd márka nettó befektetéssel). A világ legnagyobb befektetési terepe az Egyesült Államok: a nettó tőkebeáramlás meghaladja a 600 milliárd márkát.

Japán őrzi vezető helyét (420 milliárd márka) a külföldi közvetlen beruházásokban is a németek előtt (280 milliárd márka). Az utóbbi években Japán előnyét növelték a yen felértékelései a dollárral és a német márkával szemben.

A világ országainak összes külföldi közvetlen befektetése a piacgazdaságra leggyorsabban áttérő négy KGST-országban 1989 és 1992 között össze-

sen 8,8 milliárd dollár, ebből 1989-ben mintegy 446 milliárd dollár, 1992-ben ennek tízszerese (4,5 milliárd dollár), valósult meg. Ebből Magyarország részesedése a legnagyobb, a csehekét és a szlovákokat némileg leszakadva követik a lengyelek.

A szerző részletesen elemzi a német nettó tőkekitelt, amelynek 86 százaléka a fejlett országokba irányul, a fejlődő országok részesedése 1992 végén mindössze 13 százalék (1980-ban még 26 százalék volt). Az 1952 és 1992 között külföldön befektetett tőkének körülbelül 1 százaléka az egykori KGST-országoknak jutott. Az egykori kelet-német tartományokban az 1991. és 1992. évben összesen 70 milliárd márka volt a közvetlen befektetések értéke, az 1993-as előirányzat 50 milliárd márka.

A fejlődő országokban 1992 végéig befektetett összesen 35 milliárd márka német tőke legnagyobb része Latin-Amerika országaiban talált partnereket, az ázsiai országok részesedése közel 8 milliárd márka. A földrajzi szerkezet, a világpolitikai változásokhoz igazodva 1989 óta jelentősen változott, nőtt a kelet-európai térség országainak részesedése a német cégek külföldi befektetéseiben.

Az 1952 és 1992 közötti időszak halmozott befektetéseinek (összesen 3,3 milliárd márka) 47,5 százalékát Magyarország kapta, (kerekén 1,6 milliárd

márkát), a csehek és a szlovákok részesedése (együtt 1,3 milliárd márka) 40,2 százalék, Lengyelországnak 6,5 százalék, az egykori jugoszláv tagköztársaságoknak 6,7 százalék jutott.

A német külföldi tőkebefektetések átlagos évi nettó értéke 1981 és 1985 között 10,1 milliárd, 1986 és 1988 között 15,7 milliárd, 1989 és 1992 között 26,9 milliárd márka volt, a harmadik időszakban az összeg 4,7 százaléka a fejlődő országokba, 3,1 százaléka az egykori KGST-országokba irányult. Az 1989 és 1992 közötti időszak átlagos évi nettó befektetése Magyarországon 390 millió márka (az országcsoportba irányuló német tőkebefektetések 47,9 százaléka), Csehország és Szlovákia területén 334 millió (41,0%), Lengyelországban 54 millió márka (6,6%) volt és ennél kisebb az egykori szovjet és jugoszláv köztársaságok részesedése. A dinamikus bővülés ebben a térségben azért is figyelemre méltó, mert 1992-ben a recesszió következtében az előző évinél 7 milliárd márkával csökkentek a külföldi német befektetések. Szakértők szerint sokkal nagyobb összegek áramlanak majd a térségbe, miután megszűnik a gazdasági visszaesés.

Összehasonlításként: az 1989 és 1992 közötti időszakban a német befektetők Latin-Amerika országaiban évente 666 millió, illetve Ázsia fejlődő országaiban 473 millió márka nettó beruházást valósítottak meg (1981 és 1985 között itt évente átlagosan 967, illetve 320 millió márkát fektettek be). A latin-amerikai országok 1986 és 1988 között súlyos adósságválságot éltek át (ekkor évente átlagosan 4 millió márka volt a német befektetések összege), majd újból visszanyerték hitelképességüket és 1989 és 1992 között 52,4 százalékra nőtt a részesedésük a fejlődő országok között.

A német befektetések rangsorában Mexikó, Argentína, és Brazília után (jóval kisebb értékkel) Venezuela következik (együttesen a befektetések háromnegyedét kapták). Az ázsiai fejlődő országok az 1981 és 1985 közötti éves befektetéseknek csak 18,7 százalékát kapták, majd az 1989—1992 közötti időszakban 37,2 százalékra nőtt a részesedésük, elsősorban az afrikai országok rovására. Az ázsiai rangsor élmezőnye: Kína, Korea, Malajzia, valamint Szingapur.

A tanulmány elemzi a fejlődő országokban megvalósult nettó tőkebefektetések forrás szerinti összetételét. Az 1992. évi forrásszerkezetben a költségvetési befektetések nagyobb részét kétoldalú kapcsolat, egyharmadát többoldalú megállapodások alapján kapták a fejlődő országok. Az exporthitelekre 1990 és 1992 között összesen 10 milliárd dollárt vettek igénybe, a magáncégektől 56,6, 62,2 és 99,8 milliárd dollár származott. Az 1992-es érték-

ben a közvetlen beruházások részesedése 30,6 százalék, a bankkölcsönöké 40,0 százalék. A tőkebeáramlás növekedése nem a közvetlen beruházásokra, hanem a magánbankoktól felvett kölcsönök bővülésére vezethető vissza. A tíz év óta legnagyobb összegű (40 milliárd dollár) bankhitelből 1992-ben olyan megbízható adósoknak jutott, mint például Mexikó, Brazília, Argentína, India, Kína, Indonézia, Kuwait, valamint Szaud-Arábia.

A fejlődő országok összes adóssága 1992 végén mintegy 1534 milliárd dollár volt, ehhez járulnak a magánbankok ide irányuló hitelei, amelyekből a legszegényebb országok teljesen kimaradnak. A Világbank, valamint az irányítása alá tartozó Nemzetközi Fejlesztési Szövetség (International Development Association — IDA) az 1992. VII. 1—1993. VI. 30. pénzügyi évben 23,7 milliárd dollár fejlesztési hitel kihelyezését hagyta jóvá, ebből a volt KGST-országok 3,9 milliárd dollárt kapnak. Ugyanakkor az afrikai országok 2,8 milliárd dollár hitele 30 százalékkal kisebb, mint az előző évben, elsősorban a pusztító háborúk, politikai kockázatok miatt (Angola, Zaire, Szomália, Szudán, Mozambik helyzete közismerten katasztrofális).

Az OECD tagországaiból 1990-ben és 1991-ben (1990. évi árakon és árfolyamokon) egyaránt 127 milliárd dollár tőke áramlott a fejlődő országokba, ebből 54 milliárd dollár a költségvetési rész. A költségvetési pénzek több mint egyharmadát a Szaharától délre levő szegény országok, egyhatedét a középkeleti és észak-afrikai országok kapták, Ázsia aránya ugyancsak egyharmad, Latin-Amerikáé 13 százalék. A fejlett országok költségvetéséből csupán a teljes kiadás 0,33 százaléka jutott a fejlődő országok támogatására. Az Egyesült Államok és Japán 1992-ben egyenként több mint 11,5 milliárd dollár tőkét fektetett be a fejlődő országokba, őket követi Franciaország (8,3 milliárd dollár), majd pedig Németország (7,6 milliárd dollár).

(Ism.: *Nádudvari Zoltán*)

OODIT, D.—SIMONIS, U. E.:

A SZEGÉNYSÉG ÉS A FEJLŐDÉS

(Poverty and sustainable development.) — *Economics*. 1993. 48. sz. 7—33. p.

A szegénység több módon fejeződik ki: jövedelemben, állóeszközökben és a szolgáltatások szükségében. Az egész kérdéskörnek jellemző vonása az az „ördögi kör”, amely a szegénység, a környezet és a fejlődési folyamat között áll fenn. Tartós fejlődésről nem lehet szó szegénység és pusztuló környe-

márkát), a csehek és a szlovákok részesedése (együtt 1,3 milliárd márka) 40,2 százalék, Lengyelországnak 6,5 százalék, az egykori jugoszláv tagköztársaságoknak 6,7 százalék jutott.

A német külföldi tőkebefektetések átlagos évi nettó értéke 1981 és 1985 között 10,1 milliárd, 1986 és 1988 között 15,7 milliárd, 1989 és 1992 között 26,9 milliárd márka volt, a harmadik időszakban az összeg 4,7 százaléka a fejlődő országokba, 3,1 százaléka az egykori KGST-országokba irányult. Az 1989 és 1992 közötti időszak átlagos évi nettó befektetése Magyarországon 390 millió márka (az országcsoportba irányuló német tőkebefektetések 47,9 százaléka), Csehország és Szlovákia területén 334 millió (41,0%), Lengyelországban 54 millió márka (6,6%) volt és ennél kisebb az egykori szovjet és jugoszláv köztársaságok részesedése. A dinamikus bővülés ebben a térségben azért is figyelemre méltó, mert 1992-ben a recesszió következtében az előző évinél 7 milliárd márkával csökkentek a külföldi német befektetések. Szakértők szerint sokkal nagyobb összegek áramlanak majd a térségbe, miután megszűnik a gazdasági visszaesés.

Összehasonlításként: az 1989 és 1992 közötti időszakban a német befektetők Latin-Amerika országaiban évente 666 millió, illetve Ázsia fejlődő országaiban 473 millió márka nettó beruházást valósítottak meg (1981 és 1985 között itt évente átlagosan 967, illetve 320 millió márkát fektettek be). A latin-amerikai országok 1986 és 1988 között súlyos adósságválságot éltek át (ekkor évente átlagosan 4 millió márka volt a német befektetések összege), majd újból visszanyerték hitelképességüket és 1989 és 1992 között 52,4 százalékra nőtt a részesedésük a fejlődő országok között.

A német befektetések rangsorában Mexikó, Argentína, és Brazília után (jóval kisebb értékkel) Venezuela következik (együttesen a befektetések háromnegyedét kapták). Az ázsiai fejlődő országok az 1981 és 1985 közötti éves befektetéseknek csak 18,7 százalékát kapták, majd az 1989—1992 közötti időszakban 37,2 százalékra nőtt a részesedésük, elsősorban az afrikai országok rovására. Az ázsiai rangsor élmezőnye: Kína, Korea, Malajzia, valamint Szingapur.

A tanulmány elemzi a fejlődő országokban megvalósult nettó tőkebefektetések forrás szerinti összetételét. Az 1992. évi forrásszerkezetben a költségvetési befektetések nagyobb részét kétoldalú kapcsolat, egyharmadát többoldalú megállapodások alapján kapták a fejlődő országok. Az exporthitelekre 1990 és 1992 között összesen 10 milliárd dollárt vettek igénybe, a magáncégektől 56,6, 62,2 és 99,8 milliárd dollár származott. Az 1992-es érték-

ben a közvetlen beruházások részesedése 30,6 százalék, a bankkölcsönöké 40,0 százalék. A tőkebeáramlás növekedése nem a közvetlen beruházásokra, hanem a magánbankoktól felvett kölcsönök bővülésére vezethető vissza. A tíz év óta legnagyobb összegű (40 milliárd dollár) bankhitelből 1992-ben olyan megbízható adósoknak jutott, mint például Mexikó, Brazília, Argentína, India, Kína, Indonézia, Kuwait, valamint Szaud-Arábia.

A fejlődő országok összes adóssága 1992 végén mintegy 1534 milliárd dollár volt, ehhez járulnak a magánbankok ide irányuló hitelei, amelyekből a legszegényebb országok teljesen kimaradnak. A Világbank, valamint az irányítása alá tartozó Nemzetközi Fejlesztési Szövetség (International Development Association — IDA) az 1992. VII. 1—1993. VI. 30. pénzügyi évben 23,7 milliárd dollár fejlesztési hitel kihelyezését hagyta jóvá, ebből a volt KGST-országok 3,9 milliárd dollárt kapnak. Ugyanakkor az afrikai országok 2,8 milliárd dollár hitele 30 százalékkal kisebb, mint az előző évben, elsősorban a pusztító háborúk, politikai kockázatok miatt (Angola, Zaire, Szomália, Szudán, Mozambik helyzete közismerten katasztrofális).

Az OECD tagországaiból 1990-ben és 1991-ben (1990. évi árakon és árfolyamokon) egyaránt 127 milliárd dollár tőke áramlott a fejlődő országokba, ebből 54 milliárd dollár a költségvetési rész. A költségvetési pénzek több mint egyharmadát a Szaharától délre levő szegény országok, egyhatedét a középkeleti és észak-afrikai országok kapták, Ázsia aránya ugyancsak egyharmad, Latin-Amerikáé 13 százalék. A fejlett országok költségvetéséből csupán a teljes kiadás 0,33 százaléka jutott a fejlődő országok támogatására. Az Egyesült Államok és Japán 1992-ben egyenként több mint 11,5 milliárd dollár tőkét fektetett be a fejlődő országokba, őket követi Franciaország (8,3 milliárd dollár), majd pedig Németország (7,6 milliárd dollár).

(Ism.: *Nádudvari Zoltán*)

OODIT, D.—SIMONIS, U. E.:

A SZEGÉNYSÉG ÉS A FEJLŐDÉS

(Poverty and sustainable development.) — *Economics*. 1993. 48. sz. 7—33. p.

A szegénység több módon fejeződik ki: jövedelemben, állóeszközökben és a szolgáltatások szükségében. Az egész kérdéskörnek jellemző vonása az az „ördögi kör”, amely a szegénység, a környezet és a fejlődési folyamat között áll fenn. Tartós fejlődésről nem lehet szó szegénység és pusztuló környe-

zet mellett. A fejlődési ütem fenntartására van szükség ahhoz, hogy a szegénység ne növekedjék, és a környezet ne károsodjék. A fejlődési folyamat fenntartása olyan sémát követel, amely sértetlenül fenntartja az ökológiai integritást, és biztosítja a természeti erőforrások fennmaradását; útját állja a szennyezőanyag-kibocsátás növekedésének és a szegénység terjedésének. A gyakorlati kérdés: hogyan valósítható meg ez a célkitűzés városi és vidéki környezetben, a fejlődő országokban?

A fejlődő országokban a szegénység az alapvető szükségletek kielégítésének lehetetlenségében, főleg a rossz táplálkozásban, valamint abban nyilvánul meg, hogy a lakosság közel háromnegyed része nem rendelkezik földdel. Márpedig a szegények túlnyomó részét a vidéki lakosság adja; s ezek is általában terméketlen és száraz, részben elsivatagosodott vidéken élnek, ahol a talaj tápereje csökken, a szél és a víz rombol. Ebben a tekintetben Afrika egyes övezetei járnak elől, Ázsia egyes vidékei követik. Az elsivatagosodásnak évente mintegy hatmillió hektár föld esik áldozatul.

Az elsivatagosodás mellett az erdők pusztulása számottevő; ez az egyes földrészek hidrológiai viszonyait is befolyásolja. A fa azonban mint tüzelőanyag is jelentős szerepet játszik a fejlődő országokban. Másutt elmozsarasodás és szikesedés pusztít, a legnagyobb baj azonban az ivóvízkészletek csökkenése, amit nem utolsósorban az öntözőberendezések létesítése okoz. Az előrejelzések szerint 2025-ig több mint ötven fejlődő ország küzd majd vízhiánnyal. Az áradások viszont gyakran sodornak magukkal szennyezőanyagokat, amelyek károsan befolyásolják a lakosság egészségi állapotát.

Miben látják a szerzők a vidéki övezetek fejlődési lehetőségét? Mindenekelőtt a fejlődő országok népességnövekedési üteme lassulásában. Ezzel szemben az 1980-as években ezekben az országokban a népesség 770 millióval nőtt; az 1990-es években pedig az előrejelzések szerint, újabb 900 millióval nő. Ezen belül a városi népesség növekedése 60 százalékos lesz. A fejlődő országoknak alig több mint fele tartja saját népességnövekedését túlságosan magasnak; mintegy 10 százalékuk folytat pronatalista népesedéspolitikát, és sok helyen a vezetés nem kíván aktívan beavatkozni a kérdés szabályozásába, úgyhogy több sikerrel kecsegtet az infrastruktúra, az egészségügy, az ipar és a szolgáltatási szféra fejlesztése. Terveket kell készíteni a földterület kihasználására és a környezeti hatások vizsgálatára. Az előbbi vonatkozásban különös fontossága van a mezőgazdasági termelékenység növelésének, így például Indiában, Afrika egyes övezeteiben, Közép- és Dél-Amerika egyes területein. A kevésbé

termékeny területeken olyan művelési ágakat kell meghonosítani, amelyek a kedvezőtlen körülményeket jobban bírják. Fokozott erőfeszítéseket kell tenni a pusztuló területek rehabilitációjára, többek között az erdőtelepítésekre.

Különös figyelmet érdemel az a tény, hogy a fejlődő országokban erős az urbanizáció, de a városokban is rosszak az egészségügyi viszonyok, fertőzött a víz és szennyezett a levegő. Az Egészségügyi Világszervezet szerint a fejlődő országokban 600 millió lakos él veszélyeztetett környezetben.

A szerzők véleménye szerint a kedvezőtlen alap-tendenciák visszafordítására nincs mód; mindent meg kell azonban tenni annak érdekében, hogy az a gazdasági fejlődési folyamat, amely a jelenlegi helyzetnek a fenntartását lehetővé teszi, és minden rosszabbodásnak elejét veszi, folytatható legyen. Ennek fontosabb elemei a következők:

— az ivóvíz minőségének javítása (ehhez például csak Latin-Amerikában az ezredfordulóig a jelenlegi ráfordítások megháromszorozására volna szükség);

— a légszennyezés csökkentése, mindenekelőtt az ipari létesítmények és a gépkocsik esetében (ehhez elsősorban a szabványok meghatározására és a rendeletek betartatására van szükség);

— a hulladékanyagok kezelésével kapcsolatban törekedni kell az újrafelhasználási technológiák kidolgozására, a hulladékgyűjtés megszervezésére (a fejlődő országokban a hulladékok 40 százaléka újrafelhasználható).

A globális környezetvédelmi politika a fejlődő országokban bizonyára nem menne sokra a szennyezőanyag-kibocsátás okán kiszabott büntetéspénzekkel, tekintettel a nagy szegénységre. Hasonlóan a fejlett országok környezetpolitikájához, a fejlődő országokban is elejét kell venni azoknak a szennyezőanyag-kibocsátásoknak, amelyek az ózonréteget pusztítják és az ún. melegházi hatásokat növelik. Ezen a téren szoros nemzetközi összefogásra és együttműködésre van szükség, hiszen a szennyezőanyagok terjedése nem ismer országhatárokat. A tanulmány ismerteti a tárgykörben fennálló fontosabb nemzetközi egyezmények tartalmát is.

(Ism.: *Nyáry Zsigmond*)

SORRENTINO, C.:

A MUNKANÉLKÜLISÉG JELZŐSZÁMAINAK NEMZETKÖZI ÖSSZEHASONLÍTÁSA

(International comparisons of unemployment indicators.) — *Monthly Labor Review*. 1993. 3. sz. 3—24. p.

A nemzetközi gyakorlatban a munkanélküliség mérésére olyan mutató honosodott meg, amely leg-

zet mellett. A fejlődési ütem fenntartására van szükség ahhoz, hogy a szegénység ne növekedjék, és a környezet ne károsodjék. A fejlődési folyamat fenntartása olyan sémát követel, amely sértetlenül fenntartja az ökológiai integritást, és biztosítja a természeti erőforrások fennmaradását; útját állja a szennyezőanyag-kibocsátás növekedésének és a szegénység terjedésének. A gyakorlati kérdés: hogyan valósítható meg ez a célkitűzés városi és vidéki környezetben, a fejlődő országokban?

A fejlődő országokban a szegénység az alapvető szükségletek kielégítésének lehetetlenségében, főleg a rossz táplálkozásban, valamint abban nyilvánul meg, hogy a lakosság közel háromnegyed része nem rendelkezik földdel. Márpedig a szegények túlnyomó részét a vidéki lakosság adja; s ezek is általában terméketlen és száraz, részben elsivatagosodott vidéken élnek, ahol a talaj tápereje csökken, a szél és a víz rombol. Ebben a tekintetben Afrika egyes övezetei járnak elől, Ázsia egyes vidékei követik. Az elsivatagosodásnak évente mintegy hatmillió hektár föld esik áldozatul.

Az elsivatagosodás mellett az erdők pusztulása számottevő; ez az egyes földrészek hidrológiai viszonyait is befolyásolja. A fa azonban mint tüzelőanyag is jelentős szerepet játszik a fejlődő országokban. Másutt elmozsarasodás és szikesedés pusztít, a legnagyobb baj azonban az ivóvízkészletek csökkenése, amit nem utolsósorban az öntözőberendezések létesítése okoz. Az előrejelzések szerint 2025-ig több mint ötven fejlődő ország küzd majd vízhiánnyal. Az áradások viszont gyakran sodornak magukkal szennyezőanyagokat, amelyek károsan befolyásolják a lakosság egészségi állapotát.

Miben látják a szerzők a vidéki övezetek fejlődési lehetőségét? Mindenekelőtt a fejlődő országok népességnövekedési üteme lassulásában. Ezzel szemben az 1980-as években ezekben az országokban a népesség 770 millióval nőtt; az 1990-es években pedig az előrejelzések szerint, újabb 900 millióval nő. Ezen belül a városi népesség növekedése 60 százalékos lesz. A fejlődő országoknak alig több mint fele tartja saját népességnövekedését túlságosan magasnak; mintegy 10 százalékuk folytat pronatalista népesedéspolitikát, és sok helyen a vezetés nem kíván aktívan beavatkozni a kérdés szabályozásába, úgyhogy több sikerrel kecsegtet az infrastruktúra, az egészségügy, az ipar és a szolgáltatási szféra fejlesztése. Terveket kell készíteni a földterület kihasználására és a környezeti hatások vizsgálatára. Az előbbi vonatkozásban különös fontossága van a mezőgazdasági termelékenység növelésének, így például Indiában, Afrika egyes övezeteiben, Közép- és Dél-Amerika egyes területein. A kevésbé

termékeny területeken olyan művelési ágakat kell meghonosítani, amelyek a kedvezőtlen körülményeket jobban bírják. Fokozott erőfeszítéseket kell tenni a pusztuló területek rehabilitációjára, többek között az erdőtelepítésekre.

Különös figyelmet érdemel az a tény, hogy a fejlődő országokban erős az urbanizáció, de a városokban is rosszak az egészségügyi viszonyok, fertőzött a víz és szennyezett a levegő. Az Egészségügyi Világszervezet szerint a fejlődő országokban 600 millió lakos él veszélyeztetett környezetben.

A szerzők véleménye szerint a kedvezőtlen alap-tendenciák visszafordítására nincs mód; mindent meg kell azonban tenni annak érdekében, hogy az a gazdasági fejlődési folyamat, amely a jelenlegi helyzetnek a fenntartását lehetővé teszi, és minden rosszabbodásnak elejét veszi, folytatható legyen. Ennek fontosabb elemei a következők:

— az ivóvíz minőségének javítása (ehhez például csak Latin-Amerikában az ezredfordulóig a jelenlegi ráfordítások megháromszorozására volna szükség);

— a légszennyezés csökkentése, mindenekelőtt az ipari létesítmények és a gépkocsik esetében (ehhez elsősorban a szabványok meghatározására és a rendeletek betartatására van szükség);

— a hulladékanyagok kezelésével kapcsolatban törekedni kell az újrafelhasználási technológiák kidolgozására, a hulladékgyűjtés megszervezésére (a fejlődő országokban a hulladékok 40 százaléka újrafelhasználható).

A globális környezetvédelmi politika a fejlődő országokban bizonyára nem menne sokra a szennyezőanyag-kibocsátás okán kiszabott büntetéspénzekkel, tekintettel a nagy szegénységre. Hasonlóan a fejlett országok környezetpolitikájához, a fejlődő országokban is elejét kell venni azoknak a szennyezőanyag-kibocsátásoknak, amelyek az ózonréteget pusztítják és az ún. melegházi hatásokat növelik. Ezen a téren szoros nemzetközi összefogásra és együttműködésre van szükség, hiszen a szennyezőanyagok terjedése nem ismer országhatárokat. A tanulmány ismerteti a tárgykörben fennálló fontosabb nemzetközi egyezmények tartalmát is.

(Ism.: *Nyáry Zsigmond*)

SORRENTINO, C.:

A MUNKANÉLKÜLISÉG JELZŐSZÁMAINAK NEMZETKÖZI ÖSSZEHASONLÍTÁSA

(International comparisons of unemployment indicators.) — *Monthly Labor Review*. 1993. 3. sz. 3—24. p.

A nemzetközi gyakorlatban a munkanélküliség mérésére olyan mutató honosodott meg, amely leg-

feljebb a munkanélküliség nemenkénti különbségeit veszi számba, de nem terjed ki a foglalkoztatás és a munkanélküliség egyéb dimenzióira. Ha a munkanélküliség alakulását más, az általában figyelmen kívül hagyott dimenziókat kimutató jelzőszámok segítségével elemezzük, az országoknak a munkanélküliség szintje szerint hagyományos sorrendje megváltozhat. Az ismertett tanulmány kilenc ország — az Egyesült Államok, Kanada, Japán, Svédország, Franciaország, Németország, Olaszország, Hollandia és Nagy-Britannia — munkaerőpiacának részletes elemzését tűzte ki célul, a következő, ún. alternatív ráták segítségével:

U1 — tartós munkanélküliségi ráta, azaz a legalább 13 hét óta munkanélkülieknek a gazdaságilag aktív népességhez viszonyított aránya;

U2 — munkájukat elvesztők hányada, azaz a munkájukat elvesztőknek a gazdaságilag aktív népességhez viszonyított aránya;

U3 — felnőtt munkanélküliségi ráta, azaz a 25 éves és ennél idősebb munkanélkülieknek a 25 évnél idősebb gazdaságilag aktív népességhez viszonyított aránya;

U4 — a teljes munkaidőben foglalkoztatottak munkanélküliségi rátája, azaz a teljes munkaidős állást keresőknek a teljes munkaidős gazdaságilag aktív népességhez viszonyított aránya;

U5 — hagyományos munkanélküliségi ráta, azaz az összes munkanélkülinek a gazdaságilag aktív népességhez viszonyított aránya;

U6 — a gazdasági okokból részmunkaidőben foglalkoztatottak számával kiigazított munkanélküliségi ráta, azaz a teljes munkaidős állást keresők összes száma, plusz a részmunkaidős állást keresők számának fele, plusz a gazdasági okokból részmunkaidőben foglalkoztatottak számának fele, osztva a részmunkaidős gazdaságilag aktív népesség létszámának felével csökkentett gazdaságilag aktív népességszámmal;

U7 — a reményvesztettek számával kiigazított munkanélküliségi ráta, ahol az U6 ráta számlálójához és nevezőjéhez az ún. reményvesztettek (vagy passzív munkanélküliek) létszámát hozzáadják.

A hagyományos munkanélküliségi ráta (U5) 1989-ben Svédországban és Japánban volt a legalacsonyabb (1–3%), míg Franciaországban elérte a 9,7 százalékot. Öt országban — Kanada, Japán, Svédország, Hollandia, Németország — a munkanélküliség szintje érdemben nem változott 1980-hoz képest, az Egyesült Államokat és az Egyesült Királyságot a helyzet javulása, a többi országot a romlása jellemezte. Ezeket a különbségeket a nemzetközi irodalom egyebek mellett a gazdasági növekedés ciklikusságával, a munkaerő összetételével, a különböző forrásból származó jövedelmek nagyságával és a munkaerő-vándorlással magyarázza.

A munkanélküliség tartósságát jelző U1 mutató az Európai Közösség (EK) országaiban és Svédországban magasabb volt 1989-ben, mint a vizsgált EK-n kívüli országokban. Az amerikai dolgozók

életében tehát a munka megléte és hiánya gyorsan váltja egymást, Európában viszont a munkanélküliség gyakran tartós állapotot jelent. Az EK munkanélküli támogatási rendszerei bőkezűbbek, mint más országoké, de kimutathatatlan, hogy ez milyen mértékben befolyásolja a munkanélküliség átlagos időtartamát. Tény azonban, hogy minél hosszabb ideje van állás nélkül valaki, annál kisebb az esélye annak, hogy újra munkához jut.

Az U2 ráta Japánban és Európában volt relatíve a legalacsonyabb és Észak-Amerikában a legmagasabb. Ez a japán és az európai munkaerő nagyobb védettségét jelzi amerikai kollégáikkal szemben.

A felnőtt munkanélküliség (amit az U3-as ráta jelez) Németország kivételével mindenütt alacsonyabb volt, mint az ún. ifjúsági munkanélküliség. Ez előbbi országban a jól fejlett szakoktatási rendszer jelent védelmet az ifjúság számára. A másik szélsőséget Olaszország képviseli, ahol az ifjúsági munkanélküliség a felnőttek mintegy hatszorosa.

A teljes munkaidős állást keresőkre jellemző munkanélküliségi ráta (U4) az Egyesült Államokban, Kanadában, Japánban, Svédországban, Hollandiában és Németországban volt alacsonyabb, mint a részmunkaidősöké. A különbség Japán esetében a legjelentősebb, ahol a részmunkaidős elfoglaltságot kereső munkanélküliek rátája az „élet-hosszig tartó alkalmazási rendszer” következtében a teljes munkaidőben foglalkoztatottakénak több mint hatszorosa.

Az U6-os kiigazított ráta kiszámításánál figyelembe vett csoportok között a gazdasági okból részmunkaidőben foglalkoztatottak aránya Svédországban volt a legnagyobb, de jelentős az Egyesült Államokban és Japánban is. Az európai országok többségében a foglalkoztatási helyzet 1989-ben kedvezően változott, ezért itt kevesebb ember dolgozott csökkentett munkaidőben. A munkaadóknak az is érdekében áll, hogy csökkentett munkaidő helyett inkább szabadságot dolgozójuk, mérsékelve ezzel az alkalmazás költségeit. Terjednek továbbá a rugalmas alkalmazási formák, ami szintén csökkenti az U5 és az U6 ráta közötti különbséget.

A felsorolt jelzőszámok közül a munkanélküliség legátfogóbb mutatója az U7-es, mely az ún. reményvesztett munkanélküliek számát is figyelembe veszi. Ez utóbbi csoportba azok tartoznak, akik szeretnének ugyan dolgozni és képesek is rá, de nem keresnek állást, mert a keresést eleve sikertelennek érzik. Mivel az ún. reményvesztettség meghatározásánál az egyes vizsgált országok eltérő definíciót használnak, ez befolyásolja az U7 mutató nagyságát. Japán és Olaszország esetében azonban a módszertani különbség csak részben magyarázza a mu-

tató kiugró értékét. Japánban a női munkavállalók kiemelkedően magas U7-es rátájában közrehat a női foglalkoztatás ideiglenes, illetve szezonális jellege is.

A mutatók számítása kapcsán feltétlenül meg kell említeni azt a tényt, hogy Svédország a többi vizsgált országhoz képest is egyedülálló munkaerőpiaci (átképzési és hasonló) programokat működtet. 1989-ben, mikor a svéd munkanélküliek száma 66 ezer volt, e programokban 145 ezer ember vett részt. Feltételezhető, hogy e programok nélkül Svédország valamennyi vizsgált mutatója jelentősen magasabb, az Egyesült Államokéhoz közelítő nagyságú lett volna.

A bemutatott ráták használata a hagyományos (U5-ös) ráta helyett lehetővé teszi az egyes országok munkaerőpiaci jellemzőinek árnyaltabb összevetését, ami a vizsgált országoknak a hagyományos munkanélküliségi ráta alapján számítottól eltérő sorrendjét eredményezheti. Az alternatív mutatókat csak úgy lehet eredményesen alkalmazni, ha használója tisztában van az egyes országok adatgyűjtési, módszertani sajátosságaival. Ennek érdekében az itt ismertetésre került tanulmány melléklete mind ezt, mind az alkalmazott homogenizálási módszereket megadja.

(Ism.: *Lakatos Judit*)

DEMOGRÁFIA

COURBAGE, Y.:

DEMOGRÁFIAI TRENDEK IZRAELBEN

(Contrastes démographiques en Israël: tendances récentes.) — *Population*. 1993. 3. sz. 754—766. p.

Izrael állam megalakulásakor (1948), 5—8 zsidó lakosra 1 nem zsidó (muzulmán, keresztény, drúz) jutott az ország területén. 1980 körül a migráció hatása elenyészővé vált, és mára az eltérő termékenység következtében aránya 2:1-re esett volna. Ugyanis az itt élő nem zsidók (főleg arabok) termékenysége majdnem háromszorosa a zsidókének, és ezen a magas szinten látszik stabilizálódni, halandóságuk pedig folyamatosan csökken.

Nehéz társadalmi-gazdasági okokkal megmagyarázni a magas nem zsidó termékenység fennmaradását. Igaz ugyan, hogy a nem zsidó nőknek csak 16 százaléka dolgozik (a zsidó nőknek 44 százaléka), de ez majdnem ugyanígy van a szomszédos Libanonban, ahol a termékenység sokkal alacsonyabb. A magyarázathoz hozzájárulhat, hogy csupán 25 százaléka él 20 000-nél nagyobb lélekszámú városokban. A kis települések — és ezek vonzereje egyre nő — termékenysége pedig mindenkor magasabb, mint a városi agglomerációé.

A népesség növekedését nagy súllyal befolyásoló tényező a halandóság. A zsidóknál 4 haláleset jut 10 születésre, míg a nem zsidók esetében csupán 1. Az eltérés a nem zsidó népesség fiatal korstruktúrájának következménye.

A születéskor várható élettartam a zsidóknál valamivel magasabb (1985—1989-ben a férfiaknál 74,1 év, ugyanez a nem zsidók esetében 72,7 év), és közelíti az arab országokban tapasztalt rekordot (például Kuwaitban 75 év).

A csecsemőhalandóság esetében is jelentős a különbség: 1992-ben a zsidók esetében 7,3 ezrelék, míg a nem zsidók esetében 13,6 ezrelék. Érdekes ugyanakkor, hogy a 15—39 éves nem zsidó nők magas termékenységük ellenére alig „halandóbbak”, mint a hasonló korú zsidó asszonyok.

Ami a népesség területi megoszlását illeti, északon (5100 négyzetkilométeren: Galilea, Haifa és Sharon) a népesség 81 százaléka nem zsidó, ők az összlakosság több mint egyharmadát teszik ki. Az ország centrumában, mely a legvárosiasabb jellegű, nagyon kevés, mindössze 9 százalék nem zsidó él, ami a teljes népesség 25 százaléka. Délen, az állam területéhez képest jelentős kiterjedésű (12 800 négyzetkilométeres) Negev-sivatagban a nem zsidók aránya kicsi, a teljes lakosság 21 százaléka.

Az 1991-es bevándorlók közül kevesebbet telepítettek le a központi körzetekben és viszonylag többet Galilea és Haifa körzetében. A 15 éves Koenigterv újraéledésének lehetőségét jelentheti a volt Szovjetunió területéről bevándorolt és az ország északi részén letelepített mintegy 145 000 zsidó, ami körülbelül kétszerese az 1983 és 1989 közötti természetes szaporodásnak.

Ugyanígy dinamizálta a zsidó népesség növekedését a bevándorlás a Negev-sivatag területén is. Északkal ellentétben azonban az arab népesség magas arányán változtatni nem tudott, különösen a beduinok magas születésszáma miatt.

A szerző 2005-ig számított előrejelzései alapján a zsidó férfiak várható élettartama 77, a nem zsidóké 75 évre növekszik, a nőknél 81, illetve 78 év várható. A teljes termékenységi mutató a zsidóknál 2,3-re a bevándorlóknál 2,0-re, a nem zsidóknál 3,3-re csökken (de a muzulmánoknál még 3,5). A bevándorlást 2005 körül befejezetteknek tekinti a szerző.

tató kiugró értékét. Japánban a női munkavállalók kiemelkedően magas U7-es rátájában közrehat a női foglalkoztatás ideiglenes, illetve szezonális jellege is.

A mutatók számítása kapcsán feltétlenül meg kell említeni azt a tényt, hogy Svédország a többi vizsgált országhoz képest is egyedülálló munkaerőpiaci (átképzési és hasonló) programokat működtet. 1989-ben, mikor a svéd munkanélküliek száma 66 ezer volt, e programokban 145 ezer ember vett részt. Feltételezhető, hogy e programok nélkül Svédország valamennyi vizsgált mutatója jelentősen magasabb, az Egyesült Államokéhoz közelítő nagyságú lett volna.

A bemutatott ráták használata a hagyományos (U5-ös) ráta helyett lehetővé teszi az egyes országok munkaerőpiaci jellemzőinek árnyaltabb összevetését, ami a vizsgált országoknak a hagyományos munkanélküliségi ráta alapján számítottól eltérő sorrendjét eredményezheti. Az alternatív mutatókat csak úgy lehet eredményesen alkalmazni, ha használója tisztában van az egyes országok adatgyűjtési, módszertani sajátosságaival. Ennek érdekében az itt ismertetésre került tanulmány melléklete mind ezt, mind az alkalmazott homogenizálási módszereket megadja.

(Ism.: *Lakatos Judit*)

DEMOGRÁFIA

COURBAGE, Y.:

DEMOGRÁFIAI TRENDEK IZRAELBEN

(Contrastes démographiques en Israël: tendances récentes.) — *Population*. 1993. 3. sz. 754—766. p.

Izrael állam megalakulásakor (1948), 5—8 zsidó lakosra 1 nem zsidó (muzulmán, keresztény, drúz) jutott az ország területén. 1980 körül a migráció hatása elenyészővé vált, és mára az eltérő termékenység következtében aránya 2:1-re esett volna. Ugyanis az itt élő nem zsidók (főleg arabok) termékenysége majdnem háromszorosa a zsidókének, és ezen a magas szinten látszik stabilizálódni, halandóságuk pedig folyamatosan csökken.

Nehéz társadalmi-gazdasági okokkal megmagyarázni a magas nem zsidó termékenység fennmaradását. Igaz ugyan, hogy a nem zsidó nőknek csak 16 százaléka dolgozik (a zsidó nőknek 44 százaléka), de ez majdnem ugyanígy van a szomszédos Libanonban, ahol a termékenység sokkal alacsonyabb. A magyarázathoz hozzájárulhat, hogy csupán 25 százaléka él 20 000-nél nagyobb lélekszámú városokban. A kis települések — és ezek vonzereje egyre nő — termékenysége pedig mindenkor magasabb, mint a városi agglomerációé.

A népesség növekedését nagy súllyal befolyásoló tényező a halandóság. A zsidóknál 4 haláleset jut 10 születésre, míg a nem zsidók esetében csupán 1. Az eltérés a nem zsidó népesség fiatal korstruktúrájának következménye.

A születéskor várható élettartam a zsidóknál valamivel magasabb (1985—1989-ben a férfiaknál 74,1 év, ugyanez a nem zsidók esetében 72,7 év), és közelíti az arab országokban tapasztalt rekordot (például Kuwaitban 75 év).

A csecsemőhalandóság esetében is jelentős a különbség: 1992-ben a zsidók esetében 7,3 ezrelék, míg a nem zsidók esetében 13,6 ezrelék. Érdekes ugyanakkor, hogy a 15—39 éves nem zsidó nők magas termékenységük ellenére alig „halandóbbak”, mint a hasonló korú zsidó asszonyok.

Ami a népesség területi megoszlását illeti, északon (5100 négyzetkilométeren: Galilea, Haifa és Sharon) a népesség 81 százaléka nem zsidó, ők az összlakosság több mint egyharmadát teszik ki. Az ország centrumában, mely a legvárosiasabb jellegű, nagyon kevés, mindössze 9 százalék nem zsidó él, ami a teljes népesség 25 százaléka. Délen, az állam területéhez képest jelentős kiterjedésű (12 800 négyzetkilométeres) Negev-sivatagban a nem zsidók aránya kicsi, a teljes lakosság 21 százaléka.

Az 1991-es bevándorlók közül kevesebbet telepítettek le a központi körzetekben és viszonylag többet Galilea és Haifa körzetében. A 15 éves Koenigterv újraéledésének lehetőségét jelentheti a volt Szovjetunió területéről bevándorolt és az ország északi részén letelepített mintegy 145 000 zsidó, ami körülbelül kétszerese az 1983 és 1989 közötti természetes szaporodásnak.

Ugyanígy dinamizálta a zsidó népesség növekedését a bevándorlás a Negev-sivatag területén is. Északkal ellentétben azonban az arab népesség magas arányán változtatni nem tudott, különösen a beduinok magas születésszáma miatt.

A szerző 2005-ig számított előrejelzései alapján a zsidó férfiak várható élettartama 77, a nem zsidóké 75 évre növekszik, a nőknél 81, illetve 78 év várható. A teljes termékenységi mutató a zsidóknál 2,3-re a bevándorlóknál 2,0-re, a nem zsidóknál 3,3-re csökken (de a muzulmánoknál még 3,5). A bevándorlást 2005 körül befejezetteknek tekinti a szerző.

A nem zsidó népesség aránya a szerző számítása szerint 1995-re 15,3 százalékra, 2048-ra (Izrael állam centenáriuma) 25,5 százalékra nő, és valamenyny földrajzi területre növekedést prognosztizál. 2002-re a nem zsidó népesség száma eléri az egymilliót, 2045-re pedig kétmillió lesz. Északon és Délen a népességen belüli arányuk 2048-ra megközelítheti

az 50 százalékot, a középső részen viszont arányuk elhanyagolható lesz. Az életkor szerinti előrejelzés alapján valószínűsíthető, hogy a jelenleg kis számú (12%) választóképes nem zsidó népesség aránya 2048-ra eléri, sőt meghaladja a 23 százalékot.

(Ism.: Gábor Mária)

BIBLIOGRÁFIA

A Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár és Dokumentációs Szolgálathoz az alábbi fontosabb könyvek érkeztek be:

STATISZTIKAI ÉVKÖNYVEK

ANNUAIRE de statistiques régionales, 1991. Institut national de statistique. Bruxelles. INS. 1992. 277 p.

Belgium területi statisztikai évkönyve, 1991.

I—038—B—0189/1991

ANUARIO estadístico de España, 1992. Instituto Nacional de Estadística. Madrid. INE. 1993. XXII. 859 p.

Spanyolország statisztikai évkönyve, 1992.

I—034—C—0024/1992

ANUARUL statistic al României, 1992. Comisia Nationala pentru Statistica. București. CNPS. 1992. XXXII, 678 p.

Románia statisztikai évkönyve, 1992.

I—044—C—0002/1992

STATISTICAL abstract of Latin America, 1993. UCLA. Los Angeles. Calif. UCLA, 1993. XLV, 638 p.

Latin-Amerika statisztikai összefoglalója, 1993.

I—072—B—0164/30/1

STATISTICAL reports of region. Central region, 1992. National Statistical Office. Bangkok. NSO. 1992. [32], 205 p., [10] t.

Thaiföld regionális statisztikája, 1992.

I—058—B—0037/1992/[5]

STATISTICAL reports of region. Northeastern region, 1992. National Statistical Office. Bangkok. NSO. 1992. [32], 373 p., [10] t.

Thaiföld regionális statisztikája, 1992.

I—058—B—0037/1992/[4]

STATISTICAL yearbook. 1990/1991. Annuaire statistique. Department of International Economic and Social Affairs, Statistical Office. New York. UN. 1993. XIV, 1109 p.

Az ENSZ statisztikai évkönyve, 1990/1991.

I—072—B—0092/1990—1991

STATISTISCHES Jahrbuch, 1993 für die Bundesrepublik Deutschland. Statistisches Bundesamt. Stuttgart [etc.]. Kohlhammer. 1993. 790 p.

A Német Szövetségi Köztársaság statisztikai évkönyve, 1993.

I—004—C—0002/1993

STATISTISCHES Jahrbuch für das Ausland, 1993. Statistisches Bundesamt. Stuttgart. Metzler—Poeschel. 1993. 385 p.

A Német Szövetségi Köztársaság nemzetközi statisztikai évkönyve, 1993.

I—004—B—0308/1993

STATISTISK årbog, 1993. Statistical yearbook. Danmarks Statistik København. Danmarks Stat. 1993. 566 p.

Dánia statisztikai évkönyve, 1993.

I—039—C—0001/1993

TABLEAUX de l'économie française, 1993/1994. Institut national de la statistique et des études économiques. Paris. INSEE, 1993. 182 p.

A francia gazdaság számokban, 1993/1994.

I—033—C—0199/1993—1994

UKRAJINA u cifrah u 1991 rocih: Korotkij statistichnij dovidnik. Ministerstvo statistiki Ukrajini. Kijiv. Tekhnika. 1992. 214 p.

Ukrajna számokban, 1991.

I—042—D—0062/1991

YEAR book Australia, 1994. Australian Bureau of Statistics. Canberra. ABS. 1993. XII, 869 p., [1] térk.

Ausztrália statisztikai évkönyve, 1994.

I—091—C—0003/1994

ÁLTALÁNOS STATISZTIKAI MUNKÁK

ANNUAL report, 1992. Central Bureau of Statistics in Norway. Oslo. CBS. 1993. 42 p.

A norvég Központi Statisztikai Hivatal jelentése, 1992.

480122/1992

CBS-SELECT Statistical essays. Centraal Bureau voor de Statistiek. Voorburg [etc.]. CBS. 1993. 232 p.

Válogatás a Holland Központi Statisztikai Hivatalban készült tanulmányokból, 1993.

472392/8

EINFÜHRUNG der Bundesstatistik in den neuen Bundesländern. Stuttgart. Metzler—Poeschel. 1993. 271 p.

A szövetségi statisztikai rendszer bevezetése az új tartományokban.

716103

HISTORY of the 1987 economic censuses. U.S. Department of Commerce, Bureau of the Census. Washington. U.S. Dept. of Comm. 1992. [552] ism. p.

Amerika 1987. évi gazdasági statisztikái.

813485

ZÁVODSKY, P.: Vyoj statistické teorie na území Československa do roku 1848. Prokop Závodsky. Federální statistický úrad. Praha. FSù. 1992. 191 p., [8] t.

A statisztikaelmélet fejlődése 1848-ig a mai Csehszlovákia területén.

511337

A nem zsidó népesség aránya a szerző számítása szerint 1995-re 15,3 százalékra, 2048-ra (Izrael állam centenáriuma) 25,5 százalékra nő, és valamenyny földrajzi területre növekedést prognosztizál. 2002-re a nem zsidó népesség száma eléri az egymilliót, 2045-re pedig kétmillió lesz. Északon és Délen a népességen belüli arányuk 2048-ra megközelítheti

az 50 százalékot, a középső részen viszont arányuk elhanyagolható lesz. Az életkor szerinti előrejelzés alapján valószínűsíthető, hogy a jelenleg kis számú (12%) választóképes nem zsidó népesség aránya 2048-ra eléri, sőt meghaladja a 23 százalékot.

(Ism.: Gábor Mária)

BIBLIOGRÁFIA

A Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár és Dokumentációs Szolgálathoz az alábbi fontosabb könyvek érkeztek be:

STATISZTIKAI ÉVKÖNYVEK

ANNUAIRE de statistiques régionales, 1991. Institut national de statistique. Bruxelles. INS. 1992. 277 p.

Belgium területi statisztikai évkönyve, 1991.

I—038—B—0189/1991

ANUARIO estadístico de España, 1992. Instituto Nacional de Estadística. Madrid. INE. 1993. XXII. 859 p.

Spanyolország statisztikai évkönyve, 1992.

I—034—C—0024/1992

ANUARUL statistic al României, 1992. Comisia Nationala pentru Statistica. București. CNPS. 1992. XXXII, 678 p.

Románia statisztikai évkönyve, 1992.

I—044—C—0002/1992

STATISTICAL abstract of Latin America, 1993. UCLA. Los Angeles. Calif. UCLA, 1993. XLV, 638 p.

Latin-Amerika statisztikai összefoglalója, 1993.

I—072—B—0164/30/1

STATISTICAL reports of region. Central region, 1992. National Statistical Office. Bangkok. NSO. 1992. [32], 205 p., [10] t.

Thaiföld regionális statisztikája, 1992.

I—058—B—0037/1992/[5]

STATISTICAL reports of region. Northeastern region, 1992. National Statistical Office. Bangkok. NSO. 1992. [32], 373 p., [10] t.

Thaiföld regionális statisztikája, 1992.

I—058—B—0037/1992/[4]

STATISTICAL yearbook. 1990/1991. Annuaire statistique. Department of International Economic and Social Affairs, Statistical Office. New York. UN. 1993. XIV, 1109 p.

Az ENSZ statisztikai évkönyve, 1990/1991.

I—072—B—0092/1990—1991

STATISTISCHES Jahrbuch, 1993 für die Bundesrepublik Deutschland. Statistisches Bundesamt. Stuttgart [etc.]. Kohlhammer. 1993. 790 p.

A Német Szövetségi Köztársaság statisztikai évkönyve, 1993.

I—004—C—0002/1993

STATISTISCHES Jahrbuch für das Ausland, 1993. Statistisches Bundesamt. Stuttgart. Metzler—Poeschel. 1993. 385 p.

A Német Szövetségi Köztársaság nemzetközi statisztikai évkönyve, 1993.

I—004—B—0308/1993

STATISTISK årbog, 1993. Statistical yearbook. Danmarks Statistik København. Danmarks Stat. 1993. 566 p.

Dánia statisztikai évkönyve, 1993.

I—039—C—0001/1993

TABLEAUX de l'économie française, 1993/1994. Institut national de la statistique et des études économiques. Paris. INSEE, 1993. 182 p.

A francia gazdaság számokban, 1993/1994.

I—033—C—0199/1993—1994

UKRAJINA u cifrah u 1991 rocih: Korotkij statistichnij dovidnik. Ministerstvo statistiki Ukrajini. Kijiv. Tekhnika. 1992. 214 p.

Ukrajna számokban, 1991.

I—042—D—0062/1991

YEAR book Australia, 1994. Australian Bureau of Statistics. Canberra. ABS. 1993. XII, 869 p., [1] térk.

Ausztrália statisztikai évkönyve, 1994.

I—091—C—0003/1994

ÁLTALÁNOS STATISZTIKAI MUNKÁK

ANNUAL report, 1992. Central Bureau of Statistics in Norway. Oslo. CBS. 1993. 42 p.

A norvég Központi Statisztikai Hivatal jelentése, 1992.

480122/1992

CBS-SELECT Statistical essays. Centraal Bureau voor de Statistiek. Voorburg [etc.]. CBS. 1993. 232 p.

Válogatás a Holland Központi Statisztikai Hivatalban készült tanulmányokból, 1993.

472392/8

EINFÜHRUNG der Bundesstatistik in den neuen Bundesländern. Stuttgart. Metzler—Poeschel. 1993. 271 p.

A szövetségi statisztikai rendszer bevezetése az új tartományokban.

716103

HISTORY of the 1987 economic censuses. U.S. Department of Commerce, Bureau of the Census. Washington. U.S. Dept. of Comm. 1992. [552] ism. p.

Amerika 1987. évi gazdasági statisztikái.

813485

ZÁVODSKY, P.: Vyoj statistické teorie na území Československa do roku 1848. Prokop Závodsky. Federální statistický úrad. Praha. FSù. 1992. 191 p., [8] t.

A statisztikaelmélet fejlődése 1848-ig a mai Csehszlovákia területén.

511337

GAZDASÁGSTATISZTIKA

ANALYTISCHE tabeller vedrørende udenrigshandel. Export. Nimexe = Analytische übersichten des Aussenhandels. Ausfuhr. Statistisches Amt der Europäischen Gemeinschaften. Luxemburg [etc.]. EUROSTAT. 1990. IV, 241 p.

Az Európai Közösségek külkereskedelmi statisztikai évkönyve. Az export analitikus táblái, 1989.

I—030—B—0181/Z/1989

ANALYTISCHE tabeller vedrørende udenrigshandel. Import. Nimexe. Analytische übersichten des Aussenhandels. Einfuhr. Statistisches Amt der Europäischen Gemeinschaften. Luxemburg [etc.]. EUROSTAT. 1990. IV, 161 p.

Az Európai Közösségek külkereskedelmi statisztikai évkönyve. Az import analitikus táblái, 1989.

I—030—B—0182/Z/1989

ANIMAL health yearbook 1992. Annuaire de la santé animale. Anuario de sanidad animal. FAO. WHO. OIE. Rome. FAO. 1993. XXI, 271 p.

A FAO állategészségügyi statisztikai évkönyve, 1992.

I—032—B—0209/1992

ANNUAL bulletin of gas statistics for Europe, 1993. Bulletin annuel de statistiques du gaz pour l'Europe. Ezhegodnyij bjulleten' evropejskojj statistiki gaza. Economic Commission for Europe. New York. UN. 1993. 132 p.

Európa gázstatisztikájának éves jelentése, 1993.

I—031—B—0115/1993

ANNUAL report on the retail price survey 1992. Statistics Bureau Management and Coordination Agency. Tokyo. Stat. Bureau. 1993. 31, 696 p.

Japán kiskereskedelmi áralakulásának éves felmérése, 1992.

I—051—C—0043/1992

ARBEIDSMARKEDSTATISTIKK 1992. Labour market statistics. Oslo [etc.]. Stat. Sentralbyrå. 1993. 203 p.

Norvégia munkaerőpiaci statisztikája, 1992.

I—040—B—0091/1992

BANKERNA 1992. Banks. Stockholm. SCB. 1993. 82 p.

Bankok Svédországban, 1992.

I—041—C—0009/II/1992

BASIC statistics of the Community, 1992. Comparison with some European countries. Canada, the USA, Japan and the USSR. Statistical Office of the European Communities. Luxemburg. EUROSTAT. 1992. 335 p.

Az Európai Közösségek statisztikai alapadatai, 1992.

I—038—D—0002/29/A

BETRIEBSSTRUKTUR der Landwirtschaft in Bayern: Ausgewählte Gemeindedaten aus der Agrarberichterstattung 1991 über die Betriebsgrößenstruktur. Bodennutzung. Viehhaltung und sozialökonomischen Betriebstypen. München. BLS. 1993. 376 p.

A bajorországi mezőgazdasági üzemek szerkezete, 1991.

I—006—B—0092/1991

BOSTADS- och byggnadsstatistisk årsbok, 1993. Yearbook of housing and building statistics. Stockholm. SCB. 1993. 266 p.

Svédország lakás- és építőipari statisztikai évkönyve, 1993.

I—041—C—0232/1993

BYGGE- og anleggstatistikk 1991. Construction statistics. Oslo [etc.]. Stat. Sentralbyrå. 1993. 79 p.

Norvégia építőipari statisztikája, 1991.

I—040—B—0077/1991

CANADIAN economic observer, 1992/1993. Historical statistical supplement. L'observateur économique canadien. Statistics Canada. Ottawa. Stat. Canada. 1993. V, 122 p.

Kanada gazdasági jelzőszámai, 1992/1993.

I—071—B—0141/1992—1993

The CANADIAN Wheat Board, 1990/1991. Annual report. Winnipeg. CWB. 1992. 97 p.

A CWB éves jelentése a világ és Kanada gabonahelyzetéről, 1990/1991.

I—071—B—0136/1990—1991

CHEMICAL and chemical products industries: Annual census of manufactures. Industries chimiques. Statistics Canada. Ottawa. Stat. Canada. 1993. 132, A19 p.

Kanada vegyiparának 1990. évi statisztikája.

I—071—B—0166/1990

Les COMPTES de l'agriculture française pour 1992. Paris. INSEE. 1993. 167 p.

A francia mezőgazdaság elszámolásai, 1992.

I—033—B—0387/1992

Les COMPTES régionaux des ménages, 1982/1990. Paris. INSEE. 1993. 183 p.

A francia háztartások regionális elszámolásai, 1982/1990.

I—033—B—0468/1982—1990

La CONSOMMATION des ménages en 1992: Séries de la comptabilité nationale. Paris. INSEE. 1993. 193 p.

A francia háztartások fogyasztása, 1992.

I—033—B—0390/1992

Les CONSOMMATIONS d'énergie dans l'industrie en 1991. Ministère de l'industrie et du commerce extérieur. Paris. SESSI. 1993. XII, 165 p.

Franciaország ipari energiaszolgáltatása, 1991.

I—033—B—0447/1991

I CONTI degli Italiani, 1993. Compendio della vita economica nazionale. Istituto Centrale di Statistica. Roma. ISTAT. 1993. 105 p.

Olaszország nemzetgazdasági elszámolásai, 1993.

I—032—C—0219/1993

COST and quality of fuels for electric utility plants, 1992. Energy Information Administration. U.S. Department of Energy. Washington. U.S. Dept. of Energy EIA. 1993. VI, 152 p.

Az Egyesült Államok elektromos műveiben felhasznált tüzelőanyagok költsége és minősége, 1992.

I—072—B—0561/1992

Le CRÉDIT-BAIL dans l'industrie, 1991. Ministère de l'industrie et du commerce extérieur. Paris. SESSI. 1993. 162 p.

A lízing Franciaország iparában, 1991.

I—033—C—0215/1991

DETAILHANDEL 1991. Samenvattend overzicht: Produktiestatistiek, binnenlandse handel. Summary of retail trade. Production statistics, domestic trade. Centraal Bureau voor de Statistiek. 's-Gravenhage. CBS. 1993. 40 p.

Hollandia kiskereskedelmi statisztikájának összefoglalója, 1991.

I—037—B—0173/1991

The DIGEST of agricultural census statistics, United Kingdom. 1992. Ministry of Agriculture. Fisheries and Food. London. HMSO. 1993. [129] ism. p.

Nagy-Britannia mezőgazdasági statisztikai felméréseinek kivonata, 1992.

I—036—B—0358/1992

- ECONOMIC* and social survey of Asia and the Pacific, 1992. United Nations Economic and Social Commission for Asia and the Pacific. Bangkok. UN ESCAP. 1993. XI, 122 p., XI, 125 p.
Ázsia és a Csendes-óceáni térség felmérése. Beruházások és a régiók közötti kereskedelem 1992.
 I—072—B—0116/1992/1—2
- ECONOMIC* survey of Europe in 1992/1993. Economic Commission for Europe. New York. UN. 1993. IX, 291 p.
Európa gazdasági áttekintése 1992/1993-ban.
 I—031—B—0134/1992—1993
- EINKOMMENSTEUERSTATISTIK* 1990. Wien. ÖStZ. 1993. 165 p.
Ausztria jövedelemadó-statisztikája, 1990.
 I—002—B—0220/1990
- ENQUÊTE* sur l'emploi de 1990/1991. Résultats détaillés. [Paris]: INSÉE. 1992. 286 p.
Franciaország munkaerő-felmérése, 1990/1991.
 I—033—B—0375/1990—1991
- ERGEBNISSE* der landwirtschaftlichen Statistik im Jahre 1992. Wien. ÖStZ. 1993. 136 p.
Ausztria mezőgazdasági statisztikai adatai, 1992.
 I—002—B—0221/1992
- ESTATÍSTICAS* da pesca: Continente, Açores e Madeira. Statistiques de la pêche, 1992. Instituto Nacional de Estatística. Lisboa. INE. 1993. 81 p.
Portugália halászati statisztikája, 1992.
 I—035—B—0082/1992
- ESTATÍSTICAS* industriais: Continente, Açores e Madeira. Statistiques industrielles, 1989. Instituto Nacional de Estatística Lisboa. INE. 1992. 406 p.
Portugália iparstatisztikája, 1989.
 I—035—B—0077/1989/2
- ETC:* Extraits des tableaux des comptes de la Nation. 1992. Paris. INSÉE. 1993. 178 p.
Franciaország nemzetgazdasági elszámolási tábláinak kivonatai, 1992.
 I—033—B—0380/1992/kiv.
- EUROPEAN* Investment Bank. Annual report, 1992. Luxembourg. EIB. 1993. 116 p.
Az Európai Beruházási Bank éves jelentése, 1992.
 I—038—B—0120/1992
- EXOTERIKON* emporion tés Ellados, 1992. Commerce extérieur de la Grèce. Ethniké Statistiké Ypéresia tés Ellados. Athena. ESYE. 1992. 864 p.
Görögország külkereskedelmi statisztikája, 1991.
 I—049—B—0003/1991
- FINANSIELLA* företag 1991. Financial enterprises. Stockholm. SCB. 1993. 54 p.
Svédország pénzügyi intézményei, 1991.
 I—041—C—0170/1991
- FINLAND* 1992/1993. Paris. OECD. 1993. 103 p., [1] t.
Finnország gazdasági áttekintése, 1992/1993.
 I—033—C—0180/1992—1993
- FOLK* och bostadsräkningen, 1990. Population and housing census 1990. Stockholm. SCB. 1992. 232 p.
Svédország 1990. évi népszámlálása és lakásösszeírása.
 I—041—B—0113/1990/6
- FOREIGN* agricultural trade of the United States, 1992. Supplement. United States Department of Agriculture. Washington. USDA. 1993. IV. 472 p.
Az Egyesült Államok mezőgazdasági exportja, 1992.
 I—072—B—0169/1992/S/[2]
- FOREIGN* trade according to the Standard International Trade Classification (SITC-Rev. II), 1992. Special trade Statistisches Bundesamt. Stuttgart [etc.]. Kohlhammer. 1993. 430 p.
A Német Szövetségi Köztársaság külkereskedelme a SITC-módosítások szerint, 1992.
 I—004—B—0096/1992
- Der *FREMDENERKEHR* in Österreich im Jahre 1992. Wien. ÖStZ. 1993. 253 p.
Ausztria idegenforgalma, 1992.
 I—002—B—0215/1992
- GATT activities, 1992. General Agreement on Tariffs and Trade. Geneva. GATT. 1993. 181 p.
A GATT tevékenysége, 1992.
 470922/1992
- GERMANY* 1992/1993. Paris. OECD. 1993. 151 p., [2] t. fol.
A Német Szövetségi Köztársaság gazdasági áttekintése, 1992/1993.
 I—033—C—0127/1992—1993
- GEWERBESTATISTIK*, 1990. Wien. ÖStZ. 1993. 388 p.
Ausztria iparstatisztikája, 1990.
 I—002—B—0236/1990/2
- The *GRAIN* market, 1991/1992. New York. UN. 1993. V, 41 p.
A gabonafélék világszíciája, 1991/1992.
 I—031—B—0221/1991—1992/2
- GREECE* 1992/1993. Paris. OECD. 1993. 115 p., [1] t.
Görögország gazdasági áttekintése, 1992/1993.
 I—033—C—0120/1992—1993
- HAMBURGER* Jahrbuch für Wirtschafts- und Gesellschaftspolitik, 1993. Tübingen. Mohr. 1993. 275 p.
A HWWA gazdasági- és társadalompolitikai évkönyve, 1993.
 472568/38
- HÄUSER-* und Wohnungszählung, 1991. Wien. ÖStZ. 1992—1993. 1993. VII, 60, 102 p., [1] t. fol.
Ausztria 1991. évi épület- és lakásösszeírása.
 I—002—B—0125/1040/10
- INDUSTRIAL* statistics, 1992. Nicosia. Min. of Finance. 1993. 373 p.
Ciprus iparstatisztikája, 1992.
 I—048—B—0007/1992
- Les *INDUSTRIES* agro-alimentaires en 1992. Paris. INSÉE. 1993. 130 p.
Franciaország élelmiszer-gazdasága, 1992.
 I—033—B—0407/1992
- INDUSTRISTATISTIKK*, 1991. Manufacturing statistics. Oslo [etc.]. Stat. Sentralbyrå. 1993. 131 p.
Norvégia iparstatisztikája, 1991.
 I—040—B—0086/1991
- INDUSTRY* on the move: Causes and consequences on international relocation in the manufacturing industry. International Labour Organisation. Geneva. ILO. 1992. VI. 336 p.
Mozgásban az ipar: ipari üzemek külföldre telepítésének okai és következményei.
 715697
- INPUT-OUTPUT* tabeller og analyser, 1989. Input-output tables and analyses. Danmarks Statistik. København. Danmarks Stat. 1993. 173 p.
Dánia input-output táblái és elemzésük, 1989.
 I—039—B—0045/1989

- INTERNATIONAL energy outlook, 1993.* Energy Information Administration. U. S. Department of Energy. Washington. U. S. Dept. of Energy EIA. 1993. VIII, 42 p.
Nemzetközi energiakilátások, 1993.
I—072—B—0555/1993
- INTERNATIONAL trade, 1991/1992.* General Agreement on Tariffs and Trade. Geneva. GATT. 1993. 110 p.
A GATT kereskedelemstatisztikai évkönyve, 1991/1992.
I—031—C—0055/1991—1992
- JAKTSTATISTIKK, 1992.* Hunting statistics. Statistisk Sentralbyrå. Oslo [etc.]. Stat. Sentralbyrå, 1993. 55 p.
Norvégia vadászati statisztikája, 1992.
I—040—B—0059/1992
- JORDBRUKSSTATISTISK årsbok, 1993.* Yearbook of agricultural statistics. Stockholm. SCB. 1993. 260 p.
Svédország mezőgazdasági statisztikai évkönyve, 1993.
I—041—C—0208/1993
- KOSTEN en financiering van de gezondheidszorg, 1992.* Cost and financing of health care-. Centraal Bureau voor de Statistiek Afdeling Gezondheidsstatistiek. Voorburg [etc.]. CBS. 1993. 33 p.
Hollandia egészségügyi ellátásának költségei, 1992.
I—037—B—0126/1992
- L'ÉQUIPEMENT des ménages en 1991.* Paris. INSÉE. 1993. 143 p.
A francia háztartások felszereltsége tartós fogyasztási cikkekkel, 1991.
I—033—B—0470/1991
- The LIVESTOCK and meat market, 1991/1992.* New York. UN. 1993. 112 p.
Élőállat- és húsvilágpiac, 1991/1992.
I—031—B—0221/1991—1992/3
- LUFTFARTSVERKET, 1992.* Board of Civil Aviation. Luftfartsverket. Norrköping. Luftfartsverket, 1993. 71 p.
Svédország polgári légiforgalma, 1992.
I—041—C—0229/1992
- LØNNSSTATISTIKK, 1992.* Wage statistics. Oslo [etc.]. Stat. Sentralbyrå. 1993. 143 p.
Norvégia bérstatisztikája, 1992.
I—040—B—0093/1992
- MAIN economic indicators: Historical statistics. Prices, labour and wages. 1962/1991.* Principaux indicateurs économiques. Department of Economics and Statistics. Paris. OECD. 1993. 368 p.
Az OECD-országok gazdasági jelzőszámai, 1962/1991.
I—033—B—0185/1962—1991
- MILIEUKOSTEN van bedrijven: Milieustatistiek, 1991.* Industrial costs for the protection of the environment. Centraal Bureau voor de Statistiek. Voorburg [etc.]. CBS. 1993. 59 p.
A holland ipar környezetvédelmi költségei, 1991.
I—037—B—0157/1991
- NASJONALREGNSKAP, 1991.* National accounts. Oslo [etc.], Stat. Sentralbyrå. 1993. 345 p.
Norvégia nemzetgazdasági elszámolásai, 1991.
I—040—B—0078/1991
- NATIONALE rekeningen, 1992.* National accounts. Centraal Bureau voor de Statistiek. s-Gravenhage. CBS. 1992. 142 p.
Hollandia nemzetgazdasági elszámolásai, 1992.
I—037—B—0142/1992/A
- NORGES Bank. Report and accounts, 1992.* Oslo. Norges Bank. 1993. 62 p.
A Norges Bank éves jelentése és mérlegei, 1992.
470247/1992
- NUCLEAR energy data, 1993.* Données sur l'énergie nucléaire. Nuclear Energy Agency. Paris. OECD. 1993. 45 p.
Az OECD-országok nukleárisenergia-adatai, 1993.
I—033—C—0216/1993
- OECD environmental data: Compendium, 1993.* Données OECD sur l'environnement. Organisation for Economic Co-operation and Development. Paris. OECD. 1993. 324 p.
Az OECD-országok környezeti adatai: Kompendium, 1993.
I—033—B—0402/1993
- ÖKOBILANZ: Wald: Ausgabe 1992.* Wien. ÖStZ. 1992. 76 p.
Ausztria ökológiai mérlege: az erdők.
I—002—B—0125/1069
- PETROLEUM supply annual, 1992.* Energy Information Administration. U. S. Department of Energy. Washington. U. S. Dept. of Energy EIA, 1993. VI, 592 p.
A világ kőolajtermelésének éves összesség, 1992.
I—072—B—0566/1992/2
- PORTUGAL, 1992/1993.* Paris. OECD. 1993. 112 p., [1] fol.
Portugália gazdasági áttekintése, 1992/1993.
I—033—C—01444/1992—1993
- De PRODUKTIE-STRUCTUUR van de Nederlandse volkshuishouding, 1988/1990.* The production structure of the Netherlands economy. Centraal Bureau voor de Statistiek. Voorburg. CBS. 1993. 305 p.
Hollandia nemzetgazdaságának termelési szerkezete. Input-output táblák. 1988/1990.
I—037—B—0155/1988—1990
- RAPPORT sur les comptes de la nation de l'année 1992.* Paris. INSÉE. 1993. 287 p.
Jelentés Franciaország nemzetgazdasági elszámolásairól, 1992.
I—033—B—0380/1992
- Les SALAIRES en 1990. Le secteur privé.* Paris. INSÉE. 1992. 70 p.
Franciaország bérstatisztikája, 1990. Magánvállalatok.
I—033—B—0423/1990/1
- Les SALAIRES en 1990. La fonction publique d'État.* Paris. INSÉE. 1993. 99 p.
Franciaország bérstatisztikája, 1990. Állami vállalatok.
I—033—B—0423/1990/2
- Das SCHWEIZERISCHE Bankwesen im Jahre 1992.* Schweizerische Nationalbank. Zürich. Füssli. 1993. 352 p.
Bankügyek Svájcban, 1992.
470037/1992
- SKATTER og afgifter: Oversigt, 1993.* Taxes and duties. Danmarks Statistik. København. Danmarks Stat. 1993. 210 p.
Dánia adó- és vámstatisztikája, 1993.
I—039—B—0035/1993
- STAHLVERBRAUCH nach Verbrauchsbereichen, 1970/1990.* Consommation d'acier par branche d'utilisation. Statistisches Amt der Europäischen Gemeinschaften. Luxemburg. EUROSTAT. 1993. 117 p.
Az Európai Közösségek acélfelhasználása, 1970/1990.
I—030—B—0189/1970—1990
- STATISTICHE del turismo: Anno 1991.* Istituto Centrale di Statistica. Roma. ISTAT. 1993. 132 p., [9] t.
Olaszország idegenforgalmi statisztikája, 1991.
I—032—B—0230/1991

STATISTIEK financiën van ondernemingen, 1991. Statistics of finances business corporations. Centraal Bureau voor de Statistiek. Voorburg. CBS. 1993. 55 p.

Hollandia üzleti szervezeteinek pénzügyi statisztikája, 1991.

I—037—B—0151/1991

STATISTIKÉ xenodocheion kei estiatorion, 1991. Hotels and restaurants statistics. Nicosia. Min. of Finance. 1993. 98 p.

Ciprus szálloda- és éttermi statisztikája, 1991.

I—048—B—0012/1991

The *STEEL* market in 1992. Economic Commission for Europe. New York. UN. 1993. VII, 135 p.

A világ acélipara, 1992.

I—031—B—0098/1992

STEEL product quality and maximum utilization of scrap. New York. UN. 1992. XI, 197 p.

Az acéltermékek minősége és a hulladék hasznosítása.

813621

SWITZERLAND, 1992/1993. Paris. OECD. 1993. 135 p., [1] t. fol.

Svájc gazdasági áttekintése, 1992/1993.

I—033—C—0134/1992—1993

TARIM istatistikleri özeti, 1991. The summary of agricultural statistics. Devlet İstatistik Enstitüsü. Ankara. DIE. 1992. XV, 24 p., 4 t.

Törökország mezőgazdasági statisztikája, 1991.

I—050—B—0015/1991

TARIMSAL yapı ve üretim, 1990. Agricultural structure and production. Devlet İstatistik Enstitüsü. Ankara. DIE. 1993. XII, 427 p., [4] t. fol.

Törökország mezőgazdasági szerkezete, termelése, 1990.

I—050—B—0044/1990

TOPTAN fiyat istatistikleri: Ticaret borsalarında islem gören maddeler 1988/1992. Wholesale price statistics. Devlet İstatistik Enstitüsü. Ankara. DIE, 1993. VII, 34, [8] p.

Nagykereskedelmiár-statisztika.

I—050—B—0037/1988—1992

TRADE of Canada, Exports: Merchandise trade 1992. Commerce du Canada. Exportations. Statistics Canada. Ottawa. Stat. Canada, 1993. XXXVI, 1062 p.

Kanada külkereskedelme. Export, 1992.

I—071—B—0001/1992/E

TUINBOUWCIJFERS, 1993. Agricultural data. Landbouw-economisch Instituut, Centraal Bureau voor de Statistiek. s-Gravenhage. LEI. Voorburg. CBS, 1993. 164 p.

Hollandia mezőgazdasági adatai, 1993.

I—037—C—0060/1993

TYÖLLISYYS, työttömyys ja työolot: Työvoiman vuosihaastattelu, 1991. Employment, unemployment and employment conditions. Helsinki. Tilastokeskus. 1993. 179 p.

Foglalkoztatottság, munkanélküliség és munkakörülmények Finnországban, 1991.

I—043—C—0050/1991

UNITED Kingdom balance of payments, 1993. Central Statistical Office. London. HMSO. 1993. 89 p.

Nagy-Britannia fizetési mérlege, 1993.

I—036—B—0152/1993

UNITED Kingdom national accounts, 1993. London. HMSO. 1993. VII, 168 p.

Nagy-Britannia nemzetgazdasági elszámolásai, 1993.

I—036—B—0091/1993

UTENRIKSHANDEL, 1992. External trade. Oslo [etc.]. Stat. Sentralbyrå. 1993. 341 p.

Norvégia külkereskedelme, 1992.

I—040—B—0079/1992

UTRIKESHANDEL: Årsstatistik: Import och export enligt CCCN med varutexter, 1992. Foreign trade. Stockholm. SCB. 1993. 326 p.

Svédország külkereskedelmi statisztikája, 1992.

I—041—B—0088/1992/[2]

VEGETABLE: Outlook and situation yearbook, 1993. United States Department of Agriculture. Washington. USDA. 1993. 78 p.

Az Egyesült Államok zöldségtermesztési statisztikája, 1993.

I—072—B—0588/1993

WAGES policy: Wages, non-wage labour costs and their relation to employment under conditions of structural adjustment. International Labour Organisation. Geneva. ILO. 1992. IX, 60 p.

Bérlétpolitika. Bérek, nem bér jellegű költségek és kapcsolatuk a foglalkoztatottsággal a strukturális változás időszakában.

715696

WORLD debt tables: External debt of developing countries. 1989/90. World Bank. Washington. World Bank. 1990. XIV, 251 p.

Jelentés a fejlődő országok adósságállományáról, 1989/90.

I—072—B—0464/1989—1990

WORLD tables: From the data files of the World Bank, 1993. Washington. World Bank. 1993. XVIII, 685 p.

A Világbank gazdasági jelzőszámai, 1993.

I—072—B—0439/1993

Közljük kedves Olvasóinkal, hogy a *Statisztikai Szemle* áprilisi és májusi száma összevontan, május hó elején jelenik meg.
